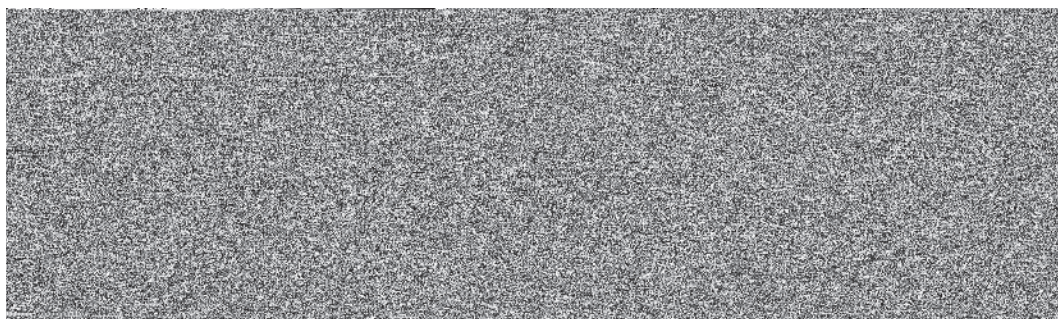

BRUNON HOŁYST
KRYMINALISTYKA

Wolters Kluwer

BRUNON HOŁYST
KRYMINALISTYKA

WARSZAWA 2023

 Wolters Kluwer

Tłumaczenie spisu treści
Roman Wojtasz

Wydawca
Klaudia Szawłowska

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Joanna Ośka

Projekt graficzny okładki
Łukasz Różyński

Jeśli nie wskazano inaczej, ilustracje pochodzą z archiwum Autora

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Brunon Hołyst, 2023

ISBN 978-83-8328-578-8
Wydanie 14.

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Kryminalistyka korzysta z osiągnięć wielu nauk. Dzięki stałemu udoskonalaniu warsztatu badawczego wywiera pozytywny wpływ na kształtowanie bezpieczeństwa w wymiarze politycznym, społecznym, ekonomicznym i indywidualnym.

Brunon Hołyst

SPIS TREŚCI

TABLE OF CONTENTS	21
-------------------------	----

Część pierwsza ZAGADNIENIA OGÓLNE

Rozdział I. POJĘCIE I ZAKRES KRYMINALISTYKI	37
Literatura uzupełniająca	52
Rozdział II. STOSUNEK KRYMINALISTYKI DO INNYCH NAUK	55
Literatura uzupełniająca	67
Rozdział III. WSPÓŁCZESNE STANDARDY KRYMINALISTYKI	69
1. Dynamika zmian	69
2. Unia Europejska o badaniach kryminalistycznych	71
3. Zalecenia Komisji Amerykańskiej	72
4. Preferencje rodzajów badań kryminalistycznych w Polsce	78
Literatura uzupełniająca	84
Rozdział IV. PODSTAWY MYŚLENIA KRYMINALISTYCZNEGO	87
1. Model myślenia kryminalistycznego	87
2. Wnioskowanie przez analogię	91
3. Metoda cybernetyczna	93
4. Ustalenie programu materialnoprawnego	94
5. Wersja kryminalistyczna	96
Literatura uzupełniająca	101
Rozdział V. PLANOWANIE PRZESTĘPSTWA	102
Literatura uzupełniająca	106
Rozdział VI. PRZYGOTOWANIE PRZESTĘPSTWA	107
Literatura uzupełniająca	113

Rozdział VII. UNIKANIE ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ	114
1. Uwagi wstępne	114
2. Czynności mające na celu zatajenie przestępstwa lub zmianę charakteru zdarzenia	114
3. Czynności zmierzające do nieujawnienia sprawcy przestępstwa	119
4. Czynności mające na celu utrudnienie postępowania sądowego	122
5. Czynności zmierzające do uniknięcia skutków kary lub zmiany rygoru wykonania kary	123
Literatura uzupełniająca	124

Część druga

KLASYCZNE METODY ŚLEDCTWA

Rozdział VIII. CZYNNIKI SPRZYJAJĄCE EFEKTYWNOŚCI ŚLEDCTWA	129
Literatura uzupełniająca	142

Rozdział IX. ZAWIADOMIENIE O PRZESTĘPSTWIE	144
Literatura uzupełniająca	150

Rozdział X. POŚCIG, ZASADZKA, POSZUKIWANIE, PRZESZUKANIE	151
1. Pościg	151
2. Zasadzka	158
3. Poszukiwanie	161
4. Przeszukanie	162
Literatura uzupełniająca	171

Rozdział XI. UJĘCIE I ZATRZYMANIE OSOBY PODEJRZANEJ	172
Literatura uzupełniająca	176

Rozdział XII. OGŁĘDZINY ŚLEDCTWA	177
1. Podstawy prawne oględzin	177
2. Oględziny miejsca zdarzenia jako czynność dowodowa	182
3. Organizacja pracy grupy oględzinowej na miejscu zdarzenia	183
4. Czas i zakres dokonania oględzin miejsca zdarzenia	186
5. Ujawnianie i zabezpieczanie śladów	188
6. Oględziny zwłok	241
7. Oględziny osób żywych	269
8. Oględziny rzeczy	273
9. Badanie przyczyn pożarów	274
10. Dokumentacja oględzin miejsca zdarzenia	293
A. Podstawy prawne dokumentowania czynności oględzinowych	293
B. Protokół oględzin	294
C. Dokumentacja fotograficzna	298
D. Fotografia cyfrowa	301
E. Szkic miejsca zdarzenia	312
F. Wykorzystanie skanowania 3D w oględzinach miejsca zdarzenia	313
11. Kierunki wykorzystania treści informacyjnej zabezpieczonych śladów	315
A. Uwagi wstępne	315

B. Kierunki wykorzystania i kryminalistyczne funkcje śladów	317
C. Ogólna charakterystyka funkcji śladów	322
12. Zestawienie dowodów rzeczowych zabezpieczonych na miejscu oględzin	323
Literatura uzupełniająca	324
Rozdział XIII. OGÓLNA PROBLEMATYKA BADAŃ KRYMINALISTYCZNYCH	328
1. Uwagi wstępne	328
2. Identyfikacja kryminalistyczna	328
A. Cel identyfikacji	329
B. Typy identyfikacji	329
C. Rodzaje identyfikacji	329
D. Obiekt badań identyfikacyjnych	330
E. Cechy analizowane w trakcie badań identyfikacyjnych	331
F. Metoda badań identyfikacyjnych	331
G. Wzorce identyfikacyjne	333
H. Istota kryminalistycznej identyfikacji śladów	333
3. Ogólne techniki badań kryminalistycznych	336
4. Mikroślady	342
Literatura uzupełniająca	349
Rozdział XIV. ŚLADY LINII PAPILARNYCH	352
1. Rodzaje wzorów linii papilarnych	352
2. Ekspertyza daktyloskopijna	359
3. Wiek śladów linii papilarnych	366
Literatura uzupełniająca	383
Rozdział XV. ŚLADY STÓP	389
1. Badania ichnogramu	389
2. Sporządzanie trójwymiarowych odlewów odcisków obuwia za pomocą gipsu dentystycznego	395
3. Metody zabezpieczania śladów obuwia na powierzchniach zakurzonych	398
Literatura uzupełniająca	401
Rozdział XVI. ŚLADY RĘKAWICZEK	405
Literatura uzupełniająca	407
Rozdział XVII. BIOLOGIA KRYMINALISTYCZNA	408
1. Uwagi wstępne	408
2. Definicja śladu biologicznego	409
3. Polimorfizm DNA	414
4. Krew	431
5. Tkanka skórna	434
6. Paznokcie	435
7. Zęby	435
8. Ślady czerwieni wargowej	440
9. Ślady małżowiny usznej	443
10. Kości	447

11. Tkanki miękkie	447
12. Ciało szkliste oka	447
13. Włosy	448
14. Wydzieliny i wydaliny ciała ludzkiego	456
15. Badania osmologiczne	464
Literatura uzupełniająca	472
Rozdział XVIII. DOKUMENTY	478
1. Pojęcie dokumentu	478
2. Dokumenty zastrzeżone w świetle statystyki	482
3. Zakres i rozwój badań dokumentów	485
4. Papier	487
5. Materiały pisarskie	493
6. Pismo ręczne zwykłe	496
A. Metody klasyczne	505
B. Programy komputerowe	515
C. Możliwości odróżniania pisma ręcznego naturalnego od celowo zmienionego	517
7. Możliwości i granice kryminalistycznej ekspertyzy lingwistycznej	520
8. Metody odtwarzania zniekształconego pisma	533
9. Użycie alternatywnego źródła światła do odtworzenia pisma usuniętego przez szorowanie	535
10. Pismo ręczne kreślone na wzór druku	536
11. Pismo ręczne kreślone nie tą samą ręką, którą stale się pisze	536
12. Pismo wykonane pod wpływem alkoholu oraz innych egzogennych intoksykacji	537
13. Podpis tradycyjny	539
14. Dynamiczny charakter podpisów czytelnych zmienionych	545
15. Podpis elektroniczny	547
16. Dokumenty stwierdzające tożsamość	550
17. Dowody cyfrowe	552
18. Wydawanie opinii na podstawie dokumentów nieoryginalnych	557
19. Anonimy	559
20. Banknoty	561
21. Monety	563
22. Wiek dokumentu	563
23. Ustalanie kolejności przecinających się linii pochodzących od tonera laserowego i tuszu pieczęci	580
A. Materiały i metody	581
B. Zautomatyzowane porównania w określeniu indywidualności pisma ręcznego	584
24. Zapewnienie wysokiego poziomu ekspertyz	591
Literatura uzupełniająca	592
Rozdział XIX. BRONĀ	600
1. Pojęcie broni palnej	600
2. Rodzaje broni	601
3. Naboje	607
4. Zakres kryminalistycznych badań broni palnej	610
5. Broń obezwładniająco-paraliżująca	623

6. Rykoszety pocisków po uderzeniu w wodę	627
Literatura uzupełniająca	630
Rozdział XX. EKSPERTYZA MECHANOSKOPIJNA	636
1. Uwagi wstępne	636
2. Cechy grupowe śladów narzędzi	638
3. Cechy indywidualne śladów narzędzi	639
4. Zamki	640
5. Plomby	641
6. Ślady na podłożu drewnianym	643
7. Odłamki szkła	646
Literatura uzupełniająca	648
Rozdział XXI. BADANIA METALOZNAWCZE	650
Literatura uzupełniająca	653
Rozdział XXII. IDENTYFIKACJA POJAZDU	654
1. Numery identyfikacyjne	654
2. Sposoby wykrywania przeróbek oznaczeń identyfikacyjnych pojazdu	657
3. Magnetyczna metoda uwidoczniania usuniętych znaków	657
4. Zastosowanie prądów wirowych w badaniach oznakowań identyfikacyjnych pojazdów	662
5. Badanie pola numerowego techniką odlewów silnikowych	664
6. Badanie oznaczeń identyfikacyjnych pojazdu za pomocą metody chemicznej	664
Literatura uzupełniająca	665
Rozdział XXIII. NIEKTÓRE RODZAJE KRYMINALISTYCZNYCH BADAŃ CHEMICZNYCH I FIZYCZNYCH	666
1. Zakres i rodzaje kryminalistycznych badań chemicznych i fizycznych	666
2. Różnorodność metod badawczych	668
3. Ogólna problematyka badań materiałów wybuchowych	672
4. Tradycyjna klasyfikacja materiałów wybuchowych	673
5. Pobieranie próbek i rozdział składników mieszaniny	676
6. Mikroekstrakcja na fazie stałej (SPME)	677
7. Ekstrakcja nadkrytyczna	679
8. Ekstrakcja sorpcyjna za pomocą pręta do mieszania (SBSE)	680
9. Chromatografia gazowa (GC)	680
10. Wysokosprawna chromatografia cieczowa (HPLC)	683
11. Elektroforeza kapilarna	686
12. Desorpcja termiczna	687
13. Spektrometria ruchliwości jonów (IMS)	688
14. Technika detekcji IMS	690
15. Konwencjonalna IMS	691
16. Analiza IMS w fazie gazowej	692
17. Spektrometria jonów mobilnych przy asymetrycznym polu elektrycznym	692
18. Zastosowania IMS w analizie materiałów wybuchowych	693
19. Spektrometria mas (MS)	697

20. Wykrywanie i badanie materiałów wybuchowych	698
21. Tandemowa spektrometria mas	708
22. Spektrometria mas w środowiskowych i biologicznych badaniach materiałów wybuchowych	710
23. Metoda IMS sprzężona z MS	712
24. Uwagi końcowe	713
Literatura uzupełniająca	714
Rozdział XXIV. IDENTYFIKACJA NARKOTYKÓW	716
1. Rodzaje narkotyków	716
2. Inne środki odurzające	722
3. Nowe substancje psychoaktywne	724
4. Metody badań narkotyków	725
Literatura uzupełniająca	736
Rozdział XXV. FONOSKOPIA	738
1. Badania nad identyfikacją osoby na podstawie głosu i mowy	738
2. Identyfikacja osób	741
3. Badania mowy	745
4. Badania efektów akustycznych tła nagrania	745
5. Odtwarzanie i spisanie treści rozmowy	746
6. Identyfikacja pomieszczenia	747
Literatura uzupełniająca	748
Rozdział XXVI. TERMOSKOPIA	750
1. Przedmiot zainteresowań i badań termoskopii	750
2. Rozróżnianie obiektów na podstawie emisyjności	752
3. Rozróżnianie obiektów na podstawie różnic przewodnictwa cieplnego	753
Literatura uzupełniająca	755
Rozdział XXVII. BIOMETRIA	756
Literatura uzupełniająca	772
Rozdział XXVIII. SĄDOWO-LEKARSKA SEKCJA ZWŁOK	774
Literatura uzupełniająca	777
Rozdział XXIX. USTALENIE TOŻSAMOŚCI ZWŁOK	779
Literatura uzupełniająca	794
Rozdział XXX. ANALIZA KRYMINALISTYCZNA GLEBY	796
1. Definicja pojęcia „gleba”	796
2. Badania gleby	796
3. Warianty gleby	800
4. Zbieranie i przechowywanie dowodów z gleby	801
5. Metody badań pyłków	802
Literatura uzupełniająca	807

Rozdział XXXI. EKSPERYMENT KRYMINALISTYCZNY	809
Literatura uzupełniająca	813
Rozdział XXXII. OCENA DOWODOWA WYNIKÓW BADAŃ MATERIAŁU RZECZOWEGO	814
Literatura uzupełniająca	819
Rozdział XXXIII. UREGULOWANIA PRAWNE W WALCE Z PRZESTĘPCZOŚCIĄ ZORGANIZOWANĄ	821
1. Uwagi wstępne	821
2. Świadek incognito (anonimowy)	821
3. Porozumienia między prokuratorem i oskarżonym	823
4. Świadek koronny	826
5. Kontrola i utrwalanie rozmów	832
6. Zakup kontrolowany. Tajny agent policji i nadzorowanie tajne	834
Literatura uzupełniająca	836

Część trzecia KRYMINALISTKA CYFROWA

Rozdział XXXIV. POJĘCIE CYBERPRZESTRZENI I ZAKRES KRYMINALISTYKI CYFROWEJ	841
1. Cyberprzestrzeń	841
2. Zastosowanie kryminalistyki cyfrowej	843
Literatura uzupełniająca	847

Rozdział XXXV. CYFROWE ŹRÓDŁA INFORMACJI	848
1. Istota pojęcia informacji	848
2. Społecznościowe serwisy informatyczne	851
A. Facebook	853
B. Języki programowania Facebooka	855
C. Bezpieczeństwo informacji w Facebooku	856
D. Oszustwa wyłudzenia pieniędzy na Facebooku	857
3. Empiryczne metody uzyskiwania informacji	858
4. Metody realizacji algorytmów uczących	864
A. Generowanie reguł za pomocą drzew decyzyjnych	864
B. Pozyskiwanie wiedzy za pomocą generowania „pokryć”	865
C. Pozyskiwanie wiedzy za pomocą sieci semantycznych	866
D. Sieci neuronowe	866
5. Google	868
Literatura uzupełniająca	872

Rozdział XXXVI. SZTUCZNA INTELIGENCJA	874
1. Istota sztucznej inteligencji	874
2. Trudności w skonstruowaniu „inteligentnego” komputera	880
3. Perspektywy rozwoju maszyn przewyższających inteligencją człowieka	889
4. Sztuczna inteligencja w kryminalistyce	892

5. Rozszerzanie możliwości a granice dla funkcji celu	895
6. Polska i prace związaną ze sztuczną inteligencją	897
7. Koordynacja Polityki AI	898
Literatura uzupełniająca	898

Rozdział XXXVII. ELEKTRONICZNE METODY INWIGILACJI

1. Uwagi wstępne	900
2. Metody eksploracji danych sieci WEB	901
3. Eksploracja źródłowych danych internetowych dla potrzeb inwigilacji	904
A. <i>Web Semantic</i>	907
B. Architektura systemów eksploracji danych	911
4. Steganografia	916
A. Idea steganografii	916
B. Współczesne trendy rozwoju metod steganograficznych	920
C. Algorytmy steganografii wzorowane na łańcuchach molekuł DNA	921
D. Steganografia sieciowa	922
E. Steganografia w bezprzewodowych systemach mobilnych z rozproszonym widmem	923
F. Moc kryptograficzna steganogramów	925
G. Ilościowe miary oceny jakości steganogramów – entropia informatyczna	928
H. Inwigilacja przestępstw internetowych i wiarygodność dowodowa analiz steganografii	931
I. Wiarygodność dowodowa	933
5. Pegasus	935
6. Kontrola społeczeństwa, firm i organizacji w Chinach	939
Literatura uzupełniająca	941

Rozdział XXXVIII. PRZESTĘPCZOŚĆ KOMPUTEROWA

1. Nowe rodzaje przestępstw	944
2. Nowe kierunki badań kryminalistycznych w świetle zagrożeń cybernetycznych	971
Literatura uzupełniająca	981

Rozdział XXXIX. DOWODY CYFROWE

1. Pojęcie dowodu cyfrowego	983
2. Identyfikacja dowodów cyfrowych	983
3. Analiza danych elektronicznych	995
4. Filtry danych/produktów roboczych	1000
5. SWAP FILE DATA	1001
6. Pliki tymczasowe	1001
7. Dane ukryte	1002
8. SLACK SPACE	1002
9. UNALLOCATED SPACE	1004
10. Defragmentacja	1004
11. SWAP FILE/SWAP SPACE	1005
12. Usunięte pliki	1005
13. Analiza kryminalistyczna danych internetowych	1006
14. Internetowe pliki cookie	1006

15. Historia Internetu	1007
16. Podstawy prawne zajęcia i zabezpieczenia danych cyfrowych	1008
Literatura uzupełniająca	1020

Rozdział XL. SIECI BOTNET I PRZETWARZANIE W CHMURZE	1021
1. Uwagi wstępne	1021
2. Przetwarzanie w chmurze i bezpieczne wydobywanie informacji	1022
3. Sieci botnet i problem anonimowości	1024
4. Współdzielenie sekretu i kryptografia progowa	1028
5. Grupy Diffie-Hellmana z luką obliczeniowo-decyzyjną i ich zastosowanie w podpisie grupowym	1032
6. Kanały podprogowe w nowym świetle	1033
7. Kryptosystemy bazujące na tożsamości, relacje jednokierunkowe i kodowanie programów satelitarnych	1034
A. Kryptosystem bazujący na tożsamości	1035
B. Redukcja bezpieczeństwa systemu bazującego na tożsamości i relacje jednokierunkowe	1036
C. Trudne problemy obliczeniowe typu i szyfrowanie kluczem publicznym grupy	1038
D. Ogólne struktury dostępu i struktury hierarchiczne	1039
E. Współdzielenie sekretu	1041
F. Struktury hierarchiczne	1041
8. Nowe wyzwania dla PKI	1046
A. Wprowadzenie	1046
B. Klucz wymiany DH w strukturze dwuliniowej	1048
9. Polityka uprawnień i informacja klasyfikowana	1048
A. Wprowadzenie	1048
B. System poświadczeń cyfrowych	1049
Literatura uzupełniająca	1051

Rozdział XLI. INTERNET JAKO MIEJSCE ZDARZENIA	1053
1. Rozwój Internetu	1053
2. Przestępcze wykorzystanie sieci internetowych	1054
Literatura uzupełniająca	1059

Rozdział XLII. PRZESZUKANIE ON-LINE	1061
1. Uwagi wstępne	1061
2. Istota przeszukania <i>on-line</i>	1062
3. Techniczna realizacja przeszukania <i>on-line</i>	1062
Literatura uzupełniająca	1066

Część IV INFORMATYKA POLICYJNA

Rozdział XLIII. KRAJOWY SYSTEM INFORMACYJNY POLICJI	1069
1. Uwagi wstępne	1069
2. Charakterystyka KSIP	1073
3. Moduły KSIP – nowe możliwości dla Policji	1077

A. Podsystem POSIGRAF	1077
B. Aplikacja BRONĀ I LICENCJE	1078
C. Aplikacja OPIS	1079
D. Aplikacja do wprowadzania i uzupełniania danych w zakresie obszaru informacyjnego RZECZ	1080
E. Aplikacja do wykonywania statystyk i typowań	1082
F. Aplikacja sprawdzenia w trybie PKR-1	1083
G. Moduł wspierający pracę dyżurnego	1084
H. AFIS	1084
I. GENOM	1085
J. BIULETYN	1085
K. Współpraca KSIP z Systemem Meldunku Informacyjnego	1085
L. Interfejsy z innymi systemami	1086
Literatura uzupełniająca	1087
Rozdział XLIV. SYSTEM INFORMACYJNY SCHENGEN	1088
1. Istota SIS	1088
2. Organy współpracujące z SIS	1091
3. Zakres czasowy	1092
4. Zabezpieczenia	1093
5. SIS II	1094
6. Krajowy System Informatyczny	1094
7. Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji KGP (dawniej Biuro SIRENE)	1100
Literatura uzupełniająca	1110
Rozdział XLV. MIĘDZYNARODOWA WSPÓŁPRACA POLICJI	1112
1. Współpraca policji w przeszłości	1112
2. Cele, zadania i struktura organizacyjna Interpolu	1116
3. System Interpolu do wykrywania broni i materiałów wybuchowych	1132
4. Współpraca międzynarodowa w ramach Interpolu	1134
5. Europejska współpraca policji	1143
Literatura uzupełniająca	1147
Rozdział XLVI. KRAJOWE CENTRUM INFORMACJI KRYMINALNYCH	1150
1. Podstawy prawne	1150
2. Zadania KCIK	1152
3. Funkcje KCIK	1152
4. Opis systemu	1153
5. System bezpieczeństwa KCIK	1158
Literatura uzupełniająca	1159
Rozdział XLVII. INNE SYSTEMY INFORMATYKI POLICYJNEJ	1160
1. System Informacji Operacyjnych	1160
2. Elektroniczny Rejestr Czynności Dochodzeniowo-Śledczych	1162
3. System Elektronicznej Sprawozdawczości w Policji	1163
Literatura uzupełniająca	1165

Część V
Z PROBLEMATYKI PSYCHOLOGII KRYMINALISTYCZNEJ

Rozdział XLVIII. WYBRANE ZAGADNIENIA PROBLEMATYKI ZEZNAN	
I WYJAŚNIEN	1169
1. Specyfika zagadnień psychologii zeznań w postępowaniu karnym	1169
2. Ogólna psychopatologia zeznań	1179
3. Taktyka przesłuchania	1183
A. Przesłuchanie świadka	1183
B. Przesłuchanie świadka-dziecka	1188
C. Przesłuchanie podejrzanego	1194
4. Przesłuchanie w warunkach konfrontacji	1196
5. Okazanie osób i rzeczy	1200
6. Utrwalenie zeznań i wyjaśnień	1203
7. Metody oceny zeznań i wyjaśnień	1205
Literatura uzupełniająca	1220
Rozdział XLIX. EKSPERTYZA PSYCHOLOGICZNA	1224
1. Metody badań psychologicznych	1224
2. Kryteria oceny opinii psychologicznej	1228
3. Przedmiot i zakres ekspertyzy psychologicznej	1234
4. Ekspertyza psychologiczna co do celowości stosowania środków lecniczo-zabezpieczających	1236
5. Orzecznictwo psychologiczne wobec nieletnich	1237
6. Biegły psycholog w sprawach cywilnych	1238
7. Ekspertyza psychologiczna w sprawach nieletnich	1240
8. Konstrukcja ekspertyzy psychologicznej	1242
Literatura uzupełniająca	1243
Rozdział L. EKSPERTYZA PSYCHIATRYCZNA	1245
1. Podstawy prawne powoływania biegłych psychiatrów	1245
2. Badania pomocnicze	1247
3. Badanie stanu psychicznego oskarżonych	1250
4. Interpretacja prawna afektu	1257
5. Uzasadnienie stopnia prawdopodobieństwa opinii	1261
6. Konstrukcja opinii sądowo-psychiatrycznych	1262
7. Ekspertyzy psychiatryczne w sprawach cywilnych	1266
Literatura uzupełniająca	1269
Rozdział LI. TYPOWANIE SPRAWCÓW PRZESTĘPSTW	1270
1. Uwagi wstępne	1270
2. Empiryczny profil sprawcy	1273
3. Perspektywy rozwoju metod profilowania	1275
Literatura uzupełniająca	1280

Część VI

METODY PROFILAKTYCZNE

Rozdział XLII. POJĘCIE I ZAKRES PROFILAKTYKI KRYMINALISTYCZNEJ	1285
1. Rodzaje działalności profilaktycznej	1285
2. Psychologiczne podstawy zapobiegania przestępczości i innym rodzajom patologii	1289
3. Profilaktyczne funkcje badań kryminalistycznych	1300
4. Inne środki zapobiegania przestępczości	1302
A. Wykorzystanie środków masowego przekazu	1302
B. System samoobrony	1303
Literatura uzupełniająca	1307
 Rozdział LIII. PROFILAKTYCZNE FUNKCJE ORGANÓW POLICJI	1310
1. Zakres funkcji profilaktycznych Policji	1310
2. Współdziałanie policji ze społeczeństwem	1320
3. Media społeczne w pracy policji	1330
Literatura uzupełniająca	1333
 Rozdział LIV. OCHRONA INFORMACJI	1336
1. System zarządzania bezpieczeństwem informacji	1336
2. Zapewnienie bezpieczeństwa informacji	1340
A. Systemy uwierzytelniania z użyciem karty mikroprocesorowej	1340
B. Rozszerzony model bezpieczeństwa	1343
C. Tajność i weryfikowalność informacji	1345
D. Bezpieczeństwo informacji klasyfikowanej	1345
E. Prawa autorskie a walka z piractwem komputerowym	1346
F. Silna identyfikacja w transakcjach elektronicznych	1346
G. Podpisy grupowe a problem anonimowości	1348
H. Podpis cyfrowy unieważniany jako protokół kryptograficzny	1349
3. Przestępstwa przeciwko ochronie informacji	1350
4. Pozakodeksowa odpowiedzialność karna w zakresie ochrony informacji	1350
A. Tajemnica przedsiębiorstwa	1351
B. Tajemnica statystyczna	1351
C. Tajemnica bankowa	1351
D. Tajemnica skarbową	1352
E. Tajemnica funduszy inwestycyjnych i emerytalnych oraz papierów wartościowych	1352
F. Tajemnica podpisu elektronicznego	1353
G. Tajemnica telekomunikacyjna	1353
H. Tajemnica ubezpieczeniowa	1353
I. Tajemnica wynalazcza	1353
J. Tajemnica giełdy towarowej	1354
K. Tajemnica dziennikarska	1354
L. Ochrona danych osobowych	1355
Ł. Ochrona dostępu do informacji publicznej	1355
M. Tajemnica lekarska	1355
Literatura uzupełniająca	1356

Rozdział LV. BEZPIECZEŃSTWO W CYBERPRZESTRZENI	1360
1. Doniosłość problemu	1360
2. Stanowisko Unii Europejskiej	1362
3. Krajowy system cyberbezpieczeństwa	1367
4. Program Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2019–2024	1369
Dokumenty Unii Europejskiej	1371
Literatura uzupełniająca	1372
 Rozdział LVI. WIZYJNE SYSTEMY BEZPIECZEŃSTWA	1374
1. Uwagi wstępne	1374
2. Monitoring wizyjny	1376
A. Wprowadzenie	1376
B. Podstawowe informacje o systemach monitoringu wizyjnego	1378
C. Zasady konfiguracji systemów monitoringu wizyjnego	1379
D. Systemy monitoringu wizyjnego CCTV IP	1385
E. Aspekty projektowania i eksploatacji systemów monitoringu wizyjnego	1396
Literatura uzupełniająca	1397
 Rozdział LVII. ZAPOBIEGANIE NIEKTÓRYM RODZAJOM PRZESTĘPSTW	1398
1. Uwagi wstępne	1398
2. Zapobieganie terroryzmowi	1398
A. Zapobieganie terroryzmowi w makroskali	1398
B. Zapobieganie terroryzmowi w mikroskali	1410
C. Stereotypy	1422
D. Zapobieganie porwanom samolotów	1426
E. Rola profilaktyczna przepisów prawa	1428
3. Zapobieganie zabójstwom	1430
4. Zapobieganie przestępstwom umyślnego uszkodzenia ciała	1432
5. Zapobieganie przemocy domowej	1434
6. Zwalczanie przestępczości seksualnej	1436
7. Zapobieganie rozbojom	1437
8. Zapobieganie korupcji	1444
9. Zabezpieczanie dokumentów	1451
10. Systemy znakowania farbami banknotów	1462
11. Zabezpieczanie przed fałszerstwami pieniędzy i czeków podróжных	1467
A. Wprowadzenie	1467
B. Zabezpieczenia narzędziowe	1485
C. Zabezpieczenia UV	1489
D. Zabezpieczenia w podczerwieni	1489
12. Rynek finansowy	1492
13. Zapobieganie kradzieżom i włamaniom do mieszkań	1496
14. Zapobieganie przestępstwom oraz wykroczeniom drogowym	1500
15. Zwalczanie kradzieży samochodów	1511
16. Zapobieganie kradzieżom w sklepach	1518
17. Ochrona prawa własności intelektualnej	1525
18. Zapobieganie kradzieżom dzieł sztuki	1528
19. Zapobieganie pożarom	1529

20. Zapobieganie przestępstwom teleinformatycznym	1531
21. Ograniczanie piractwa w dziedzinie kultury	1535
Literatura uzupełniająca	1536

WYKAZ OKIENEK PROBLEMOWYCH

Obserwacja	131
Dochodzenia „wiktymologiczne”	139
Zestawienie dowodów rzeczowych zabezpieczonych na miejscu oględzin	240
Badania zwęglonych zwłok za pomocą wielowarstwowej tomografii komputerowej i rezonansu magnetycznego	245
Rekonstrukcja miękkich części twarzy w identyfikacji nieznanymi zwłok	253
Okrzemki	265
Ślad krwi	270
Możliwości wykrywania sprawców poprzez komputerowe porównanie obrazów chodu ...	391
O.J. Simpson – zespół dowodów	410
Błędy w ocenie DNA	417
Dowody zbrodni we włosach	450
Jeden włos	451
Badanie dokumentów i odcisków stempli	508
Biometria i zamach bombowy w maratonie bostońskim	764
Ofiary skimmingu i phishingu	959
Zasada wymiany Locarda	987
Międzynarodowa wymiana danych daktyloskopijnych (PRŮM)	1106
Hipnoza jako metoda wspierająca pamięć w zeznaniach świadków	1206
Śmierć w wyniku zatrucia promieniowaniem	1400
Pistorius: walentynkowe morderstwo	1430
Systemy rozpoznania fałszerstw pieniędzy	1470

TABLE OF CONTENTS

Part one GENERAL ISSUES

Chapter I. CONCEPT AND SCOPE OF FORENSIC SCIENCE	37
Supplementary literature	52
Chapter II. RELATIONSHIP BETWEEN FORENSIC SCIENCE AND OTHER SCIENCES	55
Supplementary literature	67
Chapter III. CONTEMPORARY STANDARDS IN FORENSIC SCIENCE	69
1. Rate of change	69
2. The European Union on forensic examination	71
3. Recommendations of the American Commission	72
4. Preferences of types of forensic examination in Poland	78
Supplementary literature	84
Chapter IV. FUNDAMENTALS OF FORENSIC THINKING	87
1. Model of forensic thinking	87
2. Inference by analogy	91
3. Cybernetic method	93
4. Determination of the substantive law programme	94
5. The forensic version	96
Supplementary literature	101
Chapter V. PLANNING A CRIME	102
Supplementary literature	106
Chapter VI. PREPARING A CRIME	107
Supplementary literature	113
Chapter VII. EVASION OF CRIMINAL LIABILITY	114
1. Preliminary remarks	114

2. Activities intended to conceal a crime or change the nature of an event	114
3. Activities intended to avoid disclosing the offender	119
4. Activities intended to hinder court proceedings	122
5. Activities intended to avoid the effects of a penalty or to modify the severity of a penalty	123
Supplementary literature	124

Part two CLASSIC INVESTIGATIVE METHODS

Chapter VIII. FACTORS SUPPORTING THE EFFECTIVENESS OF AN INVESTIGATION	129
Supplementary literature	142

Chapter IX. REPORTING A CRIME	144
Supplementary literature	150

Chapter X. PURSUIT, AMBUSH, SEARCH, DAWN RAID	151
1. Pursuit	151
2. Ambush	158
3. Search	161
4. Dawn raid	162
Supplementary literature	171

Chapter XI. APPREHENSION AND DETENTION OF THE SUSPECT	172
Supplementary literature	176

Chapter XII. INVESTIGATIVE VISUAL INSPECTION	177
1. Legal grounds for visual inspection	177
2. Inspection of the place of the event as an evidentiary activity	182
3. Organization of the visual inspection team at the place of the event	183
4. Time and scope of a visual inspection of the place of the event	186
5. Detecting and securing traces	188
6. Examination of a corpse	241
7. Examination of living people	269
8. Examination of items	273
9. Investigation of the causes of arson	274
10. Documentation on the visual inspections of the place of the event	293
A. Legal grounds for documenting visual inspection activities	293
B. Visual inspection report	294
C. Photographic documentation	298
D. Digital photography	301
E. Sketch of the place of the event	312
F. Use of 3D scanning in the visual inspection of the place of the event	313
11. Ways of using the information from secured traces.	315
A. Preliminary remarks	315
B. Ways of using and forensic functions of traces	317

C. General characteristics of the function of traces	322
12. Schedule of physical evidence secured at the place of the event	323
Supplementary literature	324
Chapter XIII. GENERAL ISSUES IN FORENSIC EXAMINATIONS	328
1. Preliminary remarks	328
2. Forensic identification	328
A. Objective of identification	329
B. Types of identification	329
C. Kinds of identification	329
D. Object of identification examinations	330
E. Features analysed during identification examinations	331
F. Identification examination method	331
G. Identification models	333
H. The essence of forensic trace identification	333
3. General forensic examination techniques	336
4. Micro-traces.	342
Supplementary literature	349
Chapter XIV. LATENT PRINTS	352
1. Types of patterns of latent prints	352
2. Dactyloscopic examination	359
3. Age of traces of latent prints	366
Supplementary literature	383
Chapter XV. FOOTPRINTS	389
1. Examination of the ichnogram	389
2. Preparation of three-dimensional casts of footwear prints using dental plaster	395
3. Methods of preserving footprints on dusty surfaces	398
Supplementary literature	401
Chapter XVI. GLOVE TRACES	405
Supplementary literature	407
Chapter XVII. FORENSIC BIOLOGY	408
1. Preliminary remarks	408
2. Definition of a biological trace	409
3. DNA polymorphisms	414
4. Blood	431
5. Skin tissue	434
6. Nails	435
7. Teeth	435
8. Traces of lip vermillion	440
9. Traces of auricle	443
10. Bones	447
11. Soft tissues	447
12. Vitreous body of the eye	447

13. Hair	448
14. Secretions and excretions of the human body	456
15. Osmological examinations	464
Supplementary literature	472
Chapter XVIII. DOCUMENTS	478
1. The concept of document	478
2. Proprietary documents in the light of statistics	482
3. Scope and development of the examination of documents	485
4. Paper	487
5. Stationery	493
6. Ordinary handwriting	496
A. Classical methods	505
B. Computer software	515
C. Ability to distinguish natural handwriting from intentionally altered handwriting	517
7. Possibilities and limits of forensic linguistic expertise	520
8. Methods of reconstruction of distorted handwriting	533
9. Use of an alternative source of light to reconstruct handwriting removed by scrubbing	535
10. Handwriting made to look like printing	536
11. Handwriting not with the same hand as that permanently used for writing	536
12. Handwriting under the influence of alcohol and other exogenous intoxications	537
13. Traditional signature	539
14. Dynamic nature of legible altered signatures	545
15. Electronic signature	547
16. Identity documents	550
17. Digital evidence	552
18. Issuing opinions on the basis of non-original documents	557
19. Anonymous correspondence	559
20. Banknotes	561
21. Coins	563
22. Age of a document	563
23. Establishing the sequence of intersecting lines from laser toner and seal ink	580
A. Materials and methods	581
B. Automated comparisons in determining the individuality of handwriting	584
24. Assurance of a high level of expertise	591
Supplementary literature	592
Chapter XIX. WEAPONS	600
1. Concept of firearms	600
2. Types of weapons	601
3. Ammunition	607
4. Scope of the forensic examination of firearms	610
5. Incapacitating and paralyzing weapons	623
6. Ricochets of projectiles after impact with water	627
Supplementary literature	630

Chapter XX. MECHANOSCOPIC EXPERTISE	636
1. Preliminary remarks	636
2. Group characteristics of features of tools	638
3. Individual characteristics of features of tools	639
4. Locks	640
5. Seals	641
6. Traces on wooden substrate	643
7. Fragments of glass	646
Supplementary literature	648
 Chapter XXI. METALLOGRAPHIC EXAMINATIONS	650
Supplementary literature	653
 Chapter XXII. IDENTIFICATION OF A VEHICLE	654
1. Identification numbers	654
2. Methods of detecting changes to vehicle identification markings	657
3. Magnetic method of making removed marks visible	657
4. Use of eddy currents in the examination of vehicle identification markings	662
5. Examining the number field using the motor casting technique	664
6. Examining vehicle identification markings using the chemical method	664
Supplementary literature	665
 Chapter XXIII. CERTAIN TYPES OF FORENSIC CHEMICAL AND PHYSICAL EXAMINATIONS	666
1. Scope and types of forensic chemical and physical examinations	666
2. Diversity of examination methods	668
3. General issues in examining explosives	672
4. Traditional classification of explosives	673
5. Sampling and separation of components of the mixture	676
6. Solid-phase microextraction (SPME)	677
7. Supercritical extraction	679
8. Stir Bar Sorptive Extraction (SBSE)	680
9. Gas chromatography (GC)	680
10. High-performance liquid chromatography (HPLC)	683
11. Capillary electrophoresis	686
12. Thermal desorption	687
13. Ion mobility spectrometry (IMS)	688
14. IMS detection technique	690
15. Conventional IMS	691
16. Gas-phase IMS analysis	692
17. Ion mobility spectrometry in an asymmetric electric field	692
18. Applications of IMS in the analysis of explosives	693
19. Mass spectrometry (MS)	697
20. Detection and examination of explosives	698
21. Tandem mass spectrometry	708
22. Mass spectrometry in environmental and biological examinations of explosives	710
23. IMS method coupled with MS	712

24. Concluding remarks	713
Supplementary literature	714
Chapter XXIV. IDENTIFICATION OF NARCOTICS	716
1. Types of narcotics	716
2. Other intoxicants	722
3. New psychoactive substances	724
4. Drug testing methods	725
Supplementary literature	736
Chapter XXV. PHONOSCOPY	738
1. Research into the identification of a person based on voice and speech	738
2. Identification of people	741
3. Studying speech	745
4. Studying the background acoustic effects of a recording	745
5. Reproduction and transcription of the content of a conversation	746
6. Identification of premises	747
Supplementary literature	748
Chapter XXVI. THERMOSCOPY	750
1. Subject of interest and thermoscopy examinations	750
2. Differentiation of objects based on emissivity	752
3. Differentiation of objects based on differences in thermal conductivity	753
Supplementary literature	755
Chapter XXVII. BIOMETRY	756
Supplementary literature	772
Chapter XXVIII. FORENSIC MEDICAL DISSECTION	774
Supplementary literature	777
Chapter XXIX. IDENTIFICATION OF A CORPSE	779
Supplementary literature	794
Chapter XXX. FORENSIC ANALYSIS OF SOIL	796
1. Definition of the term 'soil'	796
2. Examination of soil	796
3. Variants of soil	800
4. Collection and storage of evidence from soil	801
5. Pollen testing methods	802
Supplementary literature	807
Chapter XXXI. FORENSIC EXPERIMENTATION	809
Supplementary literature	813
Chapter XXXII. EVIDENTIAL ASSESSMENT OF THE RESULTS OF AN EXAMINATION OF PHYSICAL MATERIAL	814
Supplementary literature	819

Chapter XXXIII. LEGAL REGULATIONS IN THE BATTLE AGAINST ORGANIZED CRIME	821
1. Preliminary remarks	821
2. Secret (anonymous) witness	821
3. Agreements between the prosecutor and the accused	823
4. Crown witness	826
5. Monitoring and recording of conversations	832
6. Controlled purchase. Undercover police agent and covert surveillance	834
Supplementary literature	836

Part three DIGITAL FORENSICS

Chapter XXXIV. THE CONCEPT OF CYBERSPACE AND THE SCOPE OF DIGITAL FORENSICS	841
1. Cyberspace	841
2. The application of digital forensics	843
Supplementary literature	847

Chapter XXXV. DIGITAL SOURCES OF INFORMATION	848
1. Essence of the concept of information	848
2. Social networking sites	851
A. Facebook	853
B. Facebook's programming languages.	855
C. Information security in Facebook	856
D. Phishing scams on Facebook	857
3. Empirical methods of obtaining information	858
4. Methods of implementing learning algorithms	865
A. Generation of rules using decision trees	864
B. Acquisition of knowledge using the generation of 'covers'	865
C. Acquisition of knowledge using semantic networks	866
D. Neural networks	866
5. Google	868
Supplementary literature	872

Chapter XXXVI. ARTIFICIAL INTELLIGENCE	874
1. Essence of artificial intelligence	874
2. Difficulties in designing an 'intelligent' computer	880
3. Prospects for developing machines with intelligence superior to humans	889
4. Artificial intelligence in forensics	892
5. Expanding capabilities vs. limits of functions of the objective	895
6. Poland and work related to artificial intelligence	897
7. AI policy coordination	898
Supplementary literature	898

Chapter XXXVII. ELECTRONIC SURVEILLANCE METHODS	900
1. Preliminary remarks	900

2. WEB data mining methods	901
3. Web source data mining for surveillance purposes	904
A. Web Semantic	907
B. Architecture of data mining systems	911
4. Steganography	916
A. The idea of steganography	916
B. Contemporary trends in the development of steganographic methods	920
C. Algorithms of steganography modelled on DNA molecule chains	921
D. Network steganography	922
E. Steganography in wireless mobile systems with a dispersed spectrum	923
F. Cryptographic power of steganograms	925
G. Quantitative measures for assessing the quality of steganograms – IT entropy	928
H. Surveillance of Internet crime and the evidential reliability of steganography analyses	931
I. Evidential reliability	933
5. Pegasus.	934
6. Control of the public, companies and organizations in China	939
Supplementary literature	941
Chapter XXXVIII. COMPUTER CRIME	944
1. New types of crime	944
2. New directions in forensic research in light of cyber threats	971
Supplementary literature	981
Chapter XXXIX. DIGITAL EVIDENCE	983
1. The concept of digital evidence	983
2. Identification of digital evidence	983
3. Analysis of electronic data	995
4. working data/product filters	1000
5. SWAP FILE DATA	1001
6 Temp files	1001
7. Slack data	1002
8. SLACK SPACE	1002
9. UNALLOCATED SPACE	1004
10. Defragmentation	1004
11. SWAP FILE/SWAP SPACE	1005
12. Deleted files	1005
13. Forensic analysis of internet data	1006
14. Internet cookies	1006
15. Internet history	1007
16. Legal basis for seizing and securing digital data	1008
Supplementary literature	1020
Chapter XL. BOTNETS AND CLOUD COMPUTING	1021
1. Preliminary remarks	1021
2. Cloud computing and secure information mining	1022
3. Botnets and the problem of anonymity	1024

4. Secret sharing and threshold cryptography	1028
5. Diffie-Hellman groups with a computation-decision gap and their use in group signatures	1032
6. Subliminal channels in a new light	1033
7. Identity-based cryptosystems, unidirectional relationships and satellite programme coding	1034
A. Identity-based cryptosystem	1035
B. Identity-based system security reduction and unidirectional relationships	1036
C. Difficult computational type problems and group public key encryption	1038
D. General access structures and hierarchical structures	1039
E. Secret sharing	1041
F. Hierarchical structures	1041
8. New challenges for PKI	1046
A. Introduction	1046
B. DH key exchange in a two-line structure	1048
9. Rights policy and classified information	1048
A. Introduction	1048
B. Digital credential system	1049
Supplementary literature	1051

Chapter XLI. THE INTERNET AS A PLACE OF EVENTS	1053
1. Development of the Internet	1053
2. Criminal use of Internet networks	1054
Supplementary literature	1059

Chapter XLII. ONLINE SEARCHES	1061
1. Preliminary remarks	1061
2. Essence of an online search	1062
3. Technical performance of online searches	1062
Supplementary literature	1066

Part IV POLICE INFORMATION TECHNOLOGY

Chapter XLIII. NATIONAL POLICE INFORMATION SYSTEM	1069
1. Preliminary remarks	1069
2. Characteristics of the NPIS	1073
3. Modules of the NPIS – new capabilities for the Police	1077
A. POSIGRAF subsystem	1077
B. BROŃ I LICENCJE application	1078
C. OPIS application	1079
D. Application for entering and supplementing data in the information area RZECZ	1080
E. Application for preparing statistics and picking	1082
F. Application for checking in PKR-1 mode	1083
G. Module supporting the work of the duty officer	1084
H. AFIS	1084
I. GENOM	1085

J. BIULETYN	1085
K. Cooperation between NPIS and the Information Reporting System	1085
L. Interfaces with other systems	1086
Supplementary literature	1087
Chapter XLIV. THE SCHENGEN INFORMATION SYSTEM	1088
1. Essence of the SIS	1088
2. Authorities working with the SIS	1091
3. Temporal scope	1092
4. Safeguards	1093
5. SIS II	1094
6. National Information System	1094
7. Bureau of International Police Cooperation of the Police Headquarters (formerly the SIRENE Bureau)	1100
Supplementary literature	1110
Chapter XLV. INTERNATIONAL POLICE COOPERATION	1112
1. Police cooperation in the past	1112
2. Objectives, tasks and organizational structure of Interpol	1116
3. Interpol's system for detecting weapons and explosives	1132
4. International cooperation within Interpol	1134
5. European police cooperation	1143
Supplementary literature	1147
Chapter XLVI. NATIONAL CRIMINAL INFORMATION CENTRE	1150
1. Legal grounds	1150
2. Tasks of the NCIC	1152
3. Functions of the NCIC	1152
4. Description of the system	1153
5. NCIC security system	1158
Supplementary literature	1159
Chapter XLVII. OTHER POLICE INFORMATION SYSTEMS	1160
1. Operational Information System	1160
2. Electronic Register of Investigative Activities	1162
3. Police Electronic Reporting System	1163
Supplementary literature	1165

Part V ISSUES OF FORENSIC PSYCHOLOGY

Chapter XLVIII. SELECTED ISSUES OF THE PROBLEM OF TESTIMONY AND EXPLANATIONS	1169
1. Specificity of the issues of the psychology of testimony in criminal proceedings	1169
2. General psychopathology of testimony	1179
3. Questioning tactics	1183
A. Questioning a witness	1183

B. Questioning a child witness	1188
C. Questioning a suspect	1194
4. Questioning in conditions of confrontation	1196
5. Showing people and items	1200
6. Recording of testimony and explanations	1203
7. Methods of evaluating testimony and explanations	1205
Supplementary literature	1220
Chapter XLIX. PSYCHOLOGICAL EXPERT OPINION	1224
1. Psychological examination methods	1224
2. Criteria for assessing a psychological opinion	1228
3. Subject matter and scope of a psychological expert opinion	1234
4. Psychological expert opinion regarding the advisability of therapeutic and securing measures	1236
5. Psychological judgments regarding minors	1237
6. Psychological expert witness in civil cases	1238
7. Psychological expert opinion in juvenile matters	1240
8. Structure of the psychological expert opinion	1242
Supplementary literature	1243
Chapter L. PSYCHIATRIC EXPERT OPINION	1245
1. Legal grounds for the appointment of expert psychiatrists	1245
2. Auxiliary examinations	1247
3. Examination of the mental state of the accused	1250
4. Legal interpretation of passion	1257
5. Justification of the degree of probability of the opinion	1261
6. Structure of forensic psychiatric opinions	1262
7. Psychiatric expert opinion in civil cases	1266
Supplementary literature	1269
Chapter LI. SINGLING OUT OFFENDERS	1270
1. Preliminary remarks	1270
2. Empirical profile of an offender	1273
3. Perspectives for the development of profiling methods	1275
Supplementary literature	1280

Part IV PREVENTIVE METHODS

Chapter LII. THE CONCEPT AND SCOPE OF FORENSIC PREVENTION	1285
1. Types of preventive activity	1285
2. Psychological basis for the prevention of crimes and other types of pathology	1289
3. Preventive functions of forensic examinations	1300
4. Other crime prevention measures	1302
A. Use of the mass media	1302
B. Self-defence system	1303
Supplementary literature	1307

Chapter LIII. PREVENTIVE FUNCTIONS OF THE POLICE AUTHORITIES	1310
1. Scope of the preventive functions of the police	1310
2. Cooperation between the police and the public	1320
3. Social media in police work	1330
Supplementary literature	1333
Chapter LIV. INFORMATION SECURITY	1336
1. Information security management system	1336
2. Assurance of information security	1340
A. Smart card authentication systems	1340
B. Extended security model	1343
C. Information secrecy and verifiability	1345
D. Security of classified information	1345
E. Copyright and the battle against software piracy	1346
F. Strong identification in electronic transactions	1346
G. Group signatures and the problem of anonymity	1348
H. Invalidatable digital signature as a cryptographic protocol	1349
3. Cybercrime	1350
4. Non-code information security criminal liability	1350
A. Trade secrecy	1351
B. Statistical secrecy	1351
C. Banking secrecy	1351
D. Treasury secrecy	1352
E. Investment and pension fund and securities secrecy	1352
F. Electronic signature secrecy	1353
G. Telecommunications secrecy	1353
H. Insurance secrecy	1353
I. Invention secrecy	1353
J. Commodity exchange secrecy	1354
K. Journalistic confidentiality	1354
L. Personal data protection	1355
M. Protection of access to public information	1355
N. Medical confidentiality	1355
Supplementary literature	1356
Chapter LV. CYBERSPACE SECURITY	1360
1. Significance of the problem	1360
2. European Union's position	1362
3. National cyber security system	1367
4. Poland's Cybersecurity Programme for 2019–2024	1369
European Union documents	1371
Supplementary literature	1372
Chapter LVI. VISUAL SECURITY SYSTEMS	1374
1. Preliminary remarks	1374
2. Video surveillance	1376
A. Introduction	1376

B. Basic information about video surveillance systems	1378
C. Principles of configuring video surveillance systems	1379
D. IP CCTV video surveillance systems	1385
E. Aspects of design and operation of video surveillance systems	1396
Supplementary literature	1397

Chapter LVII. PREVENTION OF CERTAIN TYPES OF CRIME 1398

1. Preliminary remarks	1398
2. Prevention of terrorism	1398
A. Prevention of terrorism on a macro scale	1398
B. Prevention of terrorism on a micro scale	1410
C. Stereotypes	1422
D. Prevention of aircraft hijacking	1426
E. The preventive role of the law	1428
3. Prevention of homicides	1430
4. Prevention of intentional bodily harm	1432
5. Prevention of domestic violence	1434
6. Combating sexual offences	1436
7. Prevention of robberies	1437
8. Prevention of corruption	1444
9. Securing documents	1451
10. Banknote ink staining systems	1462
11. Securing against counterfeiting of money and travellers cheques	1467
A. Introduction	1467
B. Tooling security features	1485
C. UV security features	1489
D. Infrared security features	1489
12. The financial market	1492
13. Prevention of theft and burglary from homes	1496
14. Prevention of traffic offences	1500
15. Combating car theft	1511
16. Prevention of shoplifting	1518
17. Protection of intellectual property rights	1525
18. Prevention of theft of works of art	1528
19. Fire prevention	1529
20. Prevention of ICT crime	1531
21. Reduction of cultural piracy	1535
Supplementary literature	1536

LIST OF PROBLEM AREAS

Observation	131
‘Victimological’ investigations	139
Schedule of physical evidence secured at the place of the examination	240
Examination of charred corpses using multislice computed tomography scans and magnetic resonance imaging	245
Reconstruction of soft parts of the face in the identification of an unknown corpse	253
Diatoms	265

Trace of blood	270
Possibilities of detecting perpetrators with a computer comparison of gait images	391
O.J. Simpson – Set of evidence	410
Errors in the assessment of DNA	417
Evidence of a crime in the hair	450
A single hair	451
Examination of documents and stamp impressions	508
Biometrics and the Boston Marathon bombing	764
Victims of skimming and phishing	959
Locard’s exchange principle	987
International dactyloscopic data exchange (PRÜM)	1106
Hypnosis as a method of supporting memory in the testimony of witnesses	1206
Death by radiation poisoning	1400
Pistorius: Valentine’s Day murder	1430
Counterfeit money recognition systems	1470

Część pierwsza

ZAGADNIENIA OGÓLNE

POJĘCIE I ZAKRES KRYMINALISTYKI

Współczesne warunki walki z przestępczością wymagają stałego poszerzania znajomości metod działania sprawców, doskonalenia metod ścigania karnego oraz wyprzedzania akcji przestępnej przez bezpośrednie zapobieganie czynom naruszającym porządek prawny. Łącznie więc **metody przestępne, śledcze i profilaktyczne** tworzą zamknięty system kryminalistyki. To uszeregowanie nie wydaje się przypadkowe. Dopiero bowiem znajomość metod przestępnych, która jest m.in. nieodzownym czynnikiem efektywności ścigania karnego, pozwala na rozwinięcie racjonalnego programu profilaktyki.

Niewątpliwie osiągnięcia wielu nauk znajdują zastosowanie w walce z przestępczością, ale kryminalistyka jest właśnie tą dziedziną wiedzy, która nie recypuje w sposób mechaniczny metod badawczych wypracowanych przez inne nauki, lecz twórczo adaptuje je do swoich celów. Dla przykładu można wymienić badania niewidocznych śladów w promieniach ultrafioletu lub podczerwieni, spektrografię czy rentgenografię. Ponadto kryminalistyka opracowuje własne metody (np. daktyloskopię, psychologiczne zasady zbierania i oceny osobowego materiału dowodowego) lub inicjuje podjęcie badań, których celem jest wykorzystanie wyników różnych nauk do zwiększenia efektywności ścigania karnego¹.

Niesłuszną jest zatem, obliczona chyba na tani efekt publicystyczny, uwaga Ch.E. O'Hary i J.W. Osterburga, że: „kryminalistyka jest pasożytniczą dziedziną wiedzy” (*parasitical branch of knowledge*)².

Warto poświęcić nieco uwagi tym autorom, którzy sprowadzają zakres kryminalistyki do zastosowania nauk fizycznych i chemicznych w dziedzinie walki z przestępczością (np. J. Grant, P.L. Kirk, R.T. Turner). Autorzy anglojęzyczni wyrażają również pogląd, że termin „kryminalistyka” obejmuje badanie śladów przestępstw w laboratorium. Podobne podejście reprezentuje R. Saferstein³. W takim sformułowaniu – choć w moim przekonaniu błędnym – tkwi swoiste uznanie samodzielności tej nauki, ponieważ nawet same

¹ Ważnym źródłem informacji jest Polska Bibliografia Kryminalistyczna. Wydawcą Bibliografii i jest Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne.

² Ch.E. O'Hara, J.W. Osterburg, *An Introduction to Criminalistics. The Application of the Physical Sciences to the Detection of Crime*, New York 1972, s. XI; por. także: M.M. Houck, J.A. Siegel, *Fundamentals of Forensic Science*, Burlington, MA, 2015; A.W. Dutelle, R. Becker, *Criminal Investigation*, Burlington, MA, 2019.

³ R. Saferstein, *Criminalistics. An Introduction to Forensic Science*, Boston i in. 2015, s. 23, w 2021 r. ukazało się nowe wydanie.

procesy „zastosowania” zakładają specyfikę przedmiotu, jego znajomość oraz wybór metod badawczych. Można przypuszczać, że o pominięciu całej bogatej problematyki przedmiotu kryminalistyki, a w szczególności dominujących w niej zagadnień taktyki, zdecydował rodzaj specjalizacji naukowej tych autorów.

Każda nauka rozumiana jako suma sprawdzonych eksperymentalnie informacji, które pozwalają na sformułowanie przedmiotu badań i wykrycie praw rządzących zjawiskami, bierze swój początek w indukcji, lecz na niej nie może się kończyć. Bezprzedmiotowe bowiem byłoby tworzenie praw, z których nie płynęłyby dedukcyjne wnioski dla ogółu zjawisk lub pewnej ich grupy.

Nie ulega wątpliwości, że zakres kryminalistyki sprowadza się do zagadnień związanych ze ściganiem karnym i zapobieganiem przestępstwu. W związku z tymi zadaniami kryminalistyka stosuje – podobnie jak inne nauki – metody zarówno indukcji, jak i dedukcji. Poznanie na przykład metod działania przestępczego następuje w drodze badań empirycznych, natomiast wiele założeń taktyki śledczej jest już wynikiem stwierdzonych prawidłowości, a więc procesu rozumowania dedukcyjnego.

Kryminalistyka korzysta pomocniczo z osiągnięć innych nauk, co obserwuje się w różnych dziedzinach. Metody statystyczne np. znajdują zastosowanie w ekonomii, socjologii, psychologii, a nawet medycynie. Ten fakt jednak bynajmniej nie osłabia samodzielności wymienionych nauk.

Ogólny postęp w dziedzinie nauk technicznych i przyrodniczych wywiera duży wpływ na kształtowanie się nowych możliwości badawczych w zakresie kryminalistyki. Elektroniczne maszyny cyfrowe otwierają szerokie perspektywy dla efektywniejszego działania służby informacyjno-rozpoznawczej. Maszyna cyfrowa jest dziełem elektronika, ale zastosowanie jej do celów służby śledczej wymaga zaprogramowania odpowiednich informacji przez kryminalistyków.

Kryminalistyka jako nauka jest stosunkowo młoda (powstała w XIX w.), ale dlatego może i powinna recypować najnowocześniejsze metody nauk technicznych i przyrodniczych. Z tego też względu na kryminalistykach ciąży obowiązek szybkiej adaptacji osiągnięć tych nauk dla celów rozwoju reprezentowanej przez nich dyscypliny.

W literaturze fachowej często wymienia się jako równorzędne określenia „taktyka” i „technika” z przymiotnikami „śledcza” oraz „przestępna”. Wymaga zatem na wstępie podkreślenia, iż taktyka – chociaż w poważnym stopniu uwarunkowana jest możliwościami technicznymi – spełnia rolę nadrzędną w stosunku do nauki. Właśnie **taktyka** – wbrew mylącej terminologii – rozumiana jako ogólny plan i raczej strategia działania decyduje o wyborze konkretnych środków technicznych, które mają się przyczynić do realizacji założonego celu finalnego. Ostatecznym celem taktyki śledczej jest wykrycie sprawcy, m.in. dzięki zastosowaniu odpowiednich metod technicznych, i przedstawienie sądowi ujawnionych i zabezpieczonych środków dowodowych. Taktyka opracowuje podstawowe założenia i zasady kryminalistyki, które są realizowane m.in. dzięki odpowiednim środkom technicznym.

W świetle powyższego wywodu zrozumiąły jest fakt nadrzędnego usytuowania taktyki śledczej wobec techniki śledczej, chociaż nadrzędności tej nie należy rozumieć jako bezwyjątkowej. W niektórych przypadkach właśnie technika śledcza – z wszelkimi możliwościami oraz ograniczeniami – może determinować do pewnego stopnia wybór określonej taktyki. Mówiąc zatem o bezsprzecznie nadrzędnej funkcji taktyki śledczej wobec techniki, należałoby jednocześnie podkreślać interakcyjny dwukierunkowy charakter powiązań istniejący między obydwoma obszarami problemowymi.

Odrębną kwestię, dość szeroko poruszaną w literaturze przedmiotu, stanowi zagadnienie **wyboru** taktyki śledztwa. O ile można przyjąć, iż wybór odpowiedniej techniki śledczej uwarunkowany jest w dużym stopniu zdecydowaniem się na określoną taktykę, o tyle kryteria doboru samej taktyki śledczej nie są wystarczająco jasno sprecyzowane. To bardzo istotne zagadnienie – zarówno z punktu widzenia teorii, jak i praktyki kryminalistycznej – jest niewątpliwie problemem o charakterze metodologicznym i na tej właśnie płaszczyźnie powinno być rozpatrywane.

Wydaje się, że istnieją dwa możliwe sposoby podejścia do kwestii wyjaśnienia kryteriów wyboru określonej taktyki śledczej. Po pierwsze, można przyjąć, iż reguły dotyczące wyboru czy też selekcji optymalnej taktyki śledczej zawierają się w obrębie wiedzy o samej taktyce śledczej. W takim przypadku wiedza o regułach wyboru stanowiłaby swego rodzaju „metanaukę” o taktyce śledczej, obejmującą wiedzę o prawidłowościach, zasadach i metodach doboru właściwej taktyki przy uwzględnieniu wszystkich dostępnych cech sytuacyjnych analizowanego – w toku postępowania dowodowego – zdarzenia.

Drugim możliwym wyjściem jest usytuowanie wiedzy dotyczącej zjawisk związanych z wyborem określonej taktyki śledczej poza wiedzą o samych taktykach. W takiej sytuacji mielibyśmy do czynienia z powstaniem odrębnego działu problemowego w obrębie kwestii procedury śledczej, który można by określić mianem **metodyki śledztwa**⁴. Zajmowałby on w stosunku do taktyki śledztwa pozycję nadrzędną w tym sensie, iż wiedza w nim zawarta decydowałaby o wyborze konkretnej taktyki śledztwa i o wszelkich konsekwencjach związanych z takim wyborem.

Metodyka śledztwa obejmowałaby zatem bardzo szeroki zakres wiedzy ogólnej oraz system uniwersalnych reguł i operacji myślowych odnoszących się do czynności podejmowania decyzji. Takie ujęcie obszaru problemowego metodyki śledztwa jest bliskie współczesnym poglądom na przedmiot i zadania kryminalistyki. Przedmiotem badania kryminalistyki są natomiast wzajemne związki i oddziaływania obiektów materialnych oraz wzajemne oddziaływania i stosunki ludzi.

W literaturze amerykańskiej uważa się, że kryminalistyka to zastosowanie wielu dyscyplin naukowych w jednym – wspólnie zorganizowanym, podporządkowanym regułom dowodzenia – ciągu czynności, ukierunkowanym na ustalenie niewinności lub winy oskarżonego⁵.

Metodyka śledztwa obejmowałaby więc ogólną i specjalistyczną wiedzę, na podstawie której byłyby podejmowane odpowiednie decyzje polegające na wyborze optymalnej taktyki śledczej. Wybór ten dotyczyłby różnych rodzajów taktyk oraz czynności składowych, a mianowicie:

- 1) taktyki rozpoznawczej:
 - a) form rozpoznawania,
 - b) metod rozpoznawczych,
 - c) taktycznych schematów działań rozpoznawczych;
- 2) taktyki wykrywania:
 - a) modelu działań,
 - b) formy działań,
 - c) metod działań,
 - d) wersji śledczej i operacyjnej,

⁴ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 1997, s. 14, 15.

⁵ K.P. O'Brien, R.C. Sullivan, *Criminalistics. Theory and Practice*, Boston 1976.

- e) zasad typowania sprawców na podstawie wersji,
- f) schematów taktycznych wykrywania;
- 3) taktyki udowadniania:
 - a) metodyki wykorzystania osobowych źródeł dowodowych,
 - b) metodyki wykorzystania rzeczowych źródeł dowodowych,
 - c) metodyki wykorzystania źródeł informacyjnych w procesie dowodzenia,
 - d) schematów taktycznych czynności dowodowych⁶.

Wiedza niezbędna do dokonania odpowiednich wyborów powinna obejmować szeroki zakres informacji z dziedziny kryminalistyki i kryminologii. Bardzo ważne w tym kontekście są dane z zakresu wiktymologii, symptomatologii i etiologii przestępstw. Wyniki badań wiktymologicznych przydają się w wielu przypadkach bezpośrednio. Były one najwcześniej stosowane jako wiedza o osobie poszkodowanego, która jest częstokroć punktem wyjścia w procesie wykrywania przestępcy.

Szczególnie istotną rolę w obrębie metodyki śledztwa odgrywa zagadnienie podejmowania decyzji przejawiające się w praktyce w dokonywaniu wyborów optymalnych taktyk śledczych.

Podejmowanie decyzji jest czynnością polegającą na wyborze określonego rodzaju działania ze zbioru działań możliwych⁷. Jest ono ściśle związane z poznawaniem i motywacją, ponieważ w skład czynności decyzyjnych wchodzi zarówno procesy poznawcze, takie jak formułowanie możliwych wariantów działania czy przewidywanie konsekwencji decyzji, jak i procesy motywacyjne, takie jak ocena wartości skutków działania, która jest uwarunkowana dominującymi motywami. Mimo jednak związków między podejmowaniem decyzji a poznaniem i motywacją czynność dokonywania wyborów ma wiele cech jej tylko właściwych.

Szczególnie ważne, z uwagi na interesujące nas zagadnienie metodyki śledczej, jest rozpatrywanie czynności podejmowania decyzji ryzykownej, czyli takiej, w której brak jest pewności co do osiągnięcia pożądanego wyniku. We współczesnej psychologii twierdzi się, iż decyzje podejmowane w warunkach ryzyka są zdeterminowane przez dwa czynniki:

- 1) użyteczność wyników,
- 2) subiektywne prawdopodobieństwo otrzymania pożądanego wyniku.

Użyteczność to subiektywna wartość wyniku, subiektywne prawdopodobieństwo zaś to stopień pewności, czyli przekonania podmiotu, że zaistnieje określony stan rzeczy i że w związku z tym uzyska się określony wynik działania. Dopiero po ustaleniu tych dwóch zmiennych może zostać podjęta decyzja w sytuacji ryzykownej.

W sytuacji ryzyka istnieje możliwość wyboru dwu lub więcej działań ryzykownych. Każde z nich prowadzi do kilku wyników, których użyteczność i subiektywne prawdopodobieństwo są dokładnie określone. Działania dostępne w danej sytuacji różnią się poziomem ryzyka, przy czym w psychologii brak jest obecnie powszechnie przyjętej metody pomiaru wielkości ryzyka. Najczęściej ryzykowność działania ocenia się za pomocą czterech następujących kryteriów:

- 1) straty: ryzyko jest tym większe, im większe straty można ponieść w przypadku zdecydowania się na określone działania; w tym przypadku bierze się pod uwagę najgorszy wynik działania;

⁶ T. Hanausek, *O przedmiocie kryminalistyki*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, t. CXXV, Wrocław 1985, s. 67 i n.; T. Hanausek, *Zarys taktyki kryminalistycznej*, Warszawa 1994, s. 16.

⁷ J. Kozielecki, *Czynność podejmowania decyzji [w:] Psychologia*, red. T. Tomaszewski, Warszawa 1978.

- 2) oczekiwane straty: ryzyko jest tym większe, im większe są oczekiwane straty, które oblicza się, mnożąc użyteczność wyniku najgorszego przez prawdopodobieństwo otrzymania tego wyniku;
- 3) rozpiętość wyników: ryzyko jest tym większe, im większa jest rozpiętość między najlepszym i najgorszym rezultatem działania;
- 4) wariantowość wyników: ryzyko jest tym większe, im większa jest wariantowość wyników.

W konkretnej sytuacji wybór któregośkolwiek z czterech zaprezentowanych kryteriów zależy na ogół od zaistniałej sytuacji decyzyjnej oraz różnic indywidualnych występujących między ludźmi.

Mając na uwadze interesujące nas zagadnienie metodyki śledczej, należy rozpatrzyć czynność podejmowania decyzji w aspekcie wchodzących w jej skład procesów.

Można stwierdzić, iż składa się ona z trzech głównych procesów decyzyjnych:

- 1) procesu wartościowania wyników;
- 2) procesu określania ich prawdopodobieństwa subiektywnego;
- 3) procesu wyboru działania.

Jedynie trzeci spośród wymienionych procesów jest procesem *stricte* decyzyjnym; dwa pierwsze należy zaliczyć do procesów przeddecyzyjnych.

Proces wartościowania rezultatów polega na ocenie ich użyteczności, przy czym, jak już stwierdzono, użyteczność jest subiektywną wartością różnorodnych konsekwencji czynności. Według teorii T. Tomaszewskiego nie tylko wyniki, lecz również same czynności mają określoną użyteczność⁸.

W trakcie podejmowania decyzji ludzie biorą pod uwagę zarówno użyteczność czynności, jak i użyteczność jej wyniku.

Poziom użyteczności czynności i jej rezultatów może ulec modyfikacji wraz ze zmianą stanu motywacyjnego podmiotu. Ten sam obiekt może mieć zatem różną użyteczność dla tego samego człowieka.

Prawdopodobieństwo subiektywne jest oceniane nie tylko w sytuacjach decyzyjnych, lecz również w trakcie przebiegu czynności poznawczych, takich jak spostrzeganie czy myślenie. Można je zdefiniować jako stopień przekonania jednostki, iż zajdzie określone zdarzenie. Ten rodzaj prawdopodobieństwa należy odróżnić od prawdopodobieństwa obiektywnego, które można określić jako względną częstość zdarzeń.

Wybór działania jest procesem, w ścisłym tego słowa znaczeniu, decyzyjnym, w którym człowiek ocenia atrakcyjność poszczególnych działań i akceptuje najbardziej korzystne spośród nich. W procesie tym stosowane są pewne strategie kombinacji użyteczności i prawdopodobieństwa subiektywnego, które pozwalają wybrać optymalne działanie.

W literaturze wyróżnia się cztery strategie postępowania⁹:

- 1) strategię maksymalizacji prawdopodobieństwa zysku, przy której stosowaniu bada się przede wszystkim prawdopodobieństwo otrzymania wyniku korzystnego, a następnie wybiera działanie, dla którego prawdopodobieństwo to jest najwyższe;
- 2) strategię maksymalizacji wielkości zysku; posługując się nią, analizuje się wyniki korzystne i akceptuje to działanie, które przynosi największy zysk;

⁸ T. Tomaszewski, *Struktura i mechanizmy regulacyjne czynności człowieka* [w:] *Psychologia*, red. T. Tomaszewski, Warszawa 1978.

⁹ J. Kozielski, *Czynność...*

- 3) strategię minimalizacji prawdopodobieństwa straty; w tej sytuacji podmiot zwraca uwagę na szansę otrzymania wyniku niekorzystnego i wybiera takie działanie, dla którego szansa taka jest mniejsza;
- 4) strategię minimalizacji wielkości straty; w przypadku jej stosowania analizowane są przede wszystkim wyniki niekorzystne, czyli możliwe straty, a następnie akceptowane są takie działania, które zapewniają najmniejsze z możliwych strat.

Czynności decyzyjne, z którymi mamy do czynienia w sytuacji śledczej, zaliczyć należy w znacznej części do czynności związanych z decyzyjnymi sytuacjami otwartymi. W odróżnieniu od sytuacji otwartych nie są w nich bowiem dane z góry zbiory wszelkich możliwych działań ani też wszystkich możliwych ich konsekwencji. Konstruowanie możliwych wariantów działań oraz przewidywanie ich konsekwencji musi być zatem opracowane przez prowadzącego śledztwo i może stanowić zadanie bardziej skomplikowane i czasochłonne niż sam wybór określonego wariantu postępowania.

W wielu krajach nadaje się pojęciu kryminalistyki odmienną treść, a nawet używa się innych określeń w miejsce tego terminu.

W Niemczech zaznaczył się prawie historyczny już podział kryminalistyki na technikę i taktykę; niekiedy wymienia się również trzeci element – służbę kryminalną. Obecnie wprowadza się tam nowe określenia, np. „diagnostyka kryminalna” lub „diagnostyka czynu”.

Pośród trzech głównych filarów kryminalistyki: taktyki, techniki i strategii kryminalistycznej w literaturze niemieckiej wiele uwagi poświęcono tej ostatniej. Przez pojęcie strategii kryminalistycznej rozumie się racjonalne współdziałanie sił policyjnych w realizacji celów polityki kryminalnej. Treść strategii kryminalistycznej – jako planowania i przeprowadzania całości działań w zakresie kontroli przestępczości z uwzględnieniem poczucia bezpieczeństwa ludności i wykorzystania materialnych i osobowych środków w celu redukcji przestępczości – stanowi rozszerzenie tego pojęcia¹⁰. Ważny wkład w zwiększenie praktycznej zdolności (przydatności) strategii kryminalistycznej wnieśli Ziercke, Jansen i Finkel¹¹, Ackermann zaś stwierdził, że: „związków między polityką kryminalną, strategią i kryminalistyką nie można rozdzielić”¹². Strategia kryminalistyczna przeważnie – jeśli nie wyłącznie – jest domeną działalności policji. Dopiero jednak Brisach i inni¹³ przedstawili w pełni strategię kryminalistyczną. Usystematyzowane przez nich tezy o strategicznym planowaniu i działaniu stanowiły przez wiele lat podstawę szkolenia sił kierowniczych policji w Polizei-Führungs-Akademie. Znaczenia tej strategii nie zmniejszyły nawet twierdzenia niektórych autorów, że utworzenie banku danych ułatwi pracę wszystkim jednostkom policji.

Strategia kryminalistyczna, choć różniąca się od taktyki w poszczególnych sprawach, jest ściśle związana z taktyką i techniką kryminalistyczną, a nawet umożliwia ich pełniejszy rozwój, stwarzając logistyczne i personalne warunki ramowe. Wystarczy tu wymienić jako przykład analizy DNA i prognozowanie rozwoju innych badań.

Czego można oczekiwać od strategii kryminalistycznej w praktyce i dla praktyki? Można tu wymienić m.in. koncepcje zwalczania i zapobiegania przestępczości, szkolenia

¹⁰ H.M. Zimmermann, *Kriminalstrategie* [w:] *Handbuch für Führungskräfte der Polizei*, Lübeck 1996, s. 646.

¹¹ J. Ziercke, H.P. Jansen, R. Finkel, *Aufklärung von Straftaten als strategische Aufgabe* [w:] *Kriminialistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, t. 1, red. E. Kube, H.U. Stürzer, K.J. Timm, Stuttgart 1992, s. 540.

¹² R. Ackermann i in., *Zum Stellenwert der Kriminalistik*, cz. 2, „Kriminalistik” 2000, s. 657.

¹³ C.E. Brisach i in., *Planung Kriminalitätskontrolle*, Stuttgart 2001.

i doskonalenia. Strategiczne myślenie i działanie może mieć miejsce w wielu dziedzinach, m.in. takich jak:

- 1) zajęcie stanowiska przez policję wobec zamykania instytutów medycyny sądowej w Niemczech (trudności finansowe);
- 2) wykorzystanie najnowszej techniki wojskowej dla celów kryminalistyki, np. możliwości wykorzystania samolotów bezzałogowych w szczególnych sprawach, takich jak branie zakładników, wykorzystanie systemu GPS (*Global Positioning System*) w dochodzeniach;
- 3) zastosowanie strategii w zwalczaniu przemytu np. papierosów, a więc współdziałanie z urzędami celnymi;
- 4) zwalczanie przestępczości ponadgranicznej, w tym tworzenie wspólnych grup dochodzeniowych;
- 5) zwalczanie przestępczości gospodarczej i zorganizowanej na wielką skalę, wykorzystanie danych w dochodzeniu przestępczości pornografii i dziecięcej i innej.

Strategiczne myślenie to również myślenie prognostyczne. Poważne prognozy to uzasadnione opinie na temat przyszłego rozwoju przestępczości i jej poszczególnych przejawów.

Zachodzi też konieczność ścisłego powiązania strategicznych rozważań z osiągnięciami kryminologii. Wiedza o przyczynach przestępczości nie powinna opierać się na spekulacjach bądź opiniach medialnych, ale musi ona być uzyskiwana metodami naukowymi. Tak jak policja nie jest tylko „wykonawcą prawa”, tak strategia kryminalistyczna nie stanowi jedynie stosowania prawa. Tak samo jak nie może być poważnej polityki karnej bez kryminologii, tak również strategia kryminalistyczna nie może pominąć wiedzy kryminologicznej. Szefowie policji mają prawo i obowiązek wspierać strategię kryminalistyczną, budować ją i wprowadzać do polityki kryminalnej i bezpieczeństwa.

Na planowanie i działanie strategiczne wpływa wiele czynników, które należy wykrywać i uwzględniać (ich pominięcie grozi bowiem powstaniem błędnych ocen i rozstrzygnięć). Wpływy te można podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne, policja może zaś oddziaływać tylko na te drugie.

Strategia kryminalistyczna w zwalczaniu przestępczości posługuje się wieloma instrumentami i metodami, np. o charakterze społecznym i gospodarczym. Wiedza i stosowanie tych narzędzi i metod w praktyce nie są jednak jeszcze dostateczne. Kryminalistycznej strategii i kryminalno-strategicznego myślenia nie można już w naukowej kryminalistyce pominąć.

W niektórych publikacjach francuskojęzycznych znajdujemy pojęcia: *police technique* i *police scientifique* (A. Niceforo, A.R. Reiss). E. Locard używa pojęcia „kryminalistyka” (*criminalistique*) i „technika policyjna” (*technique policier*). Jedynie F.E. Louwage podtrzymuje w swojej pracy *Police criminelle, technique et tactique* podział kryminalistyki na dwie części. W zasadzie we wszystkich podręcznikach francuskich przeważa „**kryminalistyka przyrodnicza**” rozumiana jako technika kryminalistyczna.

We włoskim obszarze językowym są zamiennie stosowane terminy „kryminalistyka” (*criminalistica*) i „technika policyjna” (*polizia tecnica*).

W obszarze językowym anglo-amerykańskim występuje wiele zamiennie używanych pojęć.

W Wielkiej Brytanii określenia *criminal investigation* i *crime detection* są w użyciu od dziesiątków lat. W tym klasycznym kraju detektywów trudno sobie wyobrazić odejście

od tych terminów. A. Lucas i H.T.F. Rhodes stosują już od dawna dla dziedziny techniki kryminalistycznej pojęcia: *forensic chemistry* i *scientific criminal investigation*.

W Stanach Zjednoczonych wielu autorów, zwłaszcza Ch.E. O'Hara i J.W. Osterburg, ponadto K.P. O'Brien i R.C. Sullivan oraz R.T. Turner, starało się od dłuższego czasu objąć pojęcia: *police science*, *scientific criminal investigation*, *forensic science*, *crime detection* i inne terminem *criminalistics*¹⁴. O'Hara stosuje pojęcie *criminalistics* w swym obszernym dziele *Fundamentals of Criminal Investigation* jako łączne dla wszystkich nauk przyrodniczych, które mogą znaleźć zastosowanie w wyjaśnianiu przestępstw, szczególnie w zakresie dowodów rzeczowych. Nie jest znana historia żadnej policyjnej instytucji szkoleniowej, w której wystąpiłoby pojęcie *criminalistics*. W wielu instytucjach amerykańskiej policji federalnej spotykamy dziś niewyraźny i wieloznaczny termin *law enforcement art*, w którego obrębie ujmuje się zarówno kryminalistyczne czynności dochodzeniowe, jak i samoobronę bez użycia broni, wyszkolenie w strzelaniu itp. Dla dziedziny naukowo-przyrodniczych metod badań przeważnie stosuje się pojęcie *forensic science*. Inni autorzy anglosascy wyrażają pogląd, że termin „kryminalistyka” obejmuje doświadczenia w laboratorium badającym ślady przestępstw¹⁵. Podobne pojęcie reprezentuje R. Saferstein¹⁶.

Należy natomiast podkreślić, że H. Söderman uważa technikę kryminalistyczną za pojęcie nadrzędne nad taktyką.

Różnorodność definicji kryminalistyki wynika przede wszystkim z odmiennego określania istoty tej nauki oraz zakresu jej zadań.

Są i tacy autorzy, którzy uważają, że kryminalistyka zajmuje się jedynie adaptacją osiągnięć różnych nauk, w szczególności fizycznych i przyrodniczych, na potrzeby postępowania karnego. Ch.E. O'Hara i J.W. Osterburg piszą, że: „kryminalistyka jest nauką o zastosowaniu metod fizycznych do wykrywania przestępstw”¹⁷.

Według innych poglądów kryminalistyka obejmuje taktykę i technikę przestępną oraz taktykę i technikę śledczą. Na przykład P. Horoszowski uważał, iż kryminalistyka: „bada sposoby i środki dokonywania przestępstw oraz opracowuje metody służące do wykrycia przestępstwa, tudzież do ustalenia i ujęcia sprawcy czynu przestępnego”¹⁸.

Należy wreszcie wskazać na stanowisko, iż celem kryminalistyki jest poznanie metod przestępnych, wypracowanie metod śledczych i profilaktycznych. Na przykład W. Gutekunst uważa kryminalistykę za: „naukę o taktyce i technice popełniania przestępstw, o taktyce i technice dochodzenia oraz o taktyce i technice zapobiegania przestępstwom”¹⁹. Inni autorzy proponują następującą definicję: „kryminalistyka to praktyczna nauka opracowująca zasady sprawnego działania, stosowania taktycznych i technicznych metod śledczych i badawczych wykorzystywanych w celu ujawniania i zabezpieczania faktów mających znaczenie wykrywcze i dowodowe oraz zapobiegania ujemnym zjawiskom spo-

¹⁴ K. Inman, N. Rudin, *Principles and Practice of Criminalistics: The Profession of Forensic Science*, Boca Raton, FL, 2001; C.R. Swanson, N.C. Chamelin, L. Territo, R.W. Taylor, *Criminal Investigation*, Burr Ridge, IL, 2006.

¹⁵ H.J. Hoeveler, *Das Lehrfach. Kriminalistik im internationalen Vergleich*, „Kriminalistik” 1979/2, s. 83, 92; R.E. Gaensslen, H.A. Harris, H. Lee, *Introduction to Forensic Science and Criminalistics*, Boston i in. 2008, s. 7.

¹⁶ R. Saferstein, *Criminalistics...*, s. 23.

¹⁷ Ch.E. O'Hara, J.W. Osterburg, *An Introduction...*, s. X.

¹⁸ P. Horoszowski, *Kryminalistyka*, Warszawa 1958, s. 13.

¹⁹ W. Gutekunst, *Kryminalistyka*, Warszawa 1974, s. 26.

lęcznym”²⁰. R.S. Bielkin ujmuje kryminalistykę jako: „naukę o prawach powstawania, zbierania, badania, oceny i wykorzystywania dowodów opartych na poznawaniu tych praw, środków i metod wykrywania przestępczości”²¹. Mimo uwzględnienia zagadnień profilaktyki R.S. Bielkin zawęża zakres kryminalistyki do procesu wykrywania przestępstw w aspekcie tylko dowodowym. F. Meixner reprezentuje pogląd, że kryminalistyka jest: „nauką o formach objawowych przestępczości, o metodach popełniania i zapobiegania oraz ujawniania, stwierdzenia i wyjaśnienia faktu przestępstwa, jak również ustalenia sprawcy”²². Jeszcze szerzej przedstawia zakres kryminalistyki F. Kleinschmidt. Według niego kryminalistyka zajmuje się: „szczególnymi formami objawowymi przestępczości, przyczynami czynów przestępnych oraz metodami zwalczania i zapobiegania”²³.

Aktualnie coraz bardziej powszechny jest pogląd, iż do zadań kryminalistyki należy także zapobieganie przestępczości²⁴.

Autorzy niemieckiego podręcznika stwierdzają, iż kryminalistyka jest nauką o metodach i środkach zapobiegania, wykrywania i wyjaśniania przestępstw, łącznie ze ściąganiem osób i poszukiwaniem rzeczy. Przyjmując tradycyjny podział kryminalistyki na taktykę i technikę kryminalistyczną jako trzecią kolumnę, na której się ona opiera, wymieniają strategię kryminalną, rozumiejąc przez nią racjonalne współdziałanie sił policyjnych w realizacji celów polityki kryminalnej. Jako dodatkowy element definicji pojęcia „kryminalistyka” należy wziąć pod uwagę logistykę, która obejmuje znajomość metod służbowego i wyposażeniowego zaopatrzenia policji dla prewencyjnego i represyjnego zwalczania przestępczości. Autorzy rozważają metodykę praktycznej kryminalistyki oraz teorię kryminalistyki i dochodzą do wniosku, iż dotychczas pojęcie, treść, podstawy prawne i metody kryminalistyki nie zostały systemowo zbadane²⁵.

Na profilaktyczne funkcje kryminalistyki zwraca także uwagę M. Kulicki. Kryminalistyka jest nauką o rozpoznawaniu środowisk kryminalnych, o wykrywaniu przestępstw i ustalaniu osób mogących być ich sprawcami, o uzyskiwaniu środków dowodowych i udowadnianiu sprawstwa oraz o zapobieganiu przestępstwom²⁶.

Z. Czeczot i T. Tomaszewski określają kryminalistykę jako: „naukę praktyczną, opracowującą zasady sprawnego działania, stosowanie środków technicznych i laboratoryjnych metod badawczych w celu zapobiegania popełnianiu przestępstw i wykrywania ich oraz ustalania faktów mających znaczenie dowodowe w postępowaniu karnym (przygotowawczym i sądowym) albo innym (np. cywilnym)”²⁷. T. Hanausek definiował kryminalistykę jako naukę o taktycznych zasadach i sposobach oraz o technicznych metodach i środkach rozpoznawania i wykrywania prawnie określonych, ujemnych zjawisk

²⁰ E. Skuza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, s. 21.

²¹ R.S. Bielkin, *Kurs sowietsoj kriminalistiki*, t. I, Moskwa 1977, s. 18; T. Matysiak [w:] „Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych” 1978/20, s. 246–249. Por. również uwagi N.A. Seliwanowa w książce: *Sowiet-skaja kriminalistika. Sistiema poniatij*, Moskwa 1982, s. 5–19.

²² F. Meixner, *Kriminalistik*, t. I, Hamburg 1954, s. 16.

²³ F. Kleinschmidt, *Lehrbuch für den praktischen Kriminaldienst*, Lübeck 1953, s. 14.

²⁴ Por. Np. I. Wirth (red.), *Kriminalistik – Lexikon*, Heidelberg 2021, s. 373.

²⁵ E. Kube, H.U. Störzer, K.J. Timm (red.), *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, t. 1, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar 1992, s. 2 i n.; t. 2, 1994, s. 763–788.

²⁶ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Darul, L. Stęпка, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2005, s. 46.

²⁷ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996, s. 16.

społecznych, a w szczególności przestępstw i ich sprawców oraz udowadniania istnienia lub braku związku między osobami i zdarzeniami; a także zapobiegania przestępstwom i innym niekorzystnym, lecz prawnie relewantnym zjawiskom. Nauka ta zajmuje się również strategią przewidywania i przyszłego rozpoznawania oraz zwalczania tych zjawisk, zwłaszcza przez zapobieganie ich powstawaniu i rozwojowi²⁸.

Bardzo szeroko postrzega zakres kryminalistyki M. Kulicki, pisząc: „kryminalistyka jest nauką wchodzącą do systemu nauk prawnych, gdyż wyrosła z potrzeb prawa i służy jego realizacji. Kryminalistyka (...) służy realizacji norm prawa karnego materialnego, głównie przez ustalanie wielu aspektów strony przedmiotowej oraz osoby sprawcy. Kryminalistyka wypełnia również prakseologiczną treścią wiele dyspozycji norm prawa procesowego (...). Zasady kryminalistyki powinny znajdować zastosowanie również w procesie cywilnym (...), a także w postępowaniu dotyczącym wykroczeń. Kryminalistyka jest nauką obejmującą nie tylko postępowanie poprzedzające sporządzenie aktu oskarżenia, lecz także stadium jurysdykcyjne procesu. Przedmiotem badań i koncepcji kryminalistycznych są zarówno czynności procesowe (dowodowe), jak i czynności pozaprocessowe (operacyjno-rozpoznawcze). Przedmiotem badań kryminalistyki są taktyka i technika przestępcza (kryminalna) oraz taktyka i technika kryminalistyczna (rozpoznawcza, wykrywczą, dowodową, zapobiegawczą). Elementy taktyczne i techniczne w znacznym stopniu przenikają się nawzajem i splatają (...) Metodą badań naukowych kryminalistyki jest integracyjne stosowanie osiągnięć szeregu innych nauk (...) oraz opracowywanie własnych metod i środków”²⁹.

Wreszcie J. Widacki nie podaje syntetycznej definicji kryminalistyki, uwzględnia on uniwersytecki aspekt pojęcia kryminalistyki. Kryminalistyka jest traktowana jako pewna całość wyodrębniona z nauk sądowych i policyjnych: „na poziomie naukowym uważam ją przede wszystkim za metanaukę wszystkich nauk sądowych, na poziomie dydaktycznym za wstęp do nauk sądowych”³⁰.

Inna definicja kryminalistyki ujmuje ją jako naukę praktyczną wykorzystywaną w procedurach prawnych, obejmującą technikę, taktykę i strategię zwalczania przestępczości oraz innych niekorzystnych społecznie zjawisk. Kryminalistyka zajmuje się poznawaniem metod popełniania przestępstw, wykrywaniem faktu ich popełnienia oraz wykrywaniem sprawców, a także metodami zapobiegania przestępstwom³¹.

Dotychczasowe rozważania pozwalają na przedstawienie własnej definicji kryminalistyki: **jest to nauka o metodach ustalania faktu przestępstwa, sposobu jego popełnienia, wykrywaniu sprawców i zapobieganiu przestępstwom oraz innym ujemnym zjawiskom społecznym.**

Realizacja wymienionych zadań musi być poprzedzona – o czym już wspomniałem – znajomością metod działania przestępczego. Nieznajomość metod działania przestępczego utrudnia bowiem w znacznym stopniu wykrycie sprawców przestępstwa, sposobu jego popełnienia, jak również stosowanie metod profilaktycznych, a nieraz nawet uniemożliwia ustalenie samego faktu przestępstwa przez wadliwą ocenę umiejętności pozorowa-

²⁸ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2005, s. 23–24; zob. także K. Sławik, *Kryminalistyka w związkach z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003, s. 19–20; J. Kasprzak [w:] J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Brzęk, J. Moszczyński, *Kryminalistyka*, Warszawa 2006, s. 32.

²⁹ Por. M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009.

³⁰ J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, 2016, s. 7.

³¹ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka*, Warszawa 2015, s. 28.

negu wypadku. Jak wielkie znaczenie przywiązują praktycy do znajomości metod przestępnych, świadczy m.in. eksperyment przeprowadzony we Francji na początku XIX w., w którym „brygady śledcze”, łącznie ze swoim szefem (E.-F. Vidocq), rekrutowały się przeważnie z przestępców. Eksperyment ten nie powiódł się jednak ze względu na niski poziom moralny członków brygad.

Osiągnięcia kryminalistyki są także wykorzystywane m.in. w procesie cywilnym i postępowaniu administracyjnym³². Niektóre metody badań kryminalistycznych znajdują zastosowanie w różnych dziedzinach nauki i sztuki, np. do odczytania treści dokumentów historycznych, ustalenia autorstwa dzieła³³.

Kryminalistyka jest nauką praktyczną. Nie stanowi ona tylko uogólnienia praktyki śledczej, bo to ograniczałoby lub wręcz uniemożliwiałoby jej rozwój.

Słusznie wskazuje H. Kołecki, że do podstawowych zadań kryminalistyki – jako nauki stosowanej (aplikacyjnej) – należy teoretyczne rozwiązywanie problemów powstających na gruncie praktyki kryminalistycznej³⁴. Kryminalistyka, stanowiąc teoretyczną podbudowę praktycznej działalności organów ścigania, musi dostosować obszary swoich dociekań do obszarów działania i potrzeb praktyki kryminalistycznej. Zakresu nauki kryminalistyki oraz uniwersyteckiego nauczania kryminalistyki nie można więc ograniczać jedynie do wykrywczo-identyfikacyjno-dowodowej techniki kryminalistycznej, uwzględniającej tylko przestępczość pospolitą (kryminalną)³⁵.

Kryminalistyka uniwersytecka i policyjna, jeśli nie chce oderwać się od realiów praktyki, swoim zakresem musi objąć także problematykę zwalczania przestępstw ekonomiczno-finansowych (gospodarczych). Realne istnienie i nasilanie się w Polsce tych przestępstw powinno znaleźć swoje, odpowiednie do ich rangi, odzwierciedlenie w podręcznikach uniwersyteckich i programach nauczania kryminalistyki. Przewaga w tej nauce elementów wiedzy praktycznej nie oznacza, że jest ona pozbawiona zagadnień teoretycznych. Przykłady stanowią pewne prawa ogólne bądź też hipotetyczne. Prawa ogólne to m.in. naukowo stwierdzone zjawiska indywidualności obrazu linii palarnych palców rąk człowieka, cech pisma ręcznego czy głosu, pozwalające na przeprowadzenie badań identyfikacyjnych. Można także wymienić prawo istnienia motywu każdego umyślnego przestępstwa, co umożliwia dokonanie kierunkowej selekcji osób podejrzanych. Prawem hipotetycznym jest np. przekonanie, iż każde działanie pozostawia ślady.

Poza fizyką żadna nauka nie ma w swoim dorobku tak wielu praw ogólnych. Socjologia i psychologia operują twierdzeniami wkraczającymi w zakres teorii prawdopodobieństwa.

³² M. Gaberle, *Kryminalistyka w postępowaniu administracyjnym*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2002, t. 5, s. 63–68.

³³ J. Widacki (red.), *Wykorzystanie metod kryminalistyki i medycyny sądowej w badaniach historycznych*, Katowice 1983.

³⁴ H. Kołecki, *Niemoc polskiej nauki kryminalistyki wobec problematyki współczesnej zorganizowanej przestępczości gospodarczej w Polsce*, „Przegląd Policyjny” 2003/1, s. 22–42; H. Kołecki, *Pilne zadania badawcze z zakresu kryminalistycznej problematyki współczesnej zorganizowanej przestępczości gospodarczej w Polsce* [w:] *Rozprawy z Jałowcowej Góry. Materiały z III Zjazdu Katedr Kryminalistyki*. Dobczyce, 11–13 czerwca 2003, red. J. Wójcikiewicz, Kraków 2004, s. 47–65; H. Kołecki, *Stan i zadania kryminalistyki – 20 lat później* [w:] *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach*. Materiały z konferencji naukowej i IV Zjazdu Katedr Kryminalistyki, Toruń 5–7 maja 2004, red. V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004, s. 21–27.

³⁵ Por. J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2002, s. 3.

Ze względu na swoje cele kryminalistyka nie może być nauką hermetyczną. Pewne jej działy należy szeroko udostępniać społeczeństwu, aby móc stosować metody samoobrony przed zjawiskiem przestępstwa lub zniechęcać potencjalnych sprawców do podejmowania działalności przestępnej i związanego z nią ryzyka.

W związku z tym konieczne wydaje się zsynchronizowanie zagadnienia tzw. bezpośredniej profilaktyki kryminalistycznej z ogólnospołeczną akcją profilaktyczną, powinno to być jednak poprzedzone racjonalnie obmyśloną programem informacji o okolicznościach i metodach różnego rodzaju przestępstw oraz wynikających z tego zaleceniach przeciwdziałania.

Jednym z ważnych czynników determinujących skuteczność ścigania karnego i efektywność spełniania zadań ciążących na instytucji wymiaru sprawiedliwości jest upowszechnienie znajomości zakresu kryminalistyki nie tylko wśród pracowników organów Policji i żandarmerii, lecz również w gronie prokuratorów, sędziów i adwokatów. Przygotowanie prawników w dziedzinie kryminalistyki jest podstawą ochrony praworządności. Niewątpliwie można by uniknąć wielu pomyłek sądowych, gdyby prokuratorzy i sędziowie znali dokładniej naukowe metody śledcze.

Niestety, stopień znajomości podstawowych nawet zagadnień zakresu naukowych metod śledztwa jest wśród prawników wciąż niedostateczny, o czym świadczą zaskakujące wręcz przypadki ignorancji. Na przykład w toku przewodu sądowego jeden z adwokatów zwrócił uwagę biegłemu na możliwość podrobienia śladu linii papilarnych przez wygrawerowanie ich na blaszce, a następnie odcisnięcie w drewnie. Jedna z prokuratur zwróciła się do zakładu medycyny sądowej z prośbą o ustalenie na podstawie wyglądu odzieży, czy strzał oddano przypadkowo czy celowo. Zdarzają się nawet przypadki, w których poleca się ekspertom rozstrzygnięcie, kto strzelał z nadesłanego do badań egzemplarza broni.

Jest rzeczą zrozumiałą, że od sędziów, adwokatów i nawet prokuratorów nie można wymagać dokładnej znajomości techniki kryminalistycznej. Powinni oni jednak znać metody ujawniania i zabezpieczania materiału dowodowego, orientować się w zakresie możliwości przeprowadzenia poszczególnych ekspertyz oraz ich wartości dowodowej, a także wiedzieć, w jakim stadium i jakie elementy dowodów rzeczowych należy zabezpieczyć.

W. Juchacz dokonał następującej klasyfikacji pomyłek sądowych:

- 1) pomyłki, do których doszło na skutek wadliwego systemu wymiaru sprawiedliwości i zasad oceny dowodów,
- 2) pomyłki mające związek z postępem naukowym i rozwojem kryminalistyki,
- 3) pomyłki, których powodem byli sami sędziowie,
- 4) pomyłki, do których doprowadzili sprawcy, np. niszczyć dowody, pozorując popełnienie innego przestępstwa³⁶.

Te pomyłki sądowe, najkrócej mówiąc, występowały dlatego, że sędziowie nie od razu akceptowali nowe środki dowodowe, które przynosił postęp naukowy. Pomyłki w tej grupie były spowodowane po prostu złą pracą sędziów, którzy niekiedy zapominają o maksymie J. Benthama, że „sztuka postępowania sądowego w istocie jest umiejętnością wykorzystania dowodów”³⁷. Chodzi tu o zjawisko fałszywego przyznania się do niepopelnionego przestępstwa. Niektóre badania wręcz mówią, że fałszywe przyznania

³⁶ W. Juchacz, *Pomyłki sądowe w sprawach o zabójstwa, Studium karno-procesowe i kryminalistyczne*, Bydgoszcz 2016, s. 20 i n.

³⁷ J. Bentham, *Traktat o dowodach sądowych*, tłum. F. Reklajtys, Gniezno 1934, s. 14.

się do winy stanowią aż 14–25% wszystkich pomyłek sądowych³⁸. Prawnik nieznający kryminalistyki *ipso facto* „kapituluje” przed biegłym, często nie mogąc należycie ocenić znaczenia dowodowego przeprowadzonych badań, wartości zastosowanych metod oraz kwalifikacji eksperta. Prokurator lub sędzia może nie umieć przeprowadzić ekspertyzy, jednakże musi się orientować, jaki procent niepewności tkwi w metodach badawczych zastosowanych przez eksperta. Niepewność tę musi on uwzględniać, oceniając całokształt materiału dowodowego³⁹.

Słusznie pisze M. Boczek „gdy w wymiarze sprawiedliwości dominuje polityka i dowolność”, litera i duch prawa, jak również niedostateczna znajomość kryminalistyki, „uchodzi z niego sprawiedliwość”⁴⁰.

Jak wynika z obserwacji praktyki śledczej i sądowej, a także z badań, poziom wiedzy kryminalistycznej wśród prokuratorów, sędziów i adwokatów jest, niestety, niski⁴¹. Nie budzi to dużego zaskoczenia jeśli wziąć pod uwagę to, że programy nauczania na kierunku prawo na większości polskich uczelni wyższych uwzględniają zajęcia z kryminalistyki jedynie jako przedmiot fakultatywny, a nie obowiązkowy⁴².

Najpełniejszą znajomość kryminalistyki powinni posiadać, oczywiście, funkcjonariusze Policji, szczególnie zaś pionu dochodzeniowo-śledczego i służby kryminalnej. O ile sędziom, adwokatom, a nawet prokuratorom może wystarczyć ogólna orientacja przy szczególnym uwzględnieniu taktyki, o tyle funkcjonariuszom Policji nie mogą być obce zagadnienia obejmujące zakres całej kryminalistyki (metody przestępne – śledcze – profilaktyczne). Specjalną uwagę w systemie kształcenia funkcjonariuszy Policji należy poświęcić zagadnieniom psychologii ogólnej i sądowej ze względu na najszerszy zakres zastosowania tych wiadomości w codziennej praktyce.

Od absolwentów szkół policyjnych, oprócz umiejętności osobistych, technicznych, fachowych i socjalnych, wymaga się znajomości metod badawczych. Kryminalistyczne myślenie opiera się na stosowaniu przyrodniczych metod analitycznych, logicznego myślenia oraz znajomości takich dyscyplin jak heurystyka albo obiektywna hermeneutyka. H. Clages⁴³, a później S. Brodag, umieszczają kryminalistykę w pozaprawnych naukach kryminalnych. Z wypowiedzi R. Ackermanna⁴⁴ wynika, że również on kryminologię i kryminalistykę odgranicza od nauk prawnych i prawnoprocesowych. Kryminalistyka, wobec wielu nauk, z którymi jest powiązana, bezspornie powinna być samodzielną dys-

³⁸ S.A. Drizin, R.A. Leo, *The problem of false confessions in the post-DNA world*, „North Carolina Law Review” 2004, vol. 82, nr 3, s. 907.

³⁹ S. Kalinowski, *Opinia biegłego w postępowaniu karnym*, Warszawa 1994; Z. Kegel, *Ekspertyza ze stanowiska procedury i kryminalistyki*, Wrocław 1976; T. Tomaszewski, *Przesłuchanie biegłego w postępowaniu karnym*, Warszawa 1988; G. Kasper, *Freie Beweisführung und moderne Kriminaltechnik*, Hamburg 1976.

⁴⁰ M. Boczek, *Pomyłki sądowe na tle orzeczeń – śmiesznych, żalonych i nijakich* [w:] *Kryminalistyka wobec pomyłek sądowych*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępa, Toruń 2021, s. 31; por. także: Ł. Chojniak, *Wiśniewski, przyczyny niesłusznych skazań w Polsce*, Warszawa 2012; J. Widacki, A. Dudzińska, *Pomyłki sądowe. Skazania osób niewinnych przez sądy w Polsce*, „Palestra” 2007/11–12; M. Huszcza, *Niewinnie skazani. Skala pomyłek sądowych w Polsce*, „Przegląd Policyjny” 2011/3; Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, „Biuletyn Programu Niewinność”, czerwiec 2010.

⁴¹ M. Kulicki, *Kryminalistyka w ocenie prawników-praktyków*, „Problemy Praworządności” 1986/6, s. 28–38; T. Rydzek, *Kryminalistyka wczoraj, dziś, jutro*, „Problemy Kryminalistyki” 1985/170, s. 569; F. Geerds, H. Gross, *Handbuch der Kriminalistik*, t. 1, Berlin 1977, s. 5.

⁴² G. Kędzierska, *Nauczanie Kryminalistyki w Polsce* [w:] *Współczesna Kryminalistyka. Wyzwania i Zagrożenia*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, M. Zubańska, Szcztyno 2015, s. 29.

⁴³ H. Clages, *Kriminalistik, Lehrbuch für Ausbildung und Praxis*, Stuttgart 1997, s. 23.

⁴⁴ R. Ackermann i in., *Zum Stellenwert der Kriminalistik*, cz. 1, „Kriminalistik” 2000, s. 595–598.

cypliną naukową. Skoncentrowanie się kryminalistyki na naukach prawnych byłoby dla praktyki kryminalistycznej błędnym wnioskiem.

Ani kryminalistyka jako całość, ani jej poszczególne dziedziny nie mogą być zredukowane do stosowania prawa. Jednakże zarówno kryminologia, jak i kryminalistyka ściśle się wiążą z naukami prawnymi. Bez kryminalistycznego rozpoznania stanu faktycznego byłyby niemożliwe kryminologiczne badanie rzeczywistego stanu przestępczości, bez badań zaś kryminologicznych przyczyn i warunków popełniania przestępstw nie do pomyslenia byłaby racjonalna kontrola przestępczości. Panujące opinie potwierdzają więc istnienie tych dwóch samodzielnych dyscyplin naukowych. Panuje jednak, zwłaszcza w mediach, pomieszanie pojęć: kryminalistyków i kryminologów, naukowców w dziedzinie nauk kryminalnych i policjantów pionu kryminalnego. Do tego przyczynia się, zwłaszcza w Niemczech, brak instytucjonalnego zakotwiczenia się kryminalistyki jako dyscypliny w uniwersytetach. Nie wolno zapominać, że przez dziesiątki lat kryminologia w Niemczech wypełniała lukę empirycznych badań, powstała wskutek faktycznego braku empirycznych badań kryminalistycznych.

Utworzenie w 2003 r. Niemieckiego Towarzystwa Kryminalistycznego (Deutsche Gesellschaft für Kriminalistik) sprawiło, że uznano pozycję kryminalistyki jako dyscypliny uniwersyteckiej za sprawę pilną. Zrealizowanie istniejącego od lat żądania utworzenia katedry kryminalistyki na uniwersytecie w Bochum oraz kilku takich katedr w przyszłych wyższych szkołach policyjnych, np. w Münster (po przekształceniu Policyjnej Akademii Wiodącej, Polizei-Führungsakademie), przyczyni się do poprawy pozycji naukowej kryminalistyki.

Zredukowanie kryminalistyki do zbierania dowodów rzeczowych, zabezpieczania i przeprowadzania dla potrzeb postępowania karnego świadczyłoby o tym, że kryminalistyka służy tylko stosowaniu prawa. Dochodzi jednak kryminalistyczne myślenie, np. w zakresie przestępczości zorganizowanej czy gospodarczej wykraczające wyraźnie poza postępowanie karne. Chodzi tu m.in. o strategię podejmowania podejrzeń i zwalczanie przestępczych przedsięwzięć.

Skoncentrowanie się na postępowaniu karnym prowadziłoby do pomijania szerokich zakresów prewencji, np. prewencji trzeciego stopnia. Dokumenty z 2005 r. o specyficznych kursach policyjnych na stopień „bachelora” (poniżej magistra) i wymogi co do wykształcenia oficerów wyższych stopni stanowią podstawę do dyskusji o wyższych kwalifikacjach kryminalistycznych. Siły kierownicze nie muszą być ekspertami o szczegółowej wiedzy, której poziom stale się zwiększa, ale powinny nadążać za postępem również w kierowaniu oraz planowaniu kryminalnostrategicznym.

Strategia kryminalna jest wszechobecna w służbie codziennej i jest uznaną częścią składową kryminalistyki.

Przestępczość i kryminalistyka mają również powiązania ze sztuką i kulturą, dlatego konieczne jest aktywne i twórcze podejście do tej problematyki występującej w środowisku człowieka. Studiujący kryminalistykę powinni być uczuleni również na te aspekty. Deklaracja 30 państw europejskich podpisana w 1999 r. w Bolonii, dotycząca nowego ukierunkowania szkolnictwa wyższego, powinna również przyczynić się do wzmocnienia kształcenia w zakresie kryminalistyki⁴⁵.

Terminem stosunkowo nowym, a także związanym z kryminalistyką jest „estetyka sądowa”. Zagadnienie to trudno jest zdefiniować, ale w jego ramach porusza się pro-

⁴⁵ R. Berthel, *Wie sollte Kriminalistik gelehrt werden?*, „Kriminalistik” 2006/2, s. 121–125.

blematykę piękną w różnych kontekstach procesu karnego. J. Wójcikiewicz⁴⁶, wyróżnia w szczególności następujące działy estetyki sądowej:

- estetyka przestępstwa,
- estetyka śledztwa,
- estetyka miejsca zdarzenia,
- estetyka śladów i dowodów rzeczowych,
- estetyka procesu sądowego,
- estetyka penitencjarna,
- estetyka zawodów prawniczych.

W Polsce widać obecnie rosnącą popularność estetyki prawa⁴⁷. Dobrym pomysłem wydaje się poszerzanie w środowiskach naukowych zainteresowania estetyką sądową w ogóle.

Nowym tematem rozważań jest zagadnienie techniki kryminalistycznej. Gwałtowny rozwój nauk przyrodniczych nie pozwala jeszcze przewidzieć, jakie środki techniczne będą do dyspozycji śledczych w kolejnych dekadach XXI w. Śledczy nie powinni koncentrować się na indywidualnej osobie (osobach) lub szczególnej linii (wersji) dochodzenia – przy wykluczeniu innych bez ważnego powodu. Wszelkie zawężone podejście nie zapewnia integralności dochodzenia i może spowodować komplikacje. Kreatywność i innowacyjność ze strony przedsiębiorczych detektywów to jedna sprawa, a wprowadzenie w błąd (oszustwo), łamiące prawo, to całkowicie inna sprawa. Należy to odróżniać od znalezienia legalnych rozwiązań problemów prawnych, co jest podstawową zdolnością każdego dobrego oficera śledczego.

Oto lista kontrolna prowadzącego dochodzenie karne:

- od współczesnych detektywów oczekuje się posiadania obszernej wiedzy, a nie władzy, prawodawczej i o ustawowych przestępstwach,
- nacisk kładzie się na poszukiwanie prawdy, a nie na „poszukiwanie dowodu”,
- zastosuj śledcze myślenie, sceptyczne pytania i szczegółowe badania,
- bądź ufny, pozytywny i optymistyczny,
- wysoce wskazane jest planowanie i przygotowanie,
- dostępna jest obszerna pomoc specjalistów i ekspertów,
- nie wykraczaj poza granice własnego wykształcenia i biegłości,
- planuj (próbuj) unikać stresu, identyfikować go i skutecznie zarządzać jego symptomami, bądź dobrze zorganizowany i skuteczny w zdobywaniu jak największej ilości cennego czasu,
- inteligencja pomaga poradzić sobie z presją środowiska pracy,
- „widzenie lunetowe” bądź „zamknięty umysł” są nieetyczne i należy ich unikać⁴⁸.

Rozwój kryminalistyki jest niezbędny, choćby wobec wzrastającej profesjonalizacji i mobilności przestępców⁴⁹.

Ojcem współczesnej kryminalistyki jest Hans Gross (1847–1915), którego dzieło *Handbuch für Untersuchungsrichter* (I. wydanie, Graz 1893), z dodatkowym tytułem „als System der Kriminalistik” (1914) otworzyło perspektywę nowej dziedziny

⁴⁶ J. Wójcikiewicz, *Piękno Przestępstwa. Prolegomena do Estetyki Sądowej*, Kraków 2020, s. 27–28.

⁴⁷ J. Wójcikiewicz, *Piękno Przestępstwa...*, s. 13.

⁴⁸ T. Cook, S. Hibbitt, M. Hill, *Crime Investigators' Handbook*, Oxford 2016, s. 18–19.

⁴⁹ E. Kube, K.J. Timm, *Entwicklungsbedingungen und Tendenzen der Kriminalistik* [w:] *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, t. 2, red. E. Kube, H.U. Störzer, K.J. Timm, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar 1992, s. 763–788.

nauki⁵⁰. W latach 1977–1978 ukazało się 10. wydanie tego dzieła w opracowaniu Fredricha Geerdsa.

Do rozwoju światowej kryminalistyki przyczynili się:

- Alfons Bertillon (1853–1914),
- Sir Francis Galton (1822–1911),
- Robert Heindl (1883–1958),
- Sir Edward Richard Henry (1850–1931),
- Karl Landsteiner (1868–1943),
- Edmond Locard (1877–1966),
- Carl Joseph Anton Mittermaier (1787–1867),
- Adolf Quetelet (1796–1874),
- Rodolphe Archibald Reiss (1875–1929),
- Paul Uhlenhuth (1870–1957).

W niektórych podręcznikach amerykańskich do tych dodaje się nowe nazwiska. Są to mianowicie:

- Leone Lattes (1887–1954), serolog,
- Calvin Goddard (1891–1955), balistyk sądowy,
- Walter Cox McCrone (1916–2002), inicjator analitycznej technologii,
- Albert Sherman Osborn (1858–1946), ekspert dokumentów⁵¹,
- Mathieu Orfila (1787–1853), twórca toksykologii sądowej.

Współcześnie nie ulega wątpliwości, że kryminalistyka jest samodzielną dyscypliną naukową dającą wielkie usługi m.in. praktyce śledczej i sądowej.

Literatura uzupełniająca

Andrzejkowicz M., *Kryminogenne oferty „pomocy” w Internecie* [w:] *Nauka wobec współczesnych zagadnień prawa karnego w Polsce. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Aleksandrowi Tobisowi*, red. B. Janiszewski, Poznań 2004; Bär W., *Zwischen Medizin und Recht. Verletzung der ärztlichen Sorgfaltspflicht aus medizinischer Sicht*, „Kriminalistik” 1991/8–9; Bevan V., Lidstone K., *The Investigation of Crime: A Guide to Police Powers*, London 1996; Błachut J., Szewczyk M., Wójcikiewicz J. (red.), *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, Kraków 2001; Bruckert R., *Kriminalpolitik zur Jahrtausendwende*, „Der Kriminalist” 1997/9; Brüscheweiler W., *Möglichkeiten und Grenzen der Kriminaltechnik*, „Kriminalistik” 1993/647–652; Budnicka A., Lewandowska J., Stanisławski M., *Kształcenie kryminalistyczne w opinii słuchaczy (studentów)*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 1; Bundeskriminalamt (wyd.), *Verbrechensbekämpfung in europäischer Dimension, BKA-Vortragsreihe*, t. 37, Wiesbaden 1992; Burghard W. i in. (red.), *Kriminalistik-Lexikon. Grundlagen der Kriminalistik*, Heidelberg 1995; Casey E., *Digital evidence and Computer Crime. Forensic science, computers and the Internet*, San Diego, London 2004; Castells M., *Spółeczeństwo sieci*, przeł. K. Pawluś, M. Marody, J. Stawiński, S. Szymański, Warszawa 2007; Castells M., Himanen P., *Spółeczeństwo informacyjne i państwo dobrobytu: model fiński*, przeł. M. Pekala, M. Sutowski, Warszawa 2005; Castro D., Misra J., *The Internet of Things*, CDI November 2013; Crime scene investigation: Guides for law enforcement, 2009; Czechowski R., Sienkiewicz P., *Przestępcze oblicza komputerów*, Warszawa 1993; Czeczot Z., Tomaszewski T., *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996; Daschner W., *Die Geschichte des Verbrechens*, „Kriminalistik” 1996/2–6; Drener J., Feltes T., *Braucht Kriminalistik eine innere Führung?*, „Kriminalistik” 1998/10; Duncan C., *Advanced Crime Scene Photography*, Boca Raton, 2015; Fogel D., *Policing in Central and Eastern Europe*, Helsinki 1994; Geerds F., *100 Jahre „Archiv für Kriminologie”*, „Archiv für Kriminologie” 1997; Geerds F., *Zur Rolle der Kriminalistik für die Strafrechtspflege*, „Archiv für Kriminologie” 1993/1–2; Gi-

⁵⁰ Polską literaturę kryminalistyczną wzbogacił prof. Jerzy Kasprzak, wydając w 2021 r. z cennymi komentarzami i uzupełnieniami dzieło Hansa Grossa.

⁵¹ R. Saferstein, T. Roy, *Criminalistics. An Introduction to Forensic Science*, New York 2021, s. 5–7.

rard J.E., *Criminalistics: Forensic Science, Crime, and Terrorism*, Burlington 2022; Girdwoyń P., *Kryminalistyka romantyczna? [w:] W kręgu kryminologii romantycznej. Konferencja zorganizowana pierwszą rocznicę śmierci prof. Lecha Falandysza, 18 lutego 2004*, red. M. Fajst, M. Płatek, Warszawa 2004; Goc M., Gruza E., Moszczyński J., *Kryminalistyka. Czyli o Współczesnych Metodach Dowodzenia Przepięstw*, Warszawa 2020; Gorzałczyńska-Mróz A. (red.), *Psychologia i etyka w praktyce służb kryminalnych – wyzwania XXI wieku*, Warszawa 2004; Gotham K.F., Kennedy D., *Practicing Forensic Criminology*, London 2019; Haehly A., Williams R.L. (red.), *Forensic Science Progress*, t. 4, Berlin–Heidelberg i in. 1990; Greengard S., *The Internet of Things*, Cambridge, London 2015; Hanausek T., *Kryminalistyka*, Katowice 1993; Hanausek T., *Kryminalistyka. Poradnik detektywa*, Katowice 1993; Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2009; Hanausek T., *Zarys taktyki kryminalistycznej*, Warszawa 1994; Hanausek T., Sławik K., *Wprowadzenie do kryminalistyki i kryminologii*, Bydgoszcz 1995; Händel K., *Aktuelle Fragen der Rechtsmedizin*, „Kriminalistik” 1994/12; Harbot S., „Kriminalistik” – Eine Klasse für sich, „Kriminalistik” 1998/12; Harbot S., *Verbrechen im Cyberspace*, „Kriminalistik” 1996/3; Harris H., Lee H., *Introduction to Forensic Science and Criminalistics*, Boca Raton 2019; Hehne P., *Internet – Medium der Gegenwart*, „Kriminalistik” 1997/2; Hołyst B., Kube E., *Główne kierunki badań w organach policji Republiki Federalnej Niemiec w latach 1976–1993*, „Problemy Kryminalistyki” 1994/203; Inman K., Rudin N., *Principles and Practice of Criminalistics. The profession of forensic science*, Boca Raton 2001; Jaeger R.R. (red.), *Kriminalisten-Fachbuch: Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften Kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis*, t. 1, Lübeck 2000; Jaeger R.R. (red.), *Kriminalisten-Fachbuch: Kriminalistische Kompetenz. Kriminalwissenschaften Kommentiertes Recht und Kriminaltaktik für Studium und Praxis*, t. 2, Lübeck 2000; Jäger J., *Krise der Kriminalpolitik*, „Kriminalistik” 1994/5; Jerzewska J., *Z problematyki kształcenia kryminalistycznego. Samoocena słuchacza a absolwenta. Propozycje rozwiązań*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 1; Jessintzer K., Frieling G., *Der gerichtliche Sachverständige*, Köln 1992; Kaiser G., Kerner H.J., Sack F., Schellhoss H. (red.), *Kleines kriminologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1993; Kaye B.H., *Science and the Detective. Selected Reading in Forensic Science*, Weinheim 1995; Kędzierski W. (red.), *Technika kryminalistyczna*, t. 1, Szczecin 1993; Kiely T.F., *Forensic evidence. Science and the criminal law*, Boca Raton 2006; Kilian W., Heussen B., *Computer-rechts-Handbuch*, München 2012; Kołaczyński J. (red.), *Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną. Komentarz*, Warszawa 2009; Koleccki H., *Stan i zadania kryminalistyki – 20 lat później [w:] Czynności procesowo kryminalistyczne w polskich procedurach. Materiały z konferencji naukowej i IV Zjazdu Katedr Kryminalistyki, Toruń, 5–7 maja 2004*, red. V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004; *Kriminaltechnik International*, „Kriminalistik” 1994/2; Kovacich G.L., Boni W., *High-Technology-Crime Investigator's Handbook. Working in the Global Information Environment*, Boston 2000; Kube E., *Technische Entwicklung und neue Kriminalitätsformen*, „Kriminalistik” 1996/10; Kube E., Störzer H.U. (red.), *Police Research in the Federal Republic of Germany*, Heidelberg 1991; Kulicki M., *Wybrane zagadnienia techniki kryminalistycznej*, Toruń 1991; Kwarciański R. (oprac.), *Elementy informatyki w szkoleniu policyjnym*, Katowice 2004; Lange J., *John Edgar Hoover – Zum 100. Geburtstag*, „Der Kriminalist” 1995/1; Lawless C., *Forensic Science. A Sociological Introduction*, New York 2022; Lee H.C., Palmbach T.M., Miller M.T., *Henry Lee's crime scene handbook*, San Diego 2001; Maciąg M., Maciąg K. (red.), *Kryminalistyka i Kryminologia: Najnowsze Doniesienia*, Lublin 2019; Martell D.A. (red.), *The Future of Forensic Science*, Newark 2019; Matulienė S., *The criminalistics crime characteristic in crime investigation methodics. Modern interpretation of theoretical and practical problems. Summary of doctoral Dissertation Social Science, Law (OIS)*, Vilnius 2004; Mayer-Schoenberger V., Cukier K., *Big data. Rewolucja, która zmieni nasze myślenie, pracę i życie*, Warszawa 2014; Misiuk A. (red.), *Informatyzacja logistyki policyjnej. Materiały pokonferencyjne*, Szczecin 2002; Muda A., Choo Y.H., Abraham A., Srihari S.N. (red.), *Computational Intelligence in Digital Forensics: Forensic Investigation and Applications*, „Studies in Computational Intelligence” 2014/555; Osborn P., *Kriminalistik pur*, „Kriminalistik” 1996/2; Peppersack T., Bauman K., *Die Kriminaltechnik*, „Kriminalistik” 1998/11; Pfister R., Siegrist H., *Polizeitechnik im Wandel der Zeit*, „Kriminalistik” 1998/12; Pikulski S., *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997; Pływaczewski W., Kędzierska G. (red.), *Leksykon policyjny*, Szczecin 2001; *Polizeitechnik im Wandel*, „Schriftenreihe der Polizei – Führungskademie” 2002/3; Rossy Q. i in., *Integrating forensic information in a crime intelligence database*, „Forensic Science International” 2013/230(1–3); Ryngewicz R., *Die theoretischen Grundlagen der kriminalistischen Linguistik und die Anwendung ihrer Methoden und Emp fehlungen in der forensischen Expertise. Zusammenfassung der Dissertation*, Vilnius 2002; Saferstein R., *Criminalistics: An Introduction to Forensic Science*, New York 2020; Schäfer H., *Grundlagen der Kriminalistik*, „Eine Taschenbuchreihe für den Kriminalisten”, Bremen (ukazuje się od 1977 r.); Schmelz G., *Die Kriminalistik im System der Kriminalwissenschaften*, „Kriminalistik” 1997/8–9; Schmidt A., *Kriminalistik im Wandel*, „Kriminalistik” 1995/8–9; Schurich F.R., *Kriminalistik Eine aussterbende Disziplin?*, „Kriminalistik” 1998/4; Schwind H.D., Kube E., Kühne H.H., Hołyst B.,

Miyazawa K., Szabo D. (red.), *Festschrift für Hans Joachim Schneider zum 70. Geburtstag am 14. November 1998. Kriminologie an der Schwelle zum 21. Jahrhundert*, Berlin, New York 1998; Siegel J.A., Saukko P.J., Knapfer G.C. (red.), *Encyclopedia of Forensic Science*, San Diego 2000; Sielaff W., *Kriminalistik im europäischen Wandlungsprozess*, „Kriminalistik” 1997/1; Sławik K., *Kryminalistyka. Przegląd zagadnień*, Warszawa 2003; Steinke W., *Kriminaltechnik in Europa*, „Kriminalistik” 1991/6; Stümper A., *Der Primat der Politik aus polizeilicher Sicht*, „Der Kriminalist” 1999/2; Szpor G. (red.), *Internet. Publiczne bazy danych i Big data*, Warszawa 2014; Szpor G. (red.), *Internet. Ochrona wolności, własności i bezpieczeństwa*, Warszawa 2011; Teufel M., *Berühmte Kriminalisten*, „Kriminalistik” 1998/5; Teufel M., *Zur Geschichte der Kriminalistik*, „Der Kriminalist” 1993/12; Weiß D., *Kriminalistik, quo vadis?*, „Kriminalistik” 1996/3; Topolewski Z., *Analiza i synteza ochrony danych informacji w procesach przetwarzania i teletransmisji danych*, Wrocław 1985; Weihmann R., *Kriminalistik als Lehrfach*, „Kriminalistik” 1996/10; Weitemeier J., *Internet – Medium der Zukunft*, „Kriminalistik” 1996/6; Widacki J. (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2018; Willner J., *Perspektiven der Kriminalistik. Oder: Die Kriminalpolizei auf anderen Wegen?*, „Kriminalistik” 1990/11; Wright R.A., Miller M.J., *The most-cited scholars and works in police studies*, „Policing” 1998/2; Wrona M., *Niebezpieczeństwo komputerowe*, Warszawa 2000; Zacher L. (red.), *Spółczesność informacyjna*, Warszawa 1992; Ząsepa T. (red.), *Internet. Fenomen społeczeństwa informacyjnego*, Częstochowa 2001; Zeidler K., *Estetyka prawa*, Gdańsk–Warszawa 2019.

STOSUNEK KRYMINALISTYKI DO INNYCH NAUK

Kryminalistyka ze względu na zakres swoich zadań musi korzystać z osiągnięć innych nauk. Przestępstwo jest bowiem zjawiskiem tak złożonym, że jego poznanie i zwalczanie wymaga wiadomości z wielu dyscyplin wiedzy, przy czym rola inicjująca i koordynująca przypada właśnie kryminalistyce. Z tego względu choćby krótkiego omówienia wymagają wzajemne relacje między kryminalistyką a innymi naukami prawniczymi, przyrodniczymi i technicznymi.

Nauką najbliższą kryminalistyce jest **kryminologia**¹. Rozważania na temat wzajemnego stosunku tych nauk uważa się za wciąż aktualne ze względu na często występujące w opracowaniach naukowych różnice co do zakresu ich treści. W publikacjach nie poświęca się przeważnie należytej uwagi wyczerpującemu omówieniu zasad podziału. Stąd tak duże rozbieżności w ujmowaniu zagadnienia i brak konkretnej płaszczyzny dyskusyjnej wynikający z przyjmowania za podstawę rozważań różnorodnych i nie zawsze trafnych kryteriów. Skoro kryminalistyka i kryminologia wykształciły się już jako samodzielne dyscypliny naukowe, przy rozpatrywaniu ich wzajemnej relacji konieczne jest wprowadzenie zasadniczych kryteriów, takich jak: cel, przedmiot i metoda badań oraz stosunek do innych pokrewnych nauk.

Nie wdając się w ocenę trafności zakresu pojęcia „kryminologia” spotykanego u różnych autorów, warto wskazać, że według niektórych poglądów kryminologia obejmuje takie dyscypliny, jak: kryminalistyka, prawo karne materialne i formalne, polityka kryminalna, genologia oraz penitencjarystyka, czyli ogół dyscyplin prawnokarnych. Koncepcja tak szerokiej interpretacji kryminologii zrodziła się w pierwszych latach minionego stulecia. H. Gross w przedmowie do IV wydania (1904) *Podręcznika dla sędziego śledczego* pisał, że kryminologia obejmuje: antropologię kryminalną, socjologię kryminalną, psychologię kryminalną, a także kryminalistykę, politykę kryminalną, genologię

¹ B. Hołyst, *Kryminologia*, wyd. 12, Warszawa 2022; F. Adler, G.O.W. Mueller, W. Laufer, *Criminology*, New York, San Francisco 1991; H.J. Schneider, *Kriminologie*, München 1993; P. Rock (red.), *History of Criminology*, Aldershot 1994; R.L. Akers, *Criminological Theories: Introduction and Evaluation*, Los Angeles, CA, 1994; M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (red.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford 1997; C.J. Smith, S.X. Zhang, R. Barbaret, *Routledge Handbook of International Criminology*, London–New York 2011; H.J. Schneider, *Kriminologie. Ein internationales Handbuch*, Berlin–Boston 2014; por. także J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz (red.), *Paradygmaty kryminalistyk*, Kraków 2016.

oraz materialne i formalne prawo karne². Pogląd ten w pewnym stopniu wywarł niepożądany wpływ na kształtowanie się późniejszych koncepcji kryminologicznych.

Tendencje H. Grossa do zespolenia wszystkich nauk specjalistycznych, łącznie z nauką o śledztwie, w zamknięty system kryminologii można spotkać jeszcze w poglądach niektórych współczesnych autorów. Na przykład E. Seelig przyjmuje system kryminologii o bardzo szerokiej skali zagadnień, podobnie jak to uczynił H. Gross³. Koncepcja kryminologii Grossa znalazła formalne odbicie nawet w charakterze wydawnictw, które – mimo że zawierają przeważnie prace z dziedziny kryminalistyki – mają tytuły „przeглядów kryminologicznych”. Najpoważniejsze z nich to „Archiv für Kriminologie”, które do 2017 r. wydało ponad 200 tomów⁴. Niektóre książki, mimo że noszą w tytule nazwę „kryminologia”, w rzeczywistości przedstawiają wyłącznie zagadnienia z dziedziny kryminalistyki. Przykładem jest m.in. publikacja N. Morlanda *An Outline of Scientific Criminology* (London 1973).

Inny zakres treści nadaje kryminologii F. Liszt. Uznaje on kryminologię za naukę o zjawiskach i przyczynach przestępczości obok kryminalistyki, prawa karnego i polityki kryminalnej w systemie nauk prawnych (*gesamte Strafrechtswissenschaft*)⁵. Gross podporządkował kryminalistykę kryminologii, Liszt zaś uznał obie te nauki za równorzędne.

Omówienie wszystkich poglądów dotyczących pojęcia „kryminologia” przekracza ramy tego rozdziału. Można jeszcze wspomnieć, że niektórzy autorzy amerykańscy ujmują kryminologię łącznie z zagadnieniami pomniejszych. Jak pisze E. Seelin we wstępie do książki S. Hurwitza, profesora prawa karnego i kryminologii Uniwersytetu w Kopenhadze, przez „kryminologię rozumie się studia nad przestępcami i ich traktowaniem”⁶.

W minionych dziesięcioleciach wykrystalizowały się wyraźne zarysy kryteriów podziału między kryminalistyką a kryminologią.

Kryminologia jest nauką o przestępstwie i przestępcy, objawach i przyczynach przestępczości i innych związanych z nią zjawiskach patologii społecznej oraz o zapobieganiu im, a także o funkcjonowaniu systemu sprawiedliwości karnej⁷.

Celem kryminologii jest opracowanie metod zapobiegania przestępczości przez usuwanie przyczyn natury ogólnej. Kryminologia zajmuje się przestępstwem jako zjawiskiem społecznym. Kryminalistyka natomiast służy zwalczaniu przestępstw i zapobieganiu im *in concreto* przez ujawnienie przestępstwa, wykrycie sprawcy i zabezpieczenie dowodów dla wymiaru sprawiedliwości. Cele zapobiegania przestępczości są jakby funkcją podstawowego zadania – walki z konkretnymi przejawami działalności przestępnej.

Różne są zatem aspekty badań kryminologicznych i kryminalistycznych. Dla przykładu można wskazać zagadnienia dotyczące warunków dokonywania przestępstw czy ich motywów. W odniesieniu do warunków dokonywania np. fałszerstw kryminalistyka interesuje się techniką przestępstwa w celu ustalenia kręgu osób podejrzanych. Kryminolog musi zwrócić uwagę m.in. na warunki ułatwiające dokonanie przestępstwa, a tym samym sprzyjające jego upowszechnieniu.

² H. Gross, *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*, München 1922, s. XIII.

³ E. Seelig, *Lehrbuch der Kriminologie*, München 1951, s. 11.

⁴ Pierwszy numer tego czasopisma pt. „Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik” ukazał się 1.10.1898 r. Przez pojęcie „Kriminal-Anthropologie” rozumiano wówczas kryminologię.

⁵ J. Goldschmidt, *Franz von Liszt*, „Archiv für Kriminologie” 1921/73(2).

⁶ S. Hurwitz, *Criminology*, London–Copenhagen 1952.

⁷ Bliższe omówienie zob. B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 51 i n.

Psychiczne czynniki etiologiczne (pobudka, motyw) stanowią ważne elementy badań kryminologicznych i kryminalistycznych, ale w różnych przekrojach. Dla kryminologa jest ważne ustalenie treści przebiegu wewnętrznych przeżyć psychicznych sprawcy; kryminalistyk bada proces motywacyjny pod kątem jego wpływu na wybór metod działania przestępnego oraz prawidłowe typowanie sprawcy.

Inny jest również kryminologiczny sens siedmiu złotych pytań powszechnie znanych w kryminalistyce (kto? co? gdzie? za pomocą czego? dlaczego? w jaki sposób? kiedy?)⁸.

W odpowiedzi na pytanie „dlaczego?” kryminologia rozważa ogólne źródła działania przestępnego i w perspektywie – eliminację tych przyczyn. Odpowiedź na pytanie „dlaczego?” stanowi dla kryminalistyki przesłankę selekcji osób podejrzanych. Chodzi o ustalenie, kto lub jakie kręgi osób były zainteresowane w popełnieniu konkretnego przestępstwa.

Zgoda różnie są także metody badań kryminalistyki i kryminologii. Metodyka badań w obu tych dyscyplinach jest bowiem zdeterminowana odmiennymi zadaniami i sposobami ujmowania zagadnienia przestępstwa. W kryminalistyce mają doniosłe znaczenie metody badawcze charakterystyczne dla nauk przyrodniczych i technicznych, w kryminologii zaś dominują metody badań statystycznych, socjologicznych i psychologicznych.

Wiąże się z tym także stosunek kryminalistyki i kryminologii do innych nauk. Na przykład kryminologię łączą bardzo bliskie więzy z prawem karnym czy z socjologią, kryminalistyka ma natomiast silniejsze powiązania z prawem procesowym oraz szerokim wachlarzem nauk przyrodniczych, fizycznych i chemicznych.

Mimo występującej dość wyraźnej linii podziału między tymi dyscyplinami nie można zapominać o wzajemnym przenikaniu sfery zainteresowań kryminalistyki i kryminologii. Dzięki znajomości kryminologii zostają pogłębione problemy wchodzące w zakres kryminalistyki, a także skuteczniej realizowane są stojące przed nią zadania. Dla przykładu można wymienić wyniki badań kryminologicznych dotyczących osobowości sprawców, obyczajów środowisk przestępczych, procesów motywacyjnych działania przestępnego, co w bardzo poważnym stopniu ułatwia tworzenie prawidłowych wersji śledczych. Z drugiej strony kryminalistyka dostarcza wielu informacji o przestępstwie i jego sprawcy dla badań kryminologicznych. Wysoka wykrywalność sprawców przestępstwa wzbogaca materiał niezbędny do analiz kryminologicznych.

Związki kryminalistyki z prawem karnym, a w szczególności z **prawem procesowym**, wynikają z tego, iż kryminalistyka stanowi czynnik niezbędny w realizacji celów ustawodawstwa karnego. O ile jednak w procesie karnym zwraca się uwagę na zagwarantowanie praw obywatelskich i zapewnienie optymalnego stopnia obiektywizmu w ramach ustalonych form czynności dowodowych, o tyle kryminalistyka zajmuje się sposobami realizacji ogólnych celów Kodeksu postępowania karnego przez uzyskanie materiału dowodowego, zabezpieczenie go i przedstawienie w sposób prawem przewidziany.

Artykuł 297 § 1 Kodeksu postępowania karnego⁹ stanowi, że celem postępowania przygotowawczego jest: ustalenie, czy rzeczywiście został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo, wyjaśnienie okoliczności sprawy (w tym ustalenie osób

⁸ W. Dadak, *Siedem kryminalistycznych pytań z perspektywy kryminologicznej, czyli o związkach między kryminalistyką a kryminologią* [w:] *Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Kraków 2016, s. 54–69.

⁹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375) – dalej k.p.k.

pokrzywdzonych i rozmiaru szkody), wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy, zebranie niezbędnych danych o osobie podejrzanego stosownie do art. 213 i 214 k.p.k. oraz zebranie, zabezpieczenie i utrwalenie dowodów dla sądu.

Kodeks postępowania karnego – co jest rzeczą zrozumiałą – nie zawiera przepisów przewidujących praktyczne wykonawstwo założonych celów postępowania przygotowawczego, pozostawiając metody ich realizacji kryminalistyce. Na przykład art. 211 k.p.k. przewiduje możliwość sprawdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla sprawy w drodze eksperymentu procesowego lub odtworzenia przebiegu zdarzeń stanowiących przedmiot rozpoznania albo ich fragmentów, lecz nie wskazuje konkretnych metod prowadzących do osiągnięcia celu.

Przepisy proceduralne ograniczają zakres ingerencji w dziedzinę swobód obywatelskich oraz ustalają określone formy uzyskiwania i utrwalania dowodów. W ten sposób prawo karne procesowe wyznacza granice możliwości zastosowania metod kryminalistyki. Dlatego słusznie pisze J. Sehn, że: „błędne były próby niektórych autorów odcięcia kryminalistyki od procesu karnego i wzniesienia między nimi muru nie do przebicia”¹⁰.

W Kodeksie postępowania karnego dość dokładnie zostały określone niektóre zasady procesowe, jak np. prawdy obiektywnej (art. 2 § 2 k.p.k.), bezstronności (art. 4 k.p.k.), domniemania niewinności (art. 5 § 1 k.p.k.) oraz zakaz rozstrzygania niedających się usunąć wątpliwości na niekorzyść oskarżonego, czyli sformułowanie zasady *in dubio pro reo* (art. 5 § 2 k.p.k.).

Pośród szczegółowych przepisów, które mają na celu ochronę swobód obywatelskich w warunkach postępowania karnego, należy przede wszystkim wymienić ograniczenie czasu zatrzymania (art. 248 k.p.k.) i tymczasowego aresztowania (art. 263 k.p.k.), określenie warunków oraz trybu stosowania środków przymusu, przekazanie organom prokuratury uprawnień w zakresie wydawania postanowień w przedmiocie tak istotnych dla osoby podejrzanego czynności, jak: wszczęcie postępowania przygotowawczego (art. 298 § 1 k.p.k.), przeprowadzenie przeszukiwania pomieszczeń (art. 220 k.p.k.) lub zajęcie korespondencji (art. 218 § 1 k.p.k.).

Obszerniejszą jeszcze grupę przepisów stanowią szczegółowe postanowienia Kodeksu, które normują zagadnienie form ujawniania, zabezpieczania i prezentacji materiału dowodowego w celu zagwarantowania obiektywizmu i wierności przeprowadzonych czynności śledczych. I tak np. art. 143 § 1 k.p.k. zawiera nakaz sporządzania protokołu przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie, wniosku o ściganie i jego cofnięcie; przesłuchania oskarżonego, świadka, biegłego i kuratora; dokonania oględzin, dokonania otwarcia zwłok oraz wyjęcia zwłok z grobu; przeszukania osoby, miejsca, rzeczy i systemu informatycznego oraz zatrzymania rzeczy i danych informatycznych; przeprowadzenia eksperymentu, konfrontacji oraz okazania, otwarcia korespondencji i przesyłki; zaznajomienia podejrzanego z materiałami zebranymi w postępowaniu przygotowawczym; przyjęcia poręczenia; przebiegu posiedzenia sądu, jeżeli stawia się na nim uprawnione osoby albo ich obecność jest obowiązkowa; przebiegu rozprawy. Sporządzenie protokołu bez zachowania warunków przewidzianych w art. 143–155 k.p.k. może całkowicie lub

¹⁰ J. Sehn, *Kryminalistyka a prawo procesowe*, „Nowe Prawo” 1958/6, s. 35; por. także W. Daszkiewicz, *Taktyka kryminalistyczna a procesowe gwarancje jednostki*, „Państwo i Prawo” 1985/3, s. 56–66; W. Daszkiewicz, *Taktyka kryminalistyczna a procesowe gwarancje jednostki i prawa obywatelskie*, „Państwo i Prawo” 1998/3; P. Girdwoyń, *Kryminalistyka a proces karny: wzajemna relacja nauki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 1996, t. 1.

częściowo pozbawić go wartości dowodowej, jaką przepisy procedury karnej łączą z tego rodzaju dokumentami, a w szczególności uniemożliwić odczytanie na rozprawie w trybie art. 393 k.p.k.

Elementy obu rodzajów gwarancji można spotkać w przepisach normujących system zażaleń, odwołań i apelacji¹¹.

Zagadnienia taktyki i techniki śledczej stanowią wyłączną domenę kryminalistyki w tych oczywiście przypadkach, gdy nie wkraczają w dziedzinę praw obywatelskich chronionych przez Konstytucję i ustawy szczególne.

Zgodność działania z prawem jest zasadą, która odnosi się do wszystkich organów i obowiązuje we wszystkich przejawach ich działania. Zasada zgodności taktyki i techniki kryminalistycznej z obowiązującym prawem nie jest więc specyficzna dla działania organów państwowych w tej sferze. Wykonując czynności kryminalistyczne, nie można wejść w kolizję z prawami obywatela i gwarancjami procesowymi.

W. Daszkiewicz zaleca w cytowanym już artykule¹²:

- 1) podejmowanie działań kryminalistycznych tylko w celu zgodnym z ich charakterem i przeznaczeniem,
- 2) respektowanie prawa do obrony,
- 3) działanie *fair play*,
- 4) przestrzeganie zasady obiektywizmu,
- 5) niestosowanie środków i metod dolegliwych ponad konieczność.

Nie można zapominać, że czynności wchodzące w zakres kryminalistyki rozciągają się poza sferę zainteresowań prawa karnego procesowego. Należą tu tzw. czynności operacyjne, które wyprzedzają wszczęcie procesu karnego lub prowadzone są równolegle z toczącym się postępowaniem karnym.

O ile przepisy procesowe wskazują ogólne reguły uzyskiwania, zabezpieczania i prezentacji materiału dowodowego, a więc udzielają odpowiedzi na pytanie „W jaki sposób?”, o tyle prawo karne materialne określa ramy ingerencji kryminalistyki przez ustalenie, jakie czyny stanowią przestępstwo. Prawo karne materialne odpowiada zatem na pytanie: „Gdzie mogą znaleźć zastosowanie metody wykorzystywane w kryminalistyce, a także postanowienia procesowego prawa karnego?”.

Z drugiej strony wyniki badań kryminalistycznych wzbogacają wiedzę o zjawiskach przestępczości ze szczególnym uwzględnieniem metod działania przestępczego, co pozwala na wysunięcie przez naukę prawa karnego nowych koncepcji dotyczących stanów faktycznych przestępstw, ustalenia bardziej adekwatnych do wagi przestępstwa wysokości sankcji karnych, wypełnienia konkretną treścią przepisów o charakterze blankietowym, rozwinięcia części ogólnej Kodeksu karnego¹³ itp. Przykładami nowych stanów faktycznych mogą być m.in. przestępstwa przeciwko środowisku (art. 181–188 k.k.), zarażenie HIV (art. 161 § 1 k.k.) czy wpływanie bez upoważnienia na automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie danych informatycznych lub zmienianie, usuwanie albo wprowadzanie nowych zapisów danych informatycznych (art. 287 § 1 k.k.). Wspomnieć także należy o rozdziale XXXVI Kodeksu karnego (art. 296–309) obejmującym przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu¹⁴.

¹¹ T. Grzegorzczuk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2022, s. 56 i n.

¹² W. Daszkiewicz, *Taktyka kryminalistyczna...*

¹³ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.) – dalej k.k.

¹⁴ T. Bojarski, *Wprowadzenie. Kodeks karny z 1997 r.*, Warszawa 1998, s. 60.

Wyniki badań kryminalistycznych przyczyniły się do unormowania w ustawodawstwie karnym wielu społecznie niebezpiecznych zjawisk. Przykładem mogą być przepisy z zakresu ochrony przeciwpożarowej czy bezpieczeństwa i higieny pracy.

Wymienić tu można m.in. przepisy dotyczące składowania materiałów, które mają zapobiec powstawaniu pożarów, w tym w wyniku samozapalenia, czy przepisy prawa budowlanego.

Istotne wydają się przepisy zawarte w ustawodawstwie o ochronie pracy. W tej dziedzinie wyniki badań kryminalistycznych w zakresie wypadków przy pracy zadecydowały o unormowaniu wielu zagadnień.

Rozwój motoryzacji wpływający na wzrost liczby wypadków drogowych stwarza potrzebę zwiększenia bezpieczeństwa ruchu, w czym dużą rolę odgrywają wyniki badań kryminalistycznych. Przykładem może być ustalenie w Polsce progu nietrzeźwości na 0,5‰ według skali Widmarka.

Coraz częściej spotyka się postulaty ograniczenia wydawania pozwoleń na prowadzenie pojazdów mechanicznych osobom, które zażywają takie leki, jak: meprobramat, librium, luminal. Badania eksperymentalne z zastosowaniem tych leków wykazały, iż pojedyncze dawki środków uspokajających osłabiają sprawność kierowcy.

Inne zagadnienie, które zwróciło uwagę kryminalistyki, a wymaga ingerencji prawa karnego, stanowi problem toksykologii żywności. Dodawanie do żywności różnych środków konserwujących lub niewłaściwa technika stosowania środków owadobójczych w sadownictwie i w ogóle w rolnictwie wywierają niekiedy szkodliwy wpływ na organizm człowieka.

Skażenia pokarmowe wykazują w Europie stałą tendencję wzrostową. W związku z tym Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) wspólnie z Organizacją Żywności i Rolnictwa ONZ (FAO) opracowały tzw. *Codex Alimentarius* (kodeks żywnościowy), którego głównym zadaniem jest zapobieganie zatruciom pokarmowym będącym wynikiem złych warunków produkcji i dystrybucji żywności. Na podstawie tego kodeksu poszczególne rządy mają opracować kodeksy krajowe.

Nowe zagadnienie dla kryminalistyki, a w konsekwencji dla prawa karnego, wyłania się w związku z odnotowywanym zatrutowaniem biosfery¹⁵. W ciągu minionych stuleci rozwój sił wytwórczych i wysoki poziom techniki spowodowały, że społeczeństwo zaczęło przejawiać agresywną działalność w stosunku do zasobów przyrody. Jedną z naj-

¹⁵ J. Boć, K. Nowacki, E. Samborska-Boć, *Ochrona środowiska*, Wrocław 2008; J. Ciechanowicz-McLean, Z. Bukowski, B. Rakoczy, *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2008; Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*, Toruń 2009; J. Ciechanowicz-McLean, *Leksykon ochrony środowiska*, Warszawa 2009; J. Ciechanowicz-McLean, *Prawo i polityka ochrony środowiska*, Warszawa 2009; P. Korzeniowski, *Prawa i obowiązki przedsiębiorców w ochronie środowiska. Zarys encyklopedyczny*, Warszawa 2010; P. Korzeniowski, *Zasady prawne ochrony środowiska*, Łódź 2010; A. Lipiński, *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Warszawa 2010; J. Stelmasiak (red.), *Prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2010; W. Radecki, *Instytucje prawa ochrony środowiska*, Warszawa 2010; W. Radecki, *Ustawa o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Komentarz*, Warszawa 2010; G. Dobrowolski, *Decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach*, Toruń 2011; B. Poskrobko, T. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem w Polsce*, Warszawa 2012; W. Radecki, *Ustawa o ochronie przyrody*, Warszawa 2012; A. Habuda, *Obszary Natura 2000 w prawie polskim*, Warszawa 2013; *Prawo ochrony różnorodności biologicznej*, red. M. Górski, J. Miłkowska-Rębowska, Warszawa 2013; *Prawo ochrony środowiska*, red. M. Górski, Warszawa 2014; J. Stelmasiak, *Interes indywidualny a interes publiczny w ochronie środowiska w obszarze specjalnym o charakterze ekonomicznym*, Rzeszów 2013; W. Radecki, *Ustawa o odpadach*, Warszawa 2013; por. także: *Wielka Encyklopedia Prawa*, t. 5, *Prawo ochrony środowiska*, red. M. Górski, J. Stelmasiak, Warszawa 2014.

bardziej szkodliwych konsekwencji funkcjonowania współczesnej cywilizacji jest postępujące zanieczyszczenie i zatrutowanie biosfery. Procesy te nie tylko wpływają ujemnie na zdrowie i warunki bytowania ludzi, gospodarkę rolną, leśną i wodną, lecz jednocześnie ograniczają możliwości dalszego rozwoju przemysłu i osadnictwa. W ostatnich latach daje się zaobserwować stały wzrost emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych. W zależności od rodzaju przemysłu oraz wielkości produkcji lokalne zanieczyszczenia mogą być bardzo dokuczliwe

Apel byłego Sekretarza Generalnego ONZ U'Thanta stał się swego czasu punktem zwrotnym w historii poglądów na środowisko człowieka, na sposób bytowania w biosferze. Apel ów zwrócił uwagę na katastrofalne skutki żywiłowego rozwoju techniki i technologii stosowanej w przemyśle, komunikacji i rolnictwie. Konsekwencjami apelu stały się bardzo szybko inicjatywy poszczególnych państw na forum Narodów Zjednoczonych. Polska od wielu lat bierze aktywny udział w tych inicjatywach, ponieważ jest świadoma, że ochrona środowiska człowieka powinna zajmować równie ważne miejsce w świecie jak problem utrzymania pokoju i uniknięcia zagłady nuklearnej.

Obecnie zagadnienie kształtowania i ochrony środowiska życia świata organicznego, w tym człowieka, w coraz większym stopniu niż dotychczas zajmuje polityków, uczonych i działaczy społecznych.

Kryminalistyka inspirowała zatem prawo karne w kierunku penalizacji nowych zjawisk stanowiących niebezpieczeństwo dla życia lub zagrażających mieniu. Te funkcje sprzyjają realizacji profilaktycznych celów kryminalistyki w skali ogólnospołecznej. Kryminalistyka dostarcza materiału dotyczącego przestępstwa i przestępcy.

Rozdział 24 Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. został poświęcony wywiadowi środowiskowemu i badaniu osoby oskarżonego. W przepisach tego rozdziału unormowano zasady przeprowadzania dowodu z wywiadu środowiskowego, który będzie przeprowadzał kurator sądowy lub inny podmiot uprawniony na podstawie odrębnych przepisów, a w szczególnie uzasadnionych wypadkach Policja (art. 214 § 1 k.p.k.). Kodeks wprowadził obligatoryjne przeprowadzenie tego wywiadu w sprawach o zbrodnie w stosunku do oskarżonego o zbrodnie, który w chwili czynu nie ukończył 21. roku życia, jeżeli zarzucono mu popełnienie umyślnego występku przeciwko życiu (art. 214 § 2 k.p.k.)¹⁶. W wyniku nowelizacji ze stycznia 2003 r.¹⁷ do Kodeksu postępowania karnego wprowadzono art. 192a i art. 199a odnoszące się do badań wariograficznych¹⁸.

Wskazane czynności są w znacznej mierze wykonywane w drodze czynności pozostających w gestii kryminalistyki.

Ustalenie okoliczności przestępstwa, motywacji oraz sposobu działania sprawcy ma nie tylko wpływ na wymiar kary (por. art. 53 § 2 k.k.), lecz stanowi ważny materiał prognostyczny dla wyboru właściwego systemu wykonania kary (por. art. 82 Kodeksu karnego wykonawczego¹⁹). Już w tym aspekcie można przyjąć istnienie związku między funkcjami kryminalistyki a zadaniami **prawa karnego wykonawczego**.

¹⁶ E. Skrzętowicz, *Wprowadzenie. Kodeks postępowania karnego*, Kraków 1997, s. 28, 29.

¹⁷ Ustawa z 10.01.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 17, poz. 155 ze zm.).

¹⁸ Zob. szerzej A. Bulsiewicz, *Dowód z badań wariograficznych w procesie karnym po nowelizacji kodeksu postępowania karnego ustawą z 10 stycznia 2003 r.* (Dz.U. Nr 17, poz. 155) [w:] *Badania wariograficzne w polskim prawie karnym. Materiały pokonferencyjne*, red. J. Bryk, A. Szajowska, M. Zubańska, Szczepko 2005.

¹⁹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.).

Z drugiej strony ustalenia kryminalistyki, że skazany niejednokrotnie po odbyciu kary pozbawienia wolności opuszcza zakład karny z „wyższymi” kwalifikacjami przestępczymi, musi inspirować system penitencjarny do poszukiwania optymalnych warunków resocjalizacji. Im doskonalszy jest system wykonania kary, tym lepsze istnieją prognozy co do ograniczenia zjawiska recydywy.

Z innych nauk wymienić można **wiktymologię**²⁰.

Współcześnie ludzkość potrzebuje nowego paradygmatu, nowej wizji rzeczywistości. Muszą ulec zmianie nasze dotychczasowe myślenie, percepcja i wartości. Jak podkreśla F. Capra, obserwuje się już pierwsze symptomy „przechodzenia od mechanistycznej do holistycznej koncepcji rzeczywistości”²¹. Spojrzenie systemowe postrzega świat w kategoriach przestępców i interakcji. Jest ono także niezbędne w badaniach przestępstwa. Twierdzenie, że zjawisko przestępcze jest wysoce złożone, wydaje się dzisiaj po prostu truizmem.

Potrzeba szerokiego spojrzenia na zagadnienia etiologii pokrzywdzenia zadecydowała o kierunku rozwoju badań wiktymologicznych. W literaturze polskiej, jak również zagranicznej, traktuje się wiktymologię bądź jako dziedzinę kryminologii, bądź jako samodzielną naukę, której zakres sprowadza się nie tylko do problematyki ofiar przestępstwa. Wskazać bowiem należy na wszelkie formy pokrzywdzenia (przestępstwo, wypadek, choroba, klęski żywiołowe, wojny, prześladowania rasowe, religijne, polityczne itp.).

Na III Międzynarodowym Sympozjum Wiktymologii, które obradowało w dniach od 2 do 8 września 1979 r. w Münster (RFN), zaproponowałem nazwę „wiktymologia kryminalna” dla odróżnienia tej dyscypliny od innych zajmujących się w ogóle ofiarami, tzn. problematyką strat i krzywd.

Wiktymologia kryminalna, najmłodsza z gałęzi wiedzy w obrębie nauk karnych, wydzieliła się z nich jako dziedzina specjalistyczna, zajmująca się cechami ofiary przestępstwa. Pierwotnym przedmiotem zainteresowań wiktymologii kryminalnej była zatem osoba ofiary. W dalszym rozwoju dociekań badawczych przedmiot ten uległ poszerzeniu, sprecyzowaniu i ta wiktymologia zyskała rangę nauki samodzielnej, choć wielorako powiązanej z innymi naukami penalnymi.

Aby jakąś dziedzinę wiedzy można było nazwać nauką, niezbędne jest, by miała ona zakres zainteresowań odróżniający ją od innych nauk, wyraźnie sprecyzowane zadania, jasno określony cel oraz zwarty aparat metodologiczny będący narzędziem realizacji założeń teoretycznych.

Oczywiste jest, że przestępstwem nazywamy taki rodzaj działania, który wyrządza szkodę uznaną za naruszenie zasad współżycia i gospodarowania dobrami, i to tych zasad, które są chronione przez prawo. W tym kontekście pojawia się pojęcie sprawcy i ofiary. Zwykło się mówić o triadzie: czyn – sprawca – ofiara jako zawsze występujących elementach działania przestępnego. Truizm ten przyjmuje się zazwyczaj bez głębszej refleksji. Jednakże z punktu widzenia logiki można poddać krytyce równorzędne traktowanie wymienionych trzech elementów.

Czyn przestępny jest wynikiem interakcji bezpośredniej między sprawcą i ofiarą. Jest to zatem raczej efekt konfliktu interesów polegający na tym, że jedna osoba bądź

²⁰ B. Hołyst, *Wiktymologia kryminalna*, Warszawa 2022; por. także L.W. Kennedy, V.C. Sacco, *Crime Victims in Context*, Los Angeles 1998.

²¹ F. Capra, *Punkt zwrotny*, Warszawa 1987, s. 38.

grupa osób w sposób zabroniony prawem atakuje, zagarnia bądź niszczy wartości ważne i uprawnione innej osoby czy grupy.

Mimo tej uwagi trudno nie zgodzić się, że z analitycznego punktu widzenia mogą być rozpatrywane oddzielnie cechy czynu, cechy sprawcy i cechy ofiary. Trzeba jednak zdawać sobie sprawę z tego, że rodzaj czynu i sposób działania przestępnego w znacznym, jeśli nie w przeważającym stopniu, są funkcją cech sprawcy i ofiary.

Czym innym jest zatem schemat heurystyczny, obejmujący w badaniach wymienione trzy elementy: czyn, sprawcę, ofiarę, a czym innym interpretacja czynu przestępnego, traktowanego jako wynik wzajemnego oddziaływania elementów interakcji, czyli sprawcy i ofiary. O ile w badaniach trzeba uwzględnić analizę czynu, analizę osoby sprawcy i analizę strat, co najczęściej sprowadza się do analizy osoby ofiary, o tyle z teoretycznego punktu widzenia trzeba przestępstwo traktować jako funkcjonalny związek między sprawcą naruszenia prawa a sferą strat poniesionych w wyniku działania przestępnego przez osoby fizyczne, osoby prawne bądź społeczeństwo jako całość.

Skłania to do głębszej refleksji na temat zakresu zainteresowań wiktymologii penalnej. Trudno dziś powiedzieć, że relacja sprawca – ofiara jest zawsze układem interpersonalnym *sensu stricto*. Rodzaje czynów traktowanych jako naruszenie praworządności odnoszą się do różnych wartości.

W świetle powyższych uwag zakres wiktymologii kryminalnej nie sprowadza się wyłącznie do badania cech osoby ofiary czy ofiar, lecz również do antycypowania szkód i krzywd, jakie mogą ponosić określone kategorie społeczne, a nawet społeczeństwa czy ludzkość, w wyniku czyjegoś umyślnego bądź nieumyślnego działania.

Zadania wiktymologii kryminalnej wybiegają daleko poza konkretne zapobieganie przypadkowi przestępstwa. Praktyczna wartość wniosków z badań nad interakcją ofiary i przestępcy powinna być wykorzystana w szerokiej polityce społeczno-ekonomicznej oraz w systemie edukacyjnym²².

Kryminalistyka wykorzystuje wyniki badań wiktymologicznych w procesie ustalenia sprawcy. Przykładowo: badając problematykę zabójstw, można ustalić, czy np. tryb życia ofiary, jej kontakty ze środowiskiem, źródła dochodów, ułatwiają czy też utrudniają ustalenie sprawcy zabójstwa.

Z dziedziny psychologii w zakres kryminalistyki wchodzi bardzo liczne zagadnienia **psychologii sądowej**, a w szczególności problematyka zeznań świadków i wyjaśnień oskarżonego, obejmująca m.in. wierność i obiektywność treści wypowiedzi, metody przesłuchania oraz ocenę uzyskanego materiału²³. Pozostałe zagadnienia psychologii sądowej, jak ocena postawy osób, które wkroczyły na drogę przestępstwa, geneza takiego zachowania, możliwości jego ograniczenia, podstawy reedukacji, grawitują bądź to w kie-

²² B. Hołyst, *Użyteczność sprzężenia zwrotnego w badaniach wiktymologicznych*, „Problemy Kryminalistyki” 1979/141, s. 600–611.

²³ W. Hauptmann, *Psychologie für Juristen, Kriminologie für Psychologen. Einführung in die Sozialpsychologie des Strafrechts*, München–Wien 1989; C.R. Hollin, *Psychology and Crime. An Introduction to Criminological Psychology*, London 1989; P. Feldman, *The Psychology of Crime: A Social Science Textbook*, Cambridge 1993; R. Blackburn, *The Psychology of Criminal Conduct. Theory, Research and Practice*, Chichester–New York 1993; E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2017; Z. Marten, *Wstęp do psychologii sądowej*, Katowice 1990; B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2009; B. Gulla, I. Niewiadomska, M. Wysocka-Pleczyk (red.), *Białe plamy w psychologii sądowej*, Kraków 2010; M.J. Ackerman, *Podstawy psychologii sądowej*, Gdańsk 2005; J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, M. Najda, *Psychologia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2008; B. Ledwoch, *Wybrane problemy psychologii sądowej*, Lublin 2011; J. Stanik, *Psychologia sądowa*, Warszawa 2013.

runku kryminologii, bądź prawa karnego wykonawczego. Natomiast próby włączenia do zakresu psychologii sądowej zagadnień z dziedziny psychologii sędziego, obrońcy czy prokuratora stoją już na pograniczu psychologii zawodu.

Medycyna sądowa, wbrew swej nazwie, nie ogranicza się do nauk lekarskich, lecz obejmuje takie nauki przyrodnicze, jak biologia, tworząc swoisty zakres wiedzy dla potrzeb kryminalistyki, a w szerszym ujęciu – wymiaru sprawiedliwości²⁴, gdyż pewne zagadnienia medycyny sądowej wykraczają poza zakres kryminalistyki, dotycząc sfery prawa cywilnego i ubezpieczeniowego. Medycyna sądowa wykorzystuje zasady i wiedzę nauk medycznych do rozwiązywania problemów z dziedziny prawa. Wymienić tu można badania grup krwi w celu ustalenia ojcostwa, orzecznictwo chorobowe, inwalidzkie i wypadkowe. Związek kryminalistyki z takimi naukami przyrodniczymi, jak **medycyna** czy **biologia**, następuje więc przez medycynę sądową.

Z drugiej strony należy podkreślić, że postęp wiedzy i związana z tym daleko idąca specjalizacja wymagają łączenia wiadomości, doświadczeń i metod medycyny sądowej z osiągnięciami innych gałęzi nauk lekarskich i przyrodniczych. Na przykład badania zmierzające do określenia czasu zejścia śmiertelnego zmuszają do szerokiego uwzględnienia wiadomości z dziedziny neurologii, patologii w połączeniu z histopatologią oraz biochemii z enzymologią i histochemią. Wyróżnia się dwa obszary, w których realizuje się współczesna medycyna sądowa – samodzielnego działania (obszar ściśle sądowo-lekarski) i interdyscyplinarny. Obszar samodzielnego działania obejmuje przede wszystkim zagadnienia traumatologii, toksykologii i tanatologii. Opinie z tego obszaru sporządzane są na podstawie badania lekarskiego danej osoby, oględzin zwłok na miejscu ich znalezienia, sądowo-lekarskiej sekcji zwłok, a także innych materiałów przekazanych przez zlecającego opinię (zawartych np. w aktach sprawy). W ramach działań interdyscyplinarnych zdarza się, że lekarz specjalista medycyny sądowej współpracuje z lekarzem lub lekarzami klinicystami różnych specjalności przy tworzeniu opinii sądowo-lekarskiej. Taka opinia nazwana jest interdyscyplinarną. Opinia taka w pełni analizuje daną sprawę i przedstawia wspólne, spójne stanowisko kilku specjalistów²⁵.

Do podstawowych zadań medycyny sądowej w przypadkach zgonu należą:

- 1) wyjaśnienie przyczyny i okoliczności zgonu;
- 2) identyfikacja zwłok, jeżeli są one nieznane;
- 3) określenie czasu zgonu i czasu powstania obrażeń;
- 4) zebranie i zabezpieczenie śladów ujawnionych na ciele, które mogłyby być pomocne przy ustalaniu okoliczności zdarzenia, a także w celu ustalenia winy lub niewinności podejrzanego lub też obalenia tezy przestępczego spowodowania śmierci;
- 5) ujawnienie i udokumentowanie obrażeń ciała lub wykluczenie ich obecności;
- 6) ujawnienie i udokumentowanie zmian chorobowych lub wykluczenie ich obecności;
- 7) stwierdzenie obecności lub wykluczenie innych czynników, które mogły mieć wpływ na przyczynę i okoliczności zgonu;

²⁴ S. Berg, *Grundriss der Rechtsmedizin*, München 1984; R. Blaha, D. Krause, *Leichenschau und Fundortbesichtigung bei nicht natürlichen Todesfällen, Leitfaden für die Praxis*, Berlin 1981; R. Dirnhofer, P.J. Schick (red.), *Gerichtsmedizin und Medizinrecht. Festschrift für Wolfgang Maresch zum 70. Geburtstag am. 9. October 1988*, Graz 1988; H. Hunger, W. Dürwald, W. Tröger, *Lexikon der Rechtsmedizin*, Leipzig, Berlin, Heidelberg 1993; H. Mallach, J. Schlenker, G. Weiser, *Ärztliche Kunstfehler*, Stuttgart–Jena–New York 1993; S. Berg (red.), *Unerwartete Todesfälle in Klinik*, Berlin 1992.

²⁵ J. Berent, *Obszar działania medycyny sądowej [w:] Medycyna sądowa, t. 1, Tanatologia i traumatologia sądowa*, red. G. Teresiński, Warszawa 2019, s. 3–8.

8) zabezpieczenie materiału dowodowego na potrzeby ewentualnych innych badań specjalistycznych, gdyby dany przypadek miał być w dalszym postępowaniu analizowany przez organy ścigania i sprawiedliwości²⁶.

Zakres zagadnień medycyny sądowej jest określony przez kryminalistykę. Czynności sądowo-lekarskie nie odbywają się bez inicjatywy i udziału przedstawicieli władzy kryminalistycznej, przy czym znajomość kryminalistyki przez lekarzy warunkuje prawidłowość wykonywanych przez nich czynności.

Związki toksykologii sądowej, a mianowicie **chemii toksykologiczno-sądowej**, z kryminalistyką są szczególne. Wprawdzie w rodowodzie toksykologii sądowej jej pradziedzią była medycyna sądowa, lecz w jej dziejach pojawił się i istniał długi lata zawód chemika sądowego. Chemik sądowy, ten dziewiętnastowieczny i ten z pierwszych dekad lat XX stulecia, to nie tylko ekspert zajmujący się analizą toksykologiczną czy ogólnie analityką chemiczną do celów sądowych. Zakres nie tylko jego zainteresowań, ale i obowiązków obejmował wiele dziedzin, które dziś są niemal wyłączną domeną kryminalistyki. Badał on różnorodne dowody rzeczowe, ujawniał, oceniał i porównywał ślady, zajmował się ekspertyzą włókien, włosów, szkła itp.

Ten uprawiany praktycznie dualizm działania toksykologa i kryminalistyka miał niewątpliwy wpływ na rozwój samej toksykologii. Chemicy sądowi wypracowali sobie w ciągu lat pewien specyficzny sposób rozumowania „kryminalistycznego”, który to sposób przyjęli już „czyści” toksykolodzy.

Obserwowane dziś w niektórych krajach tendencje do tworzenia dużych centrów badawczych dla celów sądowych zdają się wskazywać na znów zacieśniające się więzy toksykologii i kryminalistyki. Koncentracja unikatowej, bardzo cennej aparatury oraz zespołów najlepszych specjalistów zmusza ze względów czysto ekonomicznych do pełnego wykorzystania możliwości tych rozbudowanych organizmów przez rozszerzanie zakresu badań toksykologicznych na chemiczno-kryminalistyczne czy wreszcie czysto kryminalistyczne. Dawnego jednak „omnibusa” – chemika sądowego – zastępują dziś wyspecjalizowane zespoły badaczy.

Oddzielnego omówienia wymaga zagadnienie związków istniejących między kryminalistyką a **psychiatrią sądową**²⁷. W licznych przypadkach badania psychiatryczne nie mają charakteru kryminalistycznego, ponieważ wywierają wpływ dopiero na zastosowanie środków represji karnej. Niektóre jednak ekspertyzy psychiatryczne dostarczają materiału pozwalającego na wyjaśnienie motywów i pobudek czynu, sposobu działania sprawcy, mają zatem znaczenie kryminalistyczne. Analiza okoliczności przestępstwa przy współpracy lekarza psychiatry może okazać się przydatna w typowaniu osób podejrzanym.

Jeżeli chodzi o stosunek kryminalistyki do innych nauk typu przyrodniczego i technicznego, jak **fizyka, chemia, elektronika** czy **matematyka**, należy wskazać, że większość badań kryminalistycznych angażuje wiele z tych dyscyplin naukowych.

²⁶ V.J. DiMaio, D. DiMaio, *Medycyna sądowa*, Wrocław 2003, s. 1.

²⁷ J. Wciórka, S. Puzyński, J. Rybakowski (red.), *Psychiatria*, Wrocław 2012; P. Gałęcki, K. Eichstaedt (red.), *Psychiatria sądowa*, Warszawa 2022; E. Habzda-Siwiek, *Diagnoza stanu psychicznego sprawcy a rozstrzygnięcia w procesie karnym*, Kraków 2002; J. Krzyżowski (red.), *Trudne problemy w praktyce psychiatrycznej*, Warszawa 2009; J. Konecki, *Niepoczytalny sprawca czynu zabronionego w postępowaniu karnym*, Warszawa 2015; A. Raine, *The Psychopathology of Crime: Criminal Behaviour as a Clinical Disorder*, San Diego, CA, 1993; S. Hodgins (red.), *Mental Disorder and Crime*, Newbury Park, CA, 1993; J. Tiihonen, P. Hakola, *Psychiatric disorders and homicide recidivism*, „American Journal of Psychiatry” 1994/151, t. 3, s. 436–438.

Ujawnienie więc treści sporządzonej atramentem niewidocznym wymaga różnorodnych metod analitycznych. Z metod fizycznych można wymienić badania przy użyciu światła widzialnego, promieni ultrafioletu, podczerwieni, rentgena, licznika Geigera oraz niektórych rodzajów proszków kolorowych. Przykładem metod chemicznych jest zastosowanie pary siarkowodoru, siarczanu amonu lub kwasu tiocyjanowego w specjalnej komorze.

W przypadkach badania broni palnej metody chemiczne pozwalają m.in. na ustalenie czasu strzału, metody fizyczne mają znaczenie dla wyjaśnienia sprawności mechanizmu broni, jej identyfikacji, natomiast czasomierz elektronowy służy do określenia szybkości lotu pocisku itp.

Odpryski lakieru zabezpieczone na miejscu oględzin w przypadku ucieczki kierowcy po spowodowaniu wypadku drogowego bada się metodami zarówno fizycznymi, jak i chemicznymi. Mają one na celu określenie składu chemicznego lakieru oraz struktury wewnętrznej materiałów: porównawczego i dowodowego. Badania te są często uzupełniane analizą makrofotograficzną warstw lakieru.

Wyniki badań przy użyciu metod chemicznych, fizycznych itp. dotyczą pewnych wyizolowanych faktów fragmentarycznych i dopiero w ujęciu problemowym kryminalistyka nabiera właściwego znaczenia i wartości dowodowej w aspekcie całościowego obrazu zdarzenia. Logiczne wiązanie wyników badań, ich ocena i interpretacja należą zatem do zadań przedstawiciela wiedzy kryminalistycznej.

Żadna nauka nie pozostaje w izolacji od innych dyscyplin naukowych. Również kryminalistyka korzysta z osiągnięć innych nauk, lecz je ukierunkowuje, synchronizuje i przetwarza dla swoich potrzeb, przy czym stosuje własne kryteria ocen wartości dowodowej uzyskanych wyników.

Ekspertyzę kryminalistyczną odróżniają od innych badań zarówno swoistość metod, jak i cel. T. Hanausek po przeprowadzeniu szczegółowych rozważań dochodzi do wniosku, iż można mówić o trzech typach ekspertyz kryminalistycznych: w ścisłym tego słowa znaczeniu (np. daktyloskopijna), *sensu largo* (np. niektóre ekspertyzy chemiczne) oraz „z pogranicza” (np. odorologiczna czy różne ekspertyzy kompleksowe, zwłaszcza w sprawach o wypadki drogowe).

Dynamiczny rozwój kryminalistyki stwarza nowe perspektywy w dziedzinie zwiększenia liczby rodzajów ekspertyz kryminalistycznych w ścisłym tego słowa znaczeniu, np. cheiloskopijna.

Nowym zjawiskiem są coraz częściej spotykane w praktyce tzw. ekspertyzy pozasądowe (pozaprocesowe), czyli ekspertyzy wydawane na zlecenie stron procesowych (np. pokrzywdzonych), a nie sądu czy prokuratora²⁸. Do pozasądowych ekspertyz należą także opinie, raporty zespołów i komisji, powołanych do zbadania przyczyn, okoliczności i przebiegu zdarzeń (np. katastrof), na użytek postępowania służbowego, dyscyplinarnego itd. W literaturze toczy się spór co do wartości procesowej takich ekspertyz²⁹. Słusznie pisze T. Widła, że z treści dawnego art. 176 k.p.k. wynika, iż wyjaśnienie (stwierdzenie okoliczności istotnych) wymagające angażowania wiadomości specjalnych stanowi monopolistyczne uprawnienia biegłych. Nie można go więc zastępować innymi dowodami, zeznaniami świadków, dokumentami itp., gdyż wobec biegłych pozostałe źródła dowodowe nie są substytutami, lecz są komplementarne³⁰.

²⁸ T. Widła, *Ekspertyza pozasądowa*, „Problemy Praworządności” 1989/7, s. 15.

²⁹ M. Lipczyńska, *O tzw. opinii prywatnej w procesie karnym*, „Palestra” 1976/3, s. 46.

³⁰ T. Widła, *Ekspertyza...*, s. 19.

Literatura uzupełniająca

Adler P.A., Adler P., *Construction of Deviance. Social Power, Context and Interaction*, Boston 2016; Albrecht H.-J. i in. (red.), *Internationale Perspektiven in Kriminologie und Strafrecht. Festschrift für Günther Kaiser zum 70. Geburtstag*, Berlin 1998; Barak G., *Varieties of Criminology: Readings from a Dynamic Discipline*, Westport, CT, 1994; Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2012; Borer L., *Globalisierung von Gesellschaft und Wirtschaft*, „Kriminalistik” 1997/4; Bruckert R., *Der Einsatz von Vertrauenspersonen*, „Der Kriminalist” 1995/11; Canter D.V., Alison L.J. (red.), *Criminal Detection and the Psychology of Crime*, Aldershot 1997; Carnap-Bornheim C., Frensel P., *Kriminalistik und Archäologie*, „Kriminalistik” 1998/2; Chrabkowski M., *Wykorzystanie materiałów kontroli operacyjnej w postępowaniu przygotowawczym*, Szczytno 2009; *Crisis in American criminal policy? Questions and comments*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 1996/2; Downes D., Rock P., *Understanding Deviance*, Oxford 2016; Finlay K., Zvekic U. (red.), *Alternative Policing Styles: Crosscultural Perspectives*, Deventer, Boston 1993; Fisher B.A.J., Fisher, D.R., *Techniques of Crime Scene Investigation*, Boca Raton 2022; Forst B. (red.), *The Socioeconomics of Crime and Justice*, Armonk, NY, 1993; Fuchs H., *Psychologie und Polizei*, „Kriminalistik” 1997/5; Gaberle A., *Patologia społeczna*, Warszawa 1993; Geerds F., *Was erwartet die Kriminologie von der Kriminalistik?*, „Kriminologische Gegenwartsfragen” 1994/11; Glazek A., Wójcikiewicz J., *Judykatura jako symulator rozwoju nauk sądowych*, „Z Zagadnień Nauk Sądowych” 1998/XXXVIII; Hagan J., *The Social Embeddedness of Crime and Unemployment*, „Criminology” 1993, vol. 4, no. 31; Hanausek T., Sławik K., *Wprowadzenie do kryminalistyki i kryminologii*, Bydgoszcz 1995; Händel K., *Aktuelle Fragen der Rechtsmedizin*, „Kriminalistik” 1995/1–2; Händel K., *Kriminalistik und Rechtsmedizin*, „Kriminalistik” 1998/12; Händel K., *Rechtsmedizin und Kriminalistik*, „Kriminalistik” 1997/12; Händel K., *Rechtsmedizinische Tagesfragen*, „Kriminalistik” 1997/1; Häring H., *Was erwartet die Kriminalistik von der Kriminologie*, „Kriminologische Gegenwartsfragen” 1994/11; Hester S., Eglín P., *A Sociology of Crime*, London 2016; Hills A., *Policing, enforcement and law intensity conflict*, „Policing and Society” 1997/4; Holyst B., *Die Verbindung der Kriminalistik mit anderen Wissenschaften* [w:] *Kriminalistik und Strafrecht. Festschrift für Friedrich Geerds zum 70. Geburtstag*, red. E. Schlüchter, Lübeck 1995; Hunt R.G., Magenau J.M., *Power and the Police Chief. An Institutional and Organizational Analysis*, Newbury Park, CA, 1993; Ingleton R., *Elsevier's Dictionary of Police and Criminal Law*, Amsterdam 1993; Jenkins Ph., *Using Murder: The Social Construction of Serial Homicide*, Hawthorne, NY, 1994; Kennedy D.B., *Applied Sociology for Police*, Springfield 1992; Killias M., *Sentencing Reform – from Rhetorics to Reducing Sentencing Disparity*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 1994/1; Kmiecik R., *Procesowe aspekty zabezpieczania i utrwalania przydatnych dowodów śladów kryminalistycznych* [w:] *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, red. J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2001; Kommer M., *Punitiveness in Europe – A Comparison*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 1994/1; Konieczny J., *Kryminalistyczny Leksykon Śledztwa*, Opole 2020; Kraushaar H., *Behördenangehörige als V-Personen*, „Kriminalistik” 1995/3; Kulicki M., *Normy kodeksu postępowania karnego a kryminalistyczne reguły realizacji czynności dowodowych* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewiczza*, red. A. Marek, Toruń 2004; Marek A., Konarska-Wrzošek V., *Prawo karne*, Warszawa 2019; Marek A., *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997; Maruszewski T., *Psychologia poznawcza*, Warszawa 1996; Meyer R.G., *Psychopatologia (studia przypadków)*, przekład P. Holas, M. Palczewska, Gdańsk 2003; Miethe T.D., Meier R.F., *Crime and Its Social Context: Toward an Integrated Theory of Offenders, Victims and Situations*, Albany, NY, 1994; Mietzel G., *Wprowadzenie do psychologii. Podstawowe zagadnienia*, przeł. E. Pankiewicz, Gdańsk 2002; Pelowska M., *Zasady procesu karnego a zasady kryminalistyki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 2; Radzinowicz L., *Reflections on the state of criminology*, „British Journal of Criminology” 1994/34/2; Schneider H.J., *Kriminologische Ursachentheorien*, „Kriminalistik” 1997/5; Schwind H.D., *Strafvollzug im Rückwärtsgang?*, „Kriminalistik” 1997/10; Skodol A.E. jr. (red.), *Psychopathology and Violent Crime*, Washington, DC, 1998; Sławik K., *Kryminalistyka. W związkach z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003; Soiné M., *Straff(verfahrens)recht und Kriminalistik*, „Kriminalistik” 1998/4; Sternberg R.J., *Psychologia poznawcza*, przekład E. Czerniawska, A. Matczak, Warszawa 2001; Stoff D.M., Breiling J., Maser J.D. (red.), *Handbook of Antisocial Behavior*, New York 1997; Störzer H.U., *Vertrauen durch Information*, „Kriminalistik” 1996/12; Stümper A., *Kriminalpolitik ohne Orientierung*, „Kriminalistik” 1997/3; Taracha A., *Czynności procesowo-kryminalistyczne a normy prawa dowodowego* [w:] *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach. Materiały z konferencji naukowej i IV Zjazdu Katedr Kryminalistyki*, Toruń, 5–7 maja 2004, red. V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004; Thomas T.M., Levitt J. (red.), *Justice, Interdisciplinary and Global Perspectives*, Lanham 1988; Tomaszewski T., *Główne idee współczesnej psychologii*, Warszawa 1998; Tomaszewski T. (red.), *Psychologia ogólna*, Warszawa

1992; Tonry M. (red.), *The Handbook of Crime and Punishment*, New York 1998; Vernon J., Berwick D. (red.), *Police Technology: Asia Pacific Police Technology Conference*, Canberra 1993; Walkner N., Jought M. (red.), *Public Attitudes to Sentencing. Surveys from Five Countries*, Aldershot 1988 („Cambridge Studies in Criminology”, vol. 59); Waltoś S., *O związku prawa karnego procesowego z kryminalistyką* [w:] *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, red. J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2001; Woods D.D., *O'Hara's Fundamentals of Criminal Investigation*, Springfield 2019.

WSPÓŁCZESNE STANDARDY KRYMINALISTYKI

1. Dynamika zmian

Trendy regulacyjne w kryminalistyce wskazują potrzebę wyczerpującego testowania ustaleń i narzędzi, a jednocześnie wiele jurysdykcji sugeruje konieczność sądowych testów dopuszczalności nowych dowodów naukowych. Jedynym sposobem dopuszczenia mniej niż doskonałych ustaleń w kryminalistyce jest droga ewaluacji roli eksperckich dowodów, a w szczególności przedprocesowych spotkań (dyskusji) ekspertów.

Przesłanie kryminalistyki dla eksperta jest jasne: delikatne (wrażliwe) dowody powinny być oparte na uznanej wiedzy, wszelkie narzędzia i procedury powinny być poddane niezależnym testom w celu wykazania zgodności z twierdzeniami ekspertów.

Jednakże ustalenia i ocena wiedzy wymagają czasu. Nawet gdy drobny element jest skromnym udoskonaleniem tego, co jest już dobrze znane, powinny być przeprowadzone odpowiednie testy, ujęte w odpowiedni materiał, który z kolei musi być poddany recenzji, a następnie opublikowany. Właśnie w ten sposób może być ustalona praktyczna procedura, jeśli znajdą się pomocne, określone narzędzia. One też powinny być przetestowane, wyniki testu opublikowane, a następnie wydany swego rodzaju certyfikat.

Co stanie się, jeżeli surowy materiał, na którym się pracuje, zmienia się szybciej niż cykle publikacji i testowania?

Istnieje wiele ulepszeń w postępowaniu i analizie DNA (RFLP, PCR, STR itp.) od czasu, gdy Alec Jeffery w 1984 r. wskazał jej wartość jako jedynego markera identyfikacji, samo zaś DNA się nie zmieniło. Metody analizy i identyfikacji fragmentów farb również uległy różnym zmianom w ciągu lat, ale nowe technologie (produkcje) farb (zmiany pigmentów, środków wiążących, rozpuszczalników, dodatków), których nie można włączyć do istniejących technik analitycznych, pojawiają się bardzo rzadko.

Takiej sytuacji nie ma, jeśli chodzi o dowody komputerowe. Nadzwyczajne tempo zmian w zakresie informacji i technologii komunikacji (Information and Communication Technologies ICT), szerokie korzystanie z sieci komunikacyjnych i wytwarzanie się społeczno-kulturowo-handlowych środowisk, znajduje odbicie w działaniach praktyków w kryminalistyce cyfrowej (*digital criminalistics*). Dowody eksperckie związane z wykorzystaniem komputerów powinny być poddane takim samym standardom weryfikacji jak cała wiedza kryminalistyczna, ale w praktyce olbrzymia ich większość nie jest takim

standardom poddawana i trudno określić chwilę, kiedy to nastąpi, i faktycznie przewidywać proces, który to umożliwi.

Stwarza to dylemat, który można spróbować wyjaśnić. Jeżeli upieramy się przy wysokim standardzie weryfikacji naukowych i technicznych metodologii dowodów, to ryzykujemy utratę materiału, zwłaszcza jeśli ma on formę cyfrową, która mogłaby pomóc sądom w podjęciu decyzji. Moglibyśmy łatwo pozwolić, by winny nie został ukarany, z drugiej strony brak rygoru otwiera drogę do dezorientacji sądów na skutek nieaktualnej wiedzy. Odpowiedź, jak można sądzić, leży w zwiększeniu poziomu wiedzy kryminalistycznej wśród ekspertów i przyjrzeniu się, jak istniejące procedury karne mogą być wykorzystane i zmodyfikowane.

Obecne propozycje opowiadają się za koncepcją wyczerpującej weryfikacji i testowania stosowanych w procedurze kryminalistycznej dowodów oraz nieuwzględnianiu naukowych i technicznych dowodów, które nie spełniają kryteriów.

Brityjskie przepisy Komisji Konsultacyjnej w dokumencie nr 190 *The Admissibility of Expert Evidence in Criminal Proceedings in England and Wales* i nowe zasady podejścia do rzetelności dowodowej stworzyły tymczasowe zalecenia dla ustawowego testu w zakresie dopuszczalności dowodu eksperckiego¹. Test może wykluczyć dowód, który nie jest „dostatecznie wiarygodny” i który powinien być testowany zgodnie z wytycznymi. Jedną z sugerowanych wytycznych stanowi wariant testu Frye’a z 1923 r. o „naukowej akceptacji” dowodu oraz bardziej specyficzne testy Dauberta (1993 r.), obejmujące publikację w recenzowanym czasopiśmie. Testy Dauberta to: teoria lub technika możliwa do sfalszowania, zbita i przetestowana; poddana recenzji i publikacji; zawierająca znany bądź potencjalny błąd; stwierdzająca, do jakiego stopnia teoria i technika mogą być akceptowane przez właściwą społeczność naukową.

Niektórzy komentatorzy dodają piąty czynnik, mianowicie istnienie i utrzymanie standardu i kontroli.

Jeżeli nawet publikacja w recenzowanym czasopiśmie jest uważana tylko za wytyczną i nie jest obowiązująca od czasu, gdy kilku sędziów wykazało się podstawową wiedzą w zakresie subdyscyplin kryminalistyki, można powiedzieć, że kryteria przedstawione w artykule, w czasopiśmie stają się quasi-obowiązujące.

Drugą dziedzinę wymagającą wysokiego poziomu uznania i testowania stanowią regulacje kryminalistyczne. Na przykład od lutego 2008 r. działa w Wielkiej Brytanii instytucja UK Forensic Science Regulator, której zadaniem jest identyfikacja i opracowywanie standardów jakości usług dla kryminalistyki².

Jednym z kluczowych dokumentów jest *Quality Standards for Forensic Science Services*. Jest on nadal doskonalony, lecz jego ideę można poznać z wersji z maja 2009 r. Dla pełnego uznania obiektywnej metody *provider* powinien systematycznie oceniać funkcjonalne i wykonawcze wymogi i parametry, które są zdolne wpływać na wynik końcowy i mają znaczenie dla zamierzonego efektu.

Oczekuje się, że laboratoria kryminalistyczne będą przestrzegać standardów ISO/IEC 17025:2005, które precyzują ogólne warunki co do kompetencji przeprowadzania testów i kalibracji włącznie z przygotowaniem próbek. Normy te obejmują testy i skalowanie

¹ Zob. The Law Commission, Consultation Paper No 190, *The admissibility of expert evidence in criminal proceedings in England and Wales. A New Approach to the Determination of Evidentiary Reliability*, http://www.lawcom.gov.uk/app/uploads/2015/03/cp190_Expert_Evidence_Consultation.pdf (dostęp: 29.03.2023 r.).

² Zob. <https://www.gov.uk/government/organisations/forensic-science-regulator> (dostęp: 29.03.2023 r.).

stosowane za pomocą metod standardowych i niestandardowych oraz laboratoryjnych i kładą wielki nacisk na pełną ocenę metod i narzędzi.

W Polsce Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji jest pierwszym w kraju laboratorium kryminalistycznym Policji, które uzyskało w 2005 r. akredytację zgodnie z wymaganiami międzynarodowej normy ISO/IEC 17025. Certyfikat Akredytacji jest gwarancją tego, że wyniki badań uzyskiwane w laboratorium są miarodajne, obiektywne i spełniają światowe standardy jakości.

Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie 20.05.2015 r. uzyskał Certyfikat Akredytacji Laboratorium Badawczego Nr AB 1567 przyznany przez Polskie Centrum Akredytacji. Certyfikat ten potwierdza spełnienie normy międzynarodowej PN-EN ISO/IEC 17025:2005 „Ogólne wymagania dotyczące kompetencji laboratoriów badawczych i wzorcujących”, a także potwierdza wysoką jakość świadczonych usług oraz wysokie kompetencje personelu.

Norma ISO/IEC 17025:2005 została znowelizowana i obecnie funkcjonuje pod nazwą ISO/IEC 17025:2017. Polski Komitet Normalizacyjny włączył ją do zbioru rodzimych norm 6.02.2018 roku, publikując polski odpowiednik PN-EN ISO/IEC 17025:2018-02. Polskie Centrum Akredytacji do 3.09.2020 r. potwierdziło spełnienie wymagań tej normy w 1033 (z 1250) akredytowanych laboratoriach badawczych oraz 119 (ze 139) akredytowanych laboratoriach wzorcujących³.

2. Unia Europejska o badaniach kryminalistycznych

Unia Europejska przywiązuje dużą wagę do poziomu ekspertyz kryminalistycznych. Najlepszym dowodem jest decyzja ramowa Rady 2009/905/WSiSW z 30.11.2009 r. w sprawie akredytacji dostawców usług kryminalistycznych wykonujących czynności laboratoryjne (Dz.Urz. UE L 322, s. 14). Unia Europejska postawiła sobie za cel utrzymanie i rozwój Unii jako przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości; wysoki poziom bezpieczeństwa ma zostać zapewniony poprzez wspólne działanie państw członkowskich w dziedzinie współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych⁴.

Cel ten ma zostać osiągnięty poprzez zapobieganie i zwalczanie przestępczości poprzez ściślejszą współpracę między organami ścigania w państwach członkowskich, przy jednoczesnym poszanowaniu zasad i przepisów związanych z prawami człowieka, podstawowymi wolnościami i państwem prawa, na których opiera się Unia i które są wspólne dla państw członkowskich.

Wymiana informacji i danych wywiadowczych na temat przestępczości i działalności przestępczej ma kluczowe znaczenie, aby organy ścigania mogły skutecznie zapobiegać przestępczości lub działalności przestępczej, wykrywać je i prowadzić dochodzenia w związku z nimi. Wspólne działanie w dziedzinie współpracy policyjnej na mocy art. 87 ust. 2 lit. a Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47) pociąga za sobą potrzebę przetwarzania istotnych informacji; przetwarzanie to powinno podlegać właściwym przepisom o ochronie danych osobowych.

³ Zob. Polskie Centrum Akredytacji, Norma PN-EN ISO/IEC 17025:2018-02, <https://www.pca.gov.pl/akredytowane-laboratoria-wdrazaja-wymagania-normy-pn-en-isoiec> (dostęp: 30.03.2023 r.).

⁴ P. Sommer, *Forensic science standards in fast-changing environments*, „Science & Justice” 2010/50, s. 12–17.

Zintensyfikowana wymiana informacji dotyczących dowodów kryminalistycznych oraz częstsze korzystanie z dowodów pochodzących z jednego państwa członkowskiego w procesach sądowych prowadzonych w innym państwie członkowskim podkreślają potrzebę ustanowienia wspólnych standardów dotyczących dostawców usług kryminalistycznych.

Informacje będące wynikiem badań kryminalistycznych w jednym państwie członkowskim mogą obecnie budzić w innym państwie członkowskim niepewność co do sposobu postępowania z przedmiotem badań, stosowanych metod badawczych oraz sposobu interpretacji wyników. W związku z tym państwa członkowskie podkreśliły potrzebę zdefiniowania standardów jakości dla laboratoriów sądowych.

Zgodnie z art. 7 ust. 4 decyzji Rady 2008/616/WSiSW z 23.06.2008 r. w sprawie wdrożenia decyzji 2008/615/WSiSW w sprawie intensyfikacji współpracy transgranicznej, szczególnie w zwalczaniu terroryzmu i przestępczości transgranicznej (Dz.Urz. UE L 210, s. 12) państwa członkowskie stosują środki niezbędne do zagwarantowania integralności profili DNA udostępnianych lub przesyłanych innym państwom członkowskim celem porównania i zapewniają zgodność tych środków z normami międzynarodowymi, takimi jak EN ISO/IEC 17025 „Ogólne wymagania dotyczące kompetencji laboratoriów badawczych i wzorcujących” (zwane dalej „EN ISO/IEC 17025”).

Akredytacji udziela ta krajowa jednostka akredytująca, która ma wyłączne uprawnienia do oceny, czy laboratorium spełnia wymagania ustanowione przez ujednolicone normy. Uprawnienia nadaje jednostkom akredytującym państwo. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 765/2008 z 9.07.2008 r. ustanawiające wymagania w zakresie akredytacji i nadzoru rynku odnoszące się do warunków wprowadzania produktów do obrotu i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 339/93 (Dz.Urz. UE L 218, poz. 30) zawiera szczegółowe przepisy dotyczące uprawnień krajowych jednostek akredytujących. Między innymi art. 7 tego rozporządzenia reguluje akredytację transgraniczną, w przypadkach gdy może być wymagana akredytacja jednostki akredytującej z innego kraju.

Komisja przeanalizuje sposoby udzielania wsparcia finansowego ze środków budżetu ogólnego Unii Europejskiej na rzecz krajowych i międzynarodowych projektów, których celem jest przyczynienie się do wprowadzenia w życie decyzji ramowej między innymi w zakresie wymiany doświadczeń, rozpowszechniania *know-how* i badań biegłości.

3. Zalecenia Komisji Amerykańskiej

Komisja (Committee on Identifying the Needs of the Forensic Sciences Community) uznała za konieczne utworzenie niezależnego (od organów ścigania i innych władz) gremium, którego zadaniem będzie sterowanie i wspieranie nauk sądowych w USA. Raport kończy się trzynastoma konkretnymi zaleceniami:

- 1) Powinno zostać utworzone niezależne narodowe gremium – jako National Institute of Forensic Science (NIFS), którego zadaniem będzie sterowanie, zabezpieczenie i rozwój nauk sądowych. National Institute of Forensic Science ma starać się o:
 - standaryzację wypróbowanych metod,
 - akredytację laboratoriów i certyfikację naukowców bądź ekspertów,
 - wspieranie badań i rozwoju,

- rozwój strategii optymalizacji programów badawczych i szkoleniowych,
 - rozdzielanie środków finansowych w celu wzmocnienia dyscyplin (poza analityką DNA) na podstawie obiektywnych danych o aktualnej sytuacji nauk sądowych,
 - finansowe wspieranie instytutów techniki kryminalistycznej w poszczególnych stanach, jak również w płaszczyźnie lokalnej oraz wspieranie programów badawczych i doskonalenia,
 - zapewnienie standardów wykształcenia, jak również akredytacji odpowiednich toków studiów,
 - rozwój programów służących informacji w obrębie wymiaru sprawiedliwości o osiągnięciach i granicach dyscyplin sądowych,
 - ocenę i rozwój nowych metod i ich stosowania w badaniach kryminalistycznych, m.in. przez porównywanie nowych technologii z technologiami tradycyjnymi.
- 2) Po skonfrontowaniu z międzynarodowymi normami, jak ISO 17025, NIFS ma troszczyć się o jednolitą terminologię używaną w opiniach eksperckich, a także o odpowiednie wzory opinii w celu zapewnienia porównywalności opinii.
 - 3) National Institute of Forensic Science ma dbać, przez odpowiednie programy wsparcia i ogłoszenia (oferty) badań, o wiarygodność opinii eksperckich, rzetelność metod i dokładność w dyscyplinach sądowych.
 - 4) National Institute of Forensic Science powinien być w stanie zapewnić, by na instytuty kryminalistyczne nie miały wpływu policyjne organy ścigania i prokuratury, co ma służyć wzmocnieniu poziomu naukowego i niezależności.
 - 5) National Institute of Forensic Science ma wspierać badania w zakresie częstotliwości błędnych opinii, jak i ewentualnych uprzedzeń ze strony ekspertów prowadzących badania.
 - 6) Zostaną zapewnione środki, które umożliwią współpracę NIFS z National Institute of Standards and Technology (NIST), państwowymi i prywatnymi laboratoriami, uniwersytetami i ugrupowaniami eksperckimi. Chodzi tu o optymalizację pomiarów, ważność i wiarygodność metod, a także o wymianę informacji, jak również możliwość prowadzenia tzw. prób obwodowych (*Ring Versuche*). W ten sposób mają być stworzone standardy umożliwiające akredytację laboratoriów, jak również dalsze szkolenie personelu.
 - 7) Akredytacja laboratoriów według międzynarodowych norm, jak i certyfikacja naukowców mają być wiążące.
 - 8) Laboratoria kryminalistyczne ustalają systemy zarządzania jakością i zapewniają rutynowe zabezpieczanie poziomu ekspertyz.
 - 9) National Institute of Forensic Science we współpracy z gremium doradczym ustanawia narodowy kodeks etyczny dla wszystkich sądowych dyscyplin.
 - 10) W celu zabezpieczenia na przyszłość wykwalifikowanego personelu uruchamiane będą i udoskonalane kursy oraz programy wspierające. Punkt ciężkości tych kursów mają stanowić badania kryminalistyczne z zastosowaniem metod naukowych.
 - 11) Powinno być podniesione na wyższy poziom ustalanie przyczyn śmierci przez lepsze wykształcenie ekspertów i wyposażenie laboratoriów oraz naukowe oparcie technik i metod badawczych. Praktyka oględzin zwłok musi być przekazana medykom sądowym.
 - 12) Musi być zapewniona ogólnonarodowa wymiana danych AFIS, która obecnie ograniczona jest przez niesprawne systemy i istnienie regionalnie ograniczonych banków danych.

13) National Institute of Forensic Science otrzyma środki umożliwiające dysponowanie naukowcami i specjalistami do spraw oględzin miejsc zdarzeń związanych z wielkimi szkodami, z uwzględnieniem bezpieczeństwa narodowego.

Po wejściu w życie ustawy z listopada 2005 r. dotyczącej Science, State, Justice, Commerce and Related Agencies amerykańska Akademia Nauk (National Academy of Sciences) otrzymała od Kongresu zadanie analizy sytuacji nauk sądowych w USA. Punkt wyjścia stanowiła następująca teza zawarta w raporcie Senatu: podczas gdy analityce DNA – na podstawie jej bezspornej przydatności w dochodzeniu i dowodzeniu w sądzie – towarzyszy wielka uwaga i ma ona rozwojowe perspektywy, to inne dyscypliny cieszą się mniejszą uwagą. Odpowiednio dla tych dyscyplin istnieje mniejsze zainteresowanie co do ich rozwoju. Jednakże liczne doniesienia o błędnych wyrokach, stwierdzone w wyniku progresji w analizie DNA, jak i ustalenia, że do błędnych orzeczeń dochodzi wskutek błędnych wskazań dokonanych w wyniku wątpliwych kryminalistycznych badań, sprawiły, iż wystąpiła pilna potrzeba krytycznej analizy obecnej sytuacji nauk sądowych. Poparła to stanowisko tzw. wspólnota sądowa (*forensic community*), zainteresowana tym, by rząd USA przy koncentracji na analizach genetycznych nie zaniedbywał innych dyscyplin, tym bardziej że według raportu analizy DNA odnoszą się tylko do 10% spraw, a pozostałe 90% musi korzystać z usług innych dyscyplin. W centrum zainteresowań znajdują się klasyczne kryminalnotechniczne dyscypliny, jak również problem ustalenia przyczyn śmierci – łącznie określane jako nauki sądowe.

National Academy of Sciences jesienią 2006 r. powołała Komisję (Committee on Identifying the Needs of the Forensic Sciences Community), która podjęła się zadania oceny sytuacji nauk sądowych w USA. W jej skład weszli: kryminaliści, technicy kryminalistyki, medycy sądowi, prawnicy oraz przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, np. członkowie Komisji do spraw nauki, technologii i prawa (Committee on Science, Technology and Law), Komisji do spraw statystyki teoretycznej i stosowanej (Committee on Applied and Theoretical Statistics), departament policji i afer globalnych oraz departament inżynierii i nauk fizycznych.

Zleceniodawcy i członkowie Komisji postawili sobie za cel realizację trzech zadań:

- optymalizację procesu ścigania karnego przez coraz pewniejszą identyfikację sprawców (chodzi tu także o wykorzystanie nowych metod naukowych i technologii w praktyce kryminalistycznej);
- zredukowanie liczby błędnych wyroków, a tym samym liczby osób niesłusznie skazanych oraz liczby sprawców, którym nie udowodniono przestępstwa, a więc nadal niebezpiecznych;
- podniesienie narodowego bezpieczeństwa, zwłaszcza w obliczu zdarzeń o wielkiej szkodliwości.

Zadania Komisji (Committee on Identifying the Needs of the Forensic Sciences Community) ujęto w następujących punktach:

- 1) ocena aktualnych i planowanych środków dla rozwoju nauk sądowych;
- 2) opracowanie zaleceń w celu optymalnego zastosowania technologii i metod kryminalistycznych w wyjaśnianiu przestępstw, ustalaniu przyczyn śmierci, jak i ochrony społeczeństwa;
- 3) zapoczątkowanie nowych metod badawczych, potencjalnie służących wyjaśnianiu przestępstw i ochronie ludności;
- 4) stworzenie programów zwiększenia liczby wykwalifikowanych techników kryminalistyki i medyków sądowych w publicznych laboratoriach;

- 5) rozpowszechnienie przewodników i *best practice guidelines* w celu zabezpieczenia i analizy materiałów dowodowych na wysokim poziomie;
- 6) docenienie roli nauk sądowych dla bezpieczeństwa wewnętrznego, zwłaszcza w odniesieniu do zdarzeń powodujących wielkie szkody i zagrażających bezpieczeństwu publicznemu;
- 7) ocena innych aspektów nauk sądowych uznanych przez Komisję za ważne.

W raporcie ujęto następujące zagadnienia:

- stan sądowej rzeczywistości w USA i wynikająca z niego konieczność nadrzędnego sterowania; dopuszczalność wyników badań kryminalistycznych jako dowodów rzeczowych w sądach;
- zgodność podstaw naukowych z praktyką sądową i znaczenie interpretacji ustaleń;
- metody, techniki i osiągnięcia techniki kryminalistycznej;
- kierowanie i zabezpieczanie jakości w technice kryminalistycznej;
- szkolenie i doskonalenie personelu;
- aktualna praktyka poszczególnych dyscyplin kryminalistyki.

Ponadto stwierdzono, że takie zagadnienia, jak ustalanie przyczyn śmierci, AFIS oraz spraw narodowego bezpieczeństwa w zdarzeniach związanych z wielkimi szkodami, powinny być poddane odrębnej obserwacji. Obok oceny stanu faktycznego w USA, podobnej obserwacji należy poddać sytuację w Wielkiej Brytanii.

Stwierdzono, że *forensic community* w USA składa się z wykwalifikowanych i zaangażowanych osób, które podchodzą z najlepszą wiedzą i sumieniem do walki z przestępczością w ogóle, jak i do opracowywania dowodów rzeczowych. Osoby te często mają poczucie, że znajdują się w niekorzystnych warunkach w związku z dysponowaniem niedostatecznymi środkami, jak i brakiem politycznego wsparcia.

Wiele dyscyplin naukowych musi się zmienić zarówno co do systematyki działania, jak i naukowych metod stosowanych w celu podniesienia poziomu jakości pracy. Zarówno pod względem praktyki, jak i badań nauki sądowe w USA stoją wobec poważnych problemów, których rozwiązanie możliwe jest w drodze przekształcenia istniejących struktur przez polityczne kierownictwo na najwyższym poziomie i przez zapewnienie niezbędnych środków finansowych. W raporcie stwierdzono wprost, że: „Kongres musi podjąć energiczne działania, jeśli złe strony *forensic science community* mają być naprawione”.

W rezultacie obszernych dyskusji i na podstawie wyczerpujących informacji Komisja ustaliła następujące słabe punkty w naukach sądowych w USA:

- 1) współodpowiedzialność techniki kryminalistycznej oraz wykrywania przyczyn śmierci za występowanie błędnych wyroków będących skutkiem błędnych, niedokładnych bądź sformułowanych w sposób przesadzony opinii ekspertów;
- 2) niejednorodność nauk sądowych w płaszczyźnie federacyjnej, stanowej i lokalnej w odniesieniu do wyposażenia laboratoriów, wyszkolenia personelu i zapewnienia wysokiego poziomu ekspertyz;
- 3) brak wiążących standardów i akredytacji laboratoriów oraz certyfikacji ekspertów;
- 4) niejednorodność dyscyplin sądowych pod względem stosowanych metod, prawomocności zastosowanych metod i technik, odsetka błędów, działalności badawczej, liczby naukowych publikacji oraz akceptacji ekspertyz przez sądy. Podczas gdy niektóre dyscypliny wiążą się z analizą (np. ustalanie DNA, toksykologia), inne polegają na porównywaniu wzorów (odciski palców, pismo ręczne, ślady narzędzi itp.). Personel laboratoriów obejmuje naukowców różnych dyscyplin, laborantów, inżynierów,

policjantów przeprowadzających oględziny, którzy uzyskali różne wykształcenie i wykształcenie. Dyscypliny naukowe wykazują znaczne różnice co do stopnia ich naukowego rozwoju;

- 5) problematyczna rola zawsze subiektywnej interpretacji wyników badań, zwłaszcza w dziedzinie identyfikacji osób przez porównanie śladów z miejsca zdarzenia z materiałem porównawczym. W tym wypadku analiza DNA ustanowiła wysokie standardy, którym nie dorównuje żadna inna dyscyplina kryminalistyki;
- 6) niedostatki w rozróżnianiu między metodami indywidualizującymi, które nadają się do dowodzenia i są naukowo dostatecznie uzasadnione, a metodami klasyfikującymi, które wprawdzie okazały się użyteczne do wykrycia nieznanego osoby, ale nie są wystarczająco oparte na nauce, żeby nadawały się do późniejszego przeprowadzenia dowodu;
- 7) braki w ustalaniu jednolitych standardów naukowości stosowanych metod, jak również brak transparentności w kwestii, czy wynik badań opiera się na naukowej analizie, czy też na podatnej na błędy interpretacji ze strony eksperta;
- 8) brak środków finansowych, a także gotowości wsparcia ze strony władz nadrzędnych.

Do generalnego niedostatku środków zaliczają się w szczególności:

- pozostałości (zaległości) w opracowaniu spraw,
- brak niezbędnego personelu i środków rzeczowych oraz odpowiednich badań,
- słaba współpraca z instytucjami naukowymi, takimi jak uniwersytety i instytuty badawcze,
- niejednorodność metod i technik w sektorze państwowym i prywatnym.

Raport zajmuje się w końcu poszczególnymi dyscyplinami techniki kryminalistycznej, których skuteczność i granice omawia krytycznie.

Krytyczna ocena kwestii „naukowości”, a tym samym pewności badań kryminalistycznych i opinii eksperckich w sądzie, ma w USA wielkie znaczenie. Nie wszystkie badania kryminalistyczne – zwłaszcza w płaszczyźnie lokalnej – są dokonywane przez wykwalifikowanych ekspertów. Porównania śladów zabezpieczonych na miejscu przestępstwa ze śladami porównawczymi (np. obuwia) mogą być dokonywane nawet przez doświadczonego policjanta lub szeryfa bez odpowiedniego wykształcenia i prezentowane w sądach. Podmioty uczestniczące w postępowaniu sądowym, ze względu na brak odpowiedniej wiedzy, nie mogą oceniać prawidłowości metod naukowych, a także wiarygodności opinii ekspertów. Zasadniczo rozróżnia się między dostatecznie naukowo ugruntowanymi dyscyplinami, jak np. analiza genetyczna, i dyscyplinami, które silnie odwołują się do interpretacji ustaleń przez ekspertów i które nie wydają się być mocno podbudowane naukowo (np. badania porównawcze odcisków palców, pisma ręcznego, śladów narzędzi, włókien, rozpoznania broni).

Obok laboratoriów kryminalistycznych w USA istnieją małe lokalne i stanowe instytucje policyjne, prowadzące badania, a także jednostki prywatne. Kryminaliści, jak również inni praktycy są zorganizowani w 34 różnych gremiach. Można powiedzieć, że kryminalistyczny krajobraz w USA jest rzeczywiście wysoce zróżnicowany i nieprzejrzysty.

W angloamerykańskiej przestrzeni odbyła się dyskusja na temat naukowości opinii eksperckich i ich wiarygodności przed sądem już w 1993 r. Wówczas opracowano katalog kryteriów, określany jako kryteria Dauberta. Dają one sądowi możliwość oceny, czy metoda stanowiąca podstawę badań jest ugruntowana naukowo i czy zastosowanie tej metody w rozstrzyganej kwestii było sensowne.

Kryteria, na których sąd powinien się opierać w konkretnej sprawie, to m.in.:

- wybrana do zastosowania teoria musi być w ramach postępowania testowego skutecznie sprawdzona,
- teorię tę muszą sprawdzić fachowi eksperci (z danej dziedziny), a ponadto powinna ona zostać opublikowana przez fachowy organ,
- musi być znany odsetek błędów związany ze stosowaniem tej teorii,
- teoria ta musi być zaakceptowana przez grono fachowców.

Kryteria Dauberta w 1999 r. zostały rozszerzone na wszystkie rodzaje opinii eksperckich.

Błędne wyroki wydane na podstawie błędnych opinii, jak i zwiększone oczekiwania społeczne w odniesieniu do kryminalistycznych ekspertyz, w związku z wydźwiękiem analizy DNA, wzbudziły w ostatnich latach w USA dyskusję co do dopuszczalności ekspertyz w sądach i przyczyniły się do sceptycznego podejścia do tych ekspertyz oraz zaostrzenia kontroli. Powstałe trudności wiązały się z tym, że według amerykańskiego systemu prawnego możliwe jest angażowanie w sądzie kilku ekspertów z danej dziedziny w tym samym terminie. Jeżeli tacy eksperci dojdą do sprzecznych wyników, to powstanie problem oceny, czy zostały zastosowane właściwe metody badawcze.

Z tego punktu widzenia należy też oceniać omawiany raport National Research Council. Stale pojawia się problem, czy wykorzystywanie nauki odpowiada jej ustalonym standardom i może być podstawą ustalenia prawdy.

Różne systemy prawne warunkują odmienne pod względem wartości stanowiska techniki kryminalistycznej, jak i co do dowodów w orzecznictwie oraz kryminalnoteknicznej praktyce. Liczne problemy poruszone w raporcie National Research Council są – niezależnie od inicjatywy poszczególnych europejskich krajów – zidentyfikowane przez sieć ENFSI (European Network of Forensic Science Institutes) i aktywnie omawiane.

W europejskiej technice kryminalistycznej istnieją bez wątpienia duże różnice w jakości wyposażenia laboratoriów oraz wyszkolenia ekspertów. W związku z tym nie można ocenić, w jakich krajach europejskich występują podobne problemy jak w USA. Należy jednak wyjść z założenia, że omawiany raport będzie przyjęty w obrębie ENFSI i będzie stanowił impuls do krytycznej oceny dotychczasowej europejskiej praktyki. Należy też przypuszczać, że raport ten zostanie przez niektóre słabsze państwa członkowskie wykorzystany jako pomocniczy argument do poprawy struktur i zwiększenia wsparcia finansowego dla badań kryminalistycznych.

Kryminalistyczno-techniczne gremium ENFSI wypracowuje ogóło-europejskie standardy metod i ocenia porównywalność naukowych przesłanek działań w zakresie techniki kryminalistycznej oraz wspiera naukową wymianę. Na ten fakt wskazuje również raport National Research Council.

Do wymienionych w raporcie głównych punktów krytycznych European Network of Forensic Science Institutes odnosi się następująco:

- 1) akredytacja kryminalistycznego laboratorium (według norm ISO 17025 i ISO 17020) jest od 2010 r. warunkiem członkostwa w ENFSI. Dotychczas we wszystkich projektach finansowanych przez ENFSI akredytacja instytutów członkowskich była aktywnie popierana, np. przez tworzenie partnerstwa między instytucjami akredytowanymi i nieakredytowanymi;
- 2) podlegająca ENFSI Komisja EAFS (European Academy of Forensic Science) jest ujmowana jako łącznik między kryminalistyczną praktyką i badaniami naukowymi prowadzonymi zarówno w laboratoriach, jak i w instytucjach akademickich. Euro-

pean Academy of Forensic Science zajmuje się organizowaniem konferencji i kongresów, ale również europejską strategią w zakresie badań kryminalnoteczniczych. Chodzi nie tylko o potrzeby zleceniodawców badań, ale także o wypełnienie luk naukowych w obrębie techniki kryminalistycznej;

- 3) zainicjowany i popierany przez ENFSI projekt FORJUST koncentruje się z kolei na szkoleniu i doskonaleniu sędziów, prokuratorów, obrońców i kierownictw policji w zakresie możliwości i granic techniki kryminalistycznej i dąży do umocnienia w Europie obowiązujących standardów i wytycznych co do dalszego właściwego kształcenia personelu;
- 4) w końcu ENFSI współdziała w skali międzynarodowej z innymi kryminalistycznymi gremiami w opracowywaniu obowiązujących w świecie standardów i uczestniczy w wymianie naukowej.

European Academy of Forensic Science cieszy się wysokim uznaniem międzynarodowym i jako światowe doradcze gremium na to zasługuje. Oczekuje się, że sieć ta w dyskusji z National Research Council wyciągnie wnioski korzystne dla europejskiej techniki kryminalistycznej.

4. Preferencje rodzajów badań kryminalistycznych w Polsce

Według poglądów naukowych korzystanie z opinii biegłych jest najsłabszym ogniwem w procesie powodującym wydłużanie postępowania i nazbyt często dostarczającym błędnych opinii⁵.

Z opublikowanego w 2014 r. raportu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Polskiej Rady Biznesu wynika, że instytucje biegłych sądowych i instytutów specjalistycznych są niedoregulowane, system zaś wyłaniania podmiotów opiniujących jest niefunkcjonalny i nie gwarantuje doboru wysokiego poziomu merytorycznego kandydatów na biegłych⁶.

Nowela do Kodeksu postępowania karnego komplikuje problematykę opinii biegłych⁷.

Wpływ na sprawność postępowania może mieć również liczba dostępnych biegłych oraz czas oczekiwania na opinię. Zgodnie z szacunkami Ministerstwa Sprawiedliwości w 2013 r. w Polsce było około 15 tys. ekspertów wpisanych na listę biegłych sądowych, przy czym liczba biegłych w wielu specjalnościach jest w zbyt małą w stosunku do potrzeb. Jednym ze środków przyspieszających postępowanie sądowe byłoby egzekwowanie opinii w terminie, podnoszony jest także postulat ograniczający liczbę biegłych w konkretnej sprawie, a także czas przedstawienia opinii w sądzie, zwłaszcza w ramach postępowania kontradyktoryjnego⁸.

⁵ M. Tomaszewska-Michalak, T. Tomaszewski, *Czy wolny rynek biegłych? Uwagi na tle reformy procesu karnego* [w:] '...ale prawdy szukaj w czynie'. Złota Księga Jubileuszowa prof. zw. dr hab. dr honoris causa Brunona Hołysta, red. B. Sygit, Łódź 2015, s. 97–108.

⁶ B. Grabowska, A. Pietryka, M. Wolny, *Biegli sądowi w Polsce* [w:] *Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka*, Warszawa 2014, s. 3.

⁷ Ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247 ze zm.).

⁸ Por.: M. Tomaszewska-Michalak, M. Tomaszewski, *Czy wolny rynek...*, s. 107–108.

Od kilku lat postuluje się również wprowadzenie ogólnopolskich list biegłych sądowych, zamiast list okręgowych. Takie rozwiązanie miałoby usprawnić proces powoływania biegłych, a także mogłoby poprawić rzetelność wydawanych opinii. Obecne listy są niejednolite i różnią się od siebie m.in. sposobem opisu specjalizacji wpisanych osób. Zdarza się, że te same osoby zgłaszają się jako biegli do wielu okręgów na raz – pewien człowiek (w latach 2014–2019) widniał aż na 30 listach w tym samym momencie. Biegłych z jednej listy łatwiej można by było poddawać kontroli, a w razie wykreślenia kogoś z listy, zniknęłoby ryzyko powołania go w innym okręgu, co uchroniłoby sądy przed biegłymi nierzetelnymi⁹.

Autonomia w badaniach nie oznacza dowolności, kilka wskazań musi zostać uwzględnionych przy wyborze metod badawczych, wymienić tu można trafność, niezawodność i popularność metody¹⁰.

P. Girdwoyń sformułował następujące warunki akceptacji dowodu naukowego:

- 1) identyfikacji dokonuje uznana placówka naukowa (instytut lub pracownia), wyposażona w nowoczesną aparaturę, posiadająca kilkuletnie doświadczenie w badaniach danego rodzaju i kwalifikowanych pracowników, działająca w ramach katedry naukowej lub legitymująca się atestem;
- 2) metoda badawcza powinna wynikać z przyjętej teorii, a przy jej stosowaniu należy ściśle przestrzegać reguł badawczych gwarantujących prawidłowy wynik (co gwarantuje atestowanie); do czasu uznania wartości metody potrzebne jest weryfikowanie konkretnej identyfikacji przez niezależny zespół naukowy;
- 3) wyniki badań powinny być w miarę możliwości przedstawiane w postaci liczbowej¹¹.

W kryminalistyce można spotkać się z różnymi teoriami spiskowymi.

Analiza znanych teorii spiskowych pozwala wyróżnić:

- 1) teorie spiskowe tzw. osobowe, odnoszące się do konkretnych osób, zazwyczaj powszechnie znanych, i obejmujące:
 - przyczynę ich śmierci (czy była to rzeczywiście śmierć naturalna czy śmierć samobójcza lub zbrodnicza),
 - okoliczności poprzedzające śmierć (czy nastąpiła w wyniku nieszczęśliwego przypadku, zamachu, czy katastrofy),
 - w przypadku śmierci zbrodniczej – rodzaj, motyw i podejrzenie co do sprawców;
- 2) teorie spiskowe tzw. rzeczowe, odnoszące się do spraw o znacznym wydźwięku społecznym oraz bulwersujących opinię publiczną, dotyczą: – ich przyczyny oraz – wiarygodności¹².

W poszukiwaniu nowych paradygmatów w kryminalistyce nie można negować kryminalistycznej identyfikacji indywidualnej¹³. W ocenie wielu przedstawicieli kryminalistyki owa identyfikacja jest podstawą rozwoju tej nauki.

Właśnie postęp nauk przyrodniczych i technicznych sprzyja rozwojowi kryminalistyki w zakresie identyfikacji.

⁹ D. Jagiełło, *Rejestr biegłych sądowych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2020/49, s. 77–90.

¹⁰ Bliższe uwagi patrz T. Widła, *Metodyka ekspertyzy* [w:] *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, red. M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2017, s. 34–36.

¹¹ P. Girdwoyń, *Nowe metody identyfikacji w praktyce sądowej*, „Jurisprudencja” 2005/66(58), s. 90–98.

¹² B. Sygit, *O teoriach spiskowych ze stanowiska kryminalistyki* [w:] *...ale prawdy szukaj w czynie*. Złota Księga Jubileuszowa prof. zw. dr hab. dr honoris causa Brunona Hołysty, red. B. Sygit, Łódź 2015, s. 166–167.

¹³ J. Konieczny, *Przeciwko kryminalistycznej identyfikacji indywidualnej* [w:] „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2014, t. 18, s. 49–57.

Paradygmaty kryminalistyki są aktualnie przedmiotem wielu dyskusji i publikacji¹⁴. Polska literatura z zakresu prawa i kryminalistyki dotycząca biegłych jest bogata¹⁵.

Błędy w opiniach biegłych są wynikiem braku szczególnej wiedzy z danego zakresu badań, co nie pozwala obiektywnie ocenić materiału dowodowego. Mimo stosowania zaawansowanej technologicznie aparatury, nowych metod naukowych, niekiedy wymagana jest subiektywna opinia eksperta. Wymaga to jednak dużego doświadczenia i rzetelnych analiz¹⁶.

Biegły nie powinien wypowiadać się w przedmiocie wartości dowodu. Zdarza się, że zachodzą różnice pomiędzy wynikami badań a końcową opinią.

W ocenie przyczyn okoliczności śmierci zdarzają się wadliwe opinie. W systematyce błędów medycznych wymienia się błąd opiniodawczy, który sformułował Z. Marek na użytek opiniowania sądowo-lekarskiego zarówno w sprawach karnych, jak i cywilnych. Błąd opiniodawczy mogą popełnić lekarz lub zespół lekarzy, jeśli ich nieprawidłowa opinia może wynikać z niedostatku wiedzy fachowej, nieprawidłowego badania osób, zwłok, a także rzeczy mających charakter dowodowy, nieprawidłowej lub niepełnej interpretacji wyników badań i własnych spostrzeżeń oraz wysnucia niesłusznego wniosku przyczynowo-skutkowego¹⁷.

Do typowych błędów opiniodawczych w przypadku sekcji zwłok należy nieprawidłowo sporządzona dokumentacja oględzin, nieprawidłowo wykonana sekcja, nieprawidłowe ustalenie przyczyny zgonu lub zlecenie badań dodatkowych laboratoriom niemającym odpowiednich kompetencji. W tym kontekście błąd opiniodawczy może być powiązany z błędem technicznym. Nie można również wykluczyć, że w pewnych kategoriach spraw istnieje wyraźny związek błędu opiniodawczego i technicznego z błędem organizacyjnym¹⁸.

Problematyka błędu opiniodawczego rzadko jest poruszana w literaturze, co nie oznacza, że tego typu przypadki występują incydentalnie¹⁹.

W piśmiennictwie kryminalistycznym i medyczno-sądowym nadano wysoką rangę dowodową analizie DNA²⁰. Pojawiają się jednak uwagi krytycznie oceniające efektywność opiniowania genetyczno-sądowego²¹. Dotyczą one przede wszystkim zanieczyszczenia śladu biologicznego własnym DNA (poprzez kichnięcie, dotykane przedmiotów gołymi rękami itp.), możliwość przeniesienia substancji zawierającej DNA z jednego przedmiotu

¹⁴ J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz (red.), *Paradygmaty kryminalistyki*, Kraków 2016.

¹⁵ Wymienić tu można: S. Kalinowski, *Biegły i jego opinia*, Warszawa 1994; T. Tomaszewski, *Przesłuchanie biegłego w postępowaniu karnym*, Warszawa 1998; T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków 2000; T. Widła, *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Katowice 1992; K. Pachnik, *Ocena dowodów w polskich procedurach sądowych i administracyjnych*, Siedlce 2015; K. Witkowska, *Biegły w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2013/1.

¹⁶ J. Moszczyński, *Subiektywizm w badaniach kryminalistycznych. Przyczyny i zakres stosowania subiektywnych ocen w wybranych metodach identyfikacji człowieka*, Olsztyn 2011, s. 9–13.

¹⁷ Z. Marek, *Błąd medyczny*, Kraków 2007, s. 101–106.

¹⁸ R. Szostak, I. Sołtyszewski, *Odpowiedzialność karna za błąd opiniodawczy – studium przypadku*, „Prokuratura i Prawo” 2017/1, s. 120–136.

¹⁹ J. Kunz, D. Bujak, *Rozbieżności a błąd opiniodawczy w opiniach kompetentnych biegłych z zakresu medycyny sądowej*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 1998/XLVIII, s. 215–219.

²⁰ R. Ansell, *Ujawnianie i zabezpieczenie śladów biologicznych do analizy DNA: korzyści ze stosowania prostego zestawu*, „Z zagadnień nauk sądowych” 2001/XLVIII, s. 105; zob. również: D. Miścicka-Śliwka, K. Śliwka, J. Czarny, M. Woźniak, T. Grzybowski, *Ekspertyza hemogenetyczna w identyfikacji plam krwi i innych śladów biologicznych u progu trzeciego tysiąclecia* [w:] „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2000, t. 3, s. 291.

²¹ B. Sygit, E. Bloch, D. Wąsik, *Ograniczenia wartości dowodowej badań identyfikacyjnych materiału DNA pobranego po transfuzji krwi i przeszczepie szpiku kostnego* [w:] *Paradygmaty kryminalistyki*, Kraków 2016, red. J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, s. 130–147.

na drugi, narażenie śladu genetycznego na kontaminację już w laboratorium podczas przeglądania, opisywania i pobierania próbek do analiz tudzież skontaminowanie śladu z innym materiałem dowodowym, kontaminacja własna laboranta lub eksperta na etapie izolacji DNA, „zaszczepienie” śladom materiału dowodowego porównawczego, zanieczyszczenie próbek przez PCR (*Polymerase Chain Reaction*) kontrolą dodatnią lub zabrudzenia kontroli negatywnej, błędy w analizie i sprawozdaniu (np. wprowadzenie do baz danych źle zinterpretowanych profili DNA otrzymanych w trakcie badań materiału dowodowego), a także niezwykła trwałość DNA (DNA ujawniony i oznaczony na miejscu zbrodni może się tam znaleźć przed popełnieniem przestępstwa, a osoba, która go zostawiła, może w ogóle nie mieć związku ze zdarzeniem badanym przez organa ścigania).

Istotnym problemem w ocenie wartości dowodowej badań identyfikacyjnych materiału DNA, zwłaszcza pobranego po transfuzji krwi i przeszczepie szpiku kostnego, jest niebezpieczeństwo fałszowania DNA czy też utrudnianie (uniemożliwianie) prawidłowej analizy DNA z powodu utrzymywania się w organizmie biorcy cząsteczek DNA dawcy. Co prawda organizm stopniowo je redukuje, jednakże nie zawsze ma to miejsce w trakcie badań²².

Błędy w opiniach mogą być powiązane z subiektywizmem biegłych, nawet przy badaniach DNA. W przypadku oceny próbek zawierających DNA pochodzące od wielu osób, różni biegli wystawiali różne opinie, mimo bazowania na takim samym materiale²³.

Niską jakość opinii odnotowuje się także w informatyce kryminalistycznej. Zdarzają się przypadki, że biegli nie mają podstawowej wiedzy z zakresu informatyki śledczej, jak również odpowiednich narzędzi i oprogramowania. Często też zdarza się, że biegli używają wersji testowych lub ewaluacyjnych oprogramowania, o ograniczeniach czasowych lub funkcjonalnych, co zwykle nie jest zgodne z licencją na ich używanie²⁴.

Dotychczas nie wypracowano jednoznacznych, naukowo uzasadnionych kryteriów identyfikacyjnych w daktyloskopii.

W latach 70. XX wieku w USA powstał nowy standard identyfikacji daktyloskopijnej noszący nazwę standardu holistycznego (eksperckiego), aktualnie standard ten funkcjonuje w USA, w Wielkiej Brytanii oraz w krajach skandynawskich. J. Moszczyński zestawiał podobieństwa i różnice pomiędzy standardem numerycznym i holistycznym. W obydwu standardach przyjęto między innymi, że identyfikacja daktyloskopijna opiera się na kompleksowej analizie wszystkich cech obrazu linii papilarnych, tj.:

- ogólnym układzie linii papilarnych (wzorach linii papilarnych),
- specyficznych przebiegach linii papilarnych,
- bliznach, liniach szczątkowych, bruzdach zgięciowych,
- szerokości linii papilarnych,
- rozmieszczeniu i rodzajach cech charakterystycznych (minucji),
- stosunkach odległościowo-kątowych poszczególnych cech,
- cechach poroskopijnych i krawędzioskopijnych²⁵.

²² Por. E. Sadowska, *Wykorzystanie polimorfizmu DNA w praktyce śledczej. Studium z dziedziny hemogenetyki sądowej i kryminalistyki*, Rozprawa doktorska napisana na Uniwersytecie Łódzkim pod kierunkiem naukowym prof. B. Sygita, Łódź 2005, s. 114–117.

²³ I.E. Dror, G. Hampikian, *Subjectivity and bias in forensic DNA mixture interpretation*, „Science and Justice” 2011/52, s. 204–208.

²⁴ K. Dobrzyński, *Wiarygodność dowodu w informatyce kryminalistycznej. Problematyka oceny kompetencji specjalistów i biegłych* [w:] *Współczesna kryminalistyka. Wyzwania i zagrożenia*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, M. Zubańska, Szczepań 2015, s. 1–9, 126.

²⁵ J. Moszczyński, *Standardy identyfikacji daktyloskopijnej*, „Problemy Kryminalistyki” 2008/261, s. 16.

Ważnym problemem są kwalifikacje ekspertów pism i możliwość ich selekcji. Chodzi bowiem o wybór eksperta kompetentnego i uczciwego. Odróżnia się „eksperta badań porównawczych” (*Forensic Document Examiner*) od „eksperta pisma ręcznego” (*Handwriting expert*). Jako ci drudzy często ogłaszają się w prasie lub Internecie tzw. grafolodzy, określający charakter człowieka na podstawie pisma ręcznego. Ekspert badań porównawczych do celów sądowych musi ukończyć college ze stopniem Bachelor (B.A.) lub Master (magister) oraz odbyć 2–3-letnie przeszkolenie poza college’em, połączone z praktyką pod nadzorem eksperta o wysokich kwalifikacjach. W college’u i na uniwersytecie nie ma specjalnych zajęć przygotowujących do tego zawodu. Nawet po ukończeniu kierunku „wiedza sądowa (kryminalistyczna)” kandydat nie uzyskuje kwalifikacji eksperta; musi być on skierowany na specjalistyczne szkolenie w danej dziedzinie kryminalistyki (np. badania dokumentów). Młody ekspert musi się konsultować ze starszymi, doświadczonymi ekspertami w zakresie badań porównawczych.

Sprawozdanie z badań porównawczych pisma ręcznego powinno być sporządzone językiem precyzyjnym i zrozumiałym, musi być zwięzłe i kompletne, natomiast opinia – uwzględniać różne stopnie prawdopodobieństwa w kierunku pozytywnym i negatywnym co do autorstwa zakwestionowanego dokumentu wraz z wyjaśnieniem użytych terminów, w tym także prawnych.

Termin *beyond a reasonable doubt* („ponad wszelką wątpliwość”) oznacza najwyższy stopień wiarygodności dowodu wymagany, aby wygrać sprawę, chociaż nie oznacza on tzw. absolutnej pewności. Terminy używane przez ekspertów badań pism porównawczych w sprawozdaniach z badań nie muszą odpowiadać terminologii dowodowej przyjętej przez sądy. Ekspert w swej opinii odnosi się tylko do fragmentu sprawy. W sprawozdaniu, obejmującym badane dokumenty i wyniki analizy, ekspert przedstawia konkluzję i uzasadnia ją w formie opinii. Wezwany do sądu powinien pamiętać, że do niego należy obrona tej opinii, nie zaś do stron postępowania sądowego. Kompetentny i doświadczony ekspert zawsze pamięta, że jest tylko pomocnikiem sądu²⁶.

Opinie pismoznawcze często wykazują wiele mankamentów. Dla przykładu można wskazać, że klasyczna metoda graficzno-porównawcza, stanowiąca jak dotychczas największe osiągnięcie w dziedzinie ekspertyzy pismoznawczej, mimo że systematycznie doskonalona, wzbogacana o coraz bardziej rozwinięte techniki mikroskopowe, techniki utrwalania obrazu i sposoby wizualizacji cech pisma, w dalszym ciągu nie zawsze daje gwarancję uzyskania wiarygodnych i w pełni jednoznacznych rozstrzygnięć identyfikacyjnych²⁷.

Opinie biegłych w sprawach o przestępstwa gospodarcze często nie są wolne od wad²⁸.

W ekspertyzach wypadku drogowego większość pomiaru obarczona jest jakimś błędem, stwierdza się także braki w dokumentowaniu obliczeń²⁹.

²⁶ R. Morris, *Forensic Handwriting identification. Fundamental Concepts and Principles*, London–San Diego 2000, s. 238.

²⁷ M. Goc, *Współczesny model ekspertyzy pismoznawczej. Wykorzystanie nowych metod i technik badawczych*, Warszawa, Szczecin 2015, s. 230.

²⁸ M. Hrehorowicz, *Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych i jej ocena sądowa*, Poznań 2013; Z. Kukuła, *Poszukiwanie dowodów przestępstw gospodarczych*, Warszawa 2013.

²⁹ J. Unarski, *Ekspertyza wypadku drogowego [w:] Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, red. M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2017, s. 549–550; por. W. Wach, *Wiarygodność strukturalna rekonstrukcji wypadków drogowych*, Kraków 2014.

Przy badaniu śladów obuwia w określonych warunkach trzeba liczyć się z wnioskiem prawdopodobnym, a nie kategoriowym. Biegli często wypowiadają się kategoriowo³⁰.

W związku ze standardami warto zwrócić uwagę na preferencje badań kryminalistycznych wśród prokuratorów i sędziów w Polsce. Najwięcej zaufania prokuratorzy okazują identyfikacji genetycznej i badaniom daktyloskopijnym, w następnej kolejności są identyfikacje: fizykochemiczna i broni palnej (tabela 3.1).

Podobne wyniki uzyskano w badaniach sędziów, z tą różnicą, że trzecie miejsce zajmuje identyfikacja broni palnej (tabela 3.2).

Tabela 3.1. Preferencje badań kryminalistycznych wśród prokuratorów

Badania kryminalistyczne	Ocena wartości (w skali 1–10)
Identyfikacja genetyczna	9,82
Identyfikacja daktyloskopijna	9,81
Identyfikacja fizykochemiczna	9,0
Identyfikacja broni palnej	8,9
Identyfikacja na podstawie pisma ręcznego	8,8
Rekonstrukcja wypadku drogowego	7,7
Identyfikacja śladów ust	7,6
Identyfikacja fonoskopijna	7,5
Identyfikacja śladów narzędzi	7,4
Identyfikacja śladów uszu	7,3
Identyfikacja śladów obuwia	7,0
Identyfikacja osmologiczna	6,0
Badania wariograficzne	2,9

Źródło: J. Moszczyński, *Subiektywizm w badaniach kryminalistycznych*, Olsztyn 2011, s. 205.

Tabela 3.2. Preferencje badań kryminalistycznych wśród sędziów

Badania kryminalistyczne	Ocena wartości (w skali 1–10)
Identyfikacja genetyczna	9,7
Identyfikacja daktyloskopijna	9,5
Identyfikacja broni palnej	8,8
Identyfikacja na podstawie pisma ręcznego	8,3
Identyfikacja fizykochemiczna	8,3
Badania kryminalistyczne	Ocena wartości (w skali 1–10)
Rekonstrukcja wypadku drogowego	7,7
Identyfikacja fonoskopijna	7,4
Identyfikacja śladów narzędzi	7,2
Identyfikacja śladów ust	7,2
Identyfikacja śladów obuwia	7,1
Identyfikacja śladów uszu	6,7
Identyfikacja osmologiczna	5,9
Badania wariograficzne	3,2

Źródło: J. Moszczyński, *Subiektywizm w badaniach kryminalistycznych*, Olsztyn 2011, s. 206.

Z tabeli wynika, że wśród sędziów największą wartość dowodową przedstawia identyfikacja genetyczna, a najmniejszą przedstawiają badania wariograficzne.

³⁰ L. Rodowicz, *Kryminalistyczne badanie śladów obuwia*, Warszawa 2000.

Literatura uzupełniająca

AFTE Board of Directors and Editorial Committee. Comments on NCFs Views Document: 'Scientific Literature in Support of Forensic Science and Practice', „AFTE Journal” 2015/45(2); Aitken C. i in., *Expressing evaluative opinions: a position statement*, „Science & Justice” 2011/51(1); Allred C.E., Lin T., Menzel R.E., *Lipid-Specific Latent Fingerprint Detection: Fingerprints on Currency*, „Journal of Forensic Sciences” 1997/42(6); Allred C.E., Murdock R.H., Menzel R.E., *New Lipid-Specific, Rare Earth-based Chemical Fingerprint Detection Method*, „Journal of Forensic Identification” 1997/47(5); Association of Forensic Science Providers. *Standards for the formulation of evaluative forensic science expert opinion*, „Science & Justice” 2009/49; Banaś R., *Daktyloskopia* [w:] *Technika kryminalistyczna*, t. 2, red. W. Kędzierski, Szczepko 1995; Baniuk K., *Nowe kryteria oceny śladów linii papilarnych w badaniach identyfikacyjnych*, „Problemy Kryminalistyki” 1985/170; Bělohlávek A.J., Hotová R., *Biegli w środowisku międzynarodowym*, Warszawa 2011; Biedermann A., Curran J., *Drawbacks in the scientification of forensic science*, „Forensic Science International” 2014/245; Biedermann A., Garbolino P., Taroni F., *The subjectivist interpretation of probability and the problem of individualization in forensic science*, „Science & Justice” 2013/53(2); Biedermann A., Taroni F., *On the value of probability for evaluating results of comparative pattern analyses*, „Forensic Science International” 2013/232(1–3); Biedermann A., Voisard R., Taroni F., *Learning about Bayesian networks for forensic interpretation: an example based on the 'the problem of multiple propositions'*, „Science & Justice” 2012/52(3); Bogusz M.J. (red.), *Quality Assurance in the Pathology Laboratory: Forensic, Technical, and Ethical Aspects*, Boca Raton 2011; Bogusz M.J. *Quality Assurance of Forensic-Toxicological Analysis: Selected Issues*, „Arab Journal of Forensic Sciences and Forensic Medicine” 2015/1(11); Bozza S., Broseus J., Esseiva P., Taroni F., *Bayesian classification criterion for forensic multivariate data*, „Forensic Science International” 2014/244; Burke E., Knaap W., *Fingerprinting Cadavers with Repro-Rubber*, „Journal of Forensic Identification” 2010/60(5); Champod C., *Edmund Locard Numerical Standard & Probable Identifications*, „Journal of Forensic Identification” 1995/45(2); Champod C., Lennard C., Margot P., Stoilovic M., *Fingerprints and Other Ridge Skin Impressions*, Boca Raton 2016; Chmielewski Z., *Precedens w identyfikacji wgłębionych śladów łap psów*, „Problemy Kryminalistyki” 2001/232; Chmielewski Z., *Zabójstwo czy wypadek*, „Problemy Kryminalistyki” 2001/232; Chrustowski T., *Biegły w postępowaniu przygotowawczym*, Warszawa 1977; Curran J.M., *Is forensic science the last bastion of resistance against statistics?*, „Science & Justice” 2013/53(3); Czerw C., *Kryminalistyczne badanie miejsc zdarzeń* [w:] *Technika kryminalistyczna*, t. 1, red. W. Kędzierski, Szczepko 1993; Czubak A., *Sposoby odwzorowania podłoża na foliach daktyloskopijnych – doniesienia wstępne*, „Problems of Forensic Sciences” 1997/35; Czubak W. i in., *Daktyloskopowanie zwłok objętych wczesnymi zmianami pośmiertnymi*, „Problems of Forensic Sciences” 2015/102; De Jong G.D., *Field Study on the Attraction and Development of Insects on Human Meconium and Breast-fed-Infant Feces*, „Journal of Forensic Sciences” 2014/59(5); Dennis M. i in., *A Technique for Developing and Photographing Ridge Impressions on Decomposed Water-Soaked Fingers*, „Journal of Forensic Sciences” 1993/38(1); DiMaio V., DiMaio D., *Medycyna sądowa*, Wrocław 2003; Doda Z., Gaberle A., *Dowody w procesie karnym*, Warszawa 1997; Dror I.E., Rosenthal R., *Meta-analytically quantifying the reliability and biasability of forensic experts*, „Journal of Forensic Sciences” 2008/53(4); Dror I.E., *The Paradox of Human Expertise: Why Experts Can Get It Wrong* [w:] N. Kapur, A. Pascual-Leone, V.S. Ramachandran (red.), *The Paradox Brain*, Cambridge 2011; Dror I.E., *Cognitive forensics and experimental research about bias in forensic casework*, „Science & Justice” 2012/52(2); Dror I.E., *Cognitive neuroscience in forensic science: understanding and utilizing the human element*, „Philosophical Transactions of the Royal Society B” 2015/370(1674); Dutelle A.W., Becker R., *Criminal Investigation*, Burlington 2019; Dutelle A.W., *Crime Scene Investigation*, Burlington 2016; Edmond G., *Expert evidence in reports and courts*, „Australian Journal of Forensic Sciences” 2013/45(3); Edmond G. i in., *How to cross-examine forensic scientists: a guide for lawyers*, „Australian Bar Review” 2014/39(2); Edwards H., Gotsonis C., *Strengthening forensic science in the United States: A path forward*, Washington 2009, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/228091.pdf> (dostęp: 24.02.2023 r.); *Ekspertyza sądowa*, red. J. Markiewicz, Warszawa 1981; Ermer J., Ploss H.J., *Validation in pharmaceutical analysis: Part II: central importance of precision to establish acceptance criteria and for verifying and improving the quality of analytical data*, „Journal of Pharmaceutical and Biomedical Analysis” 2005/37(5); *Forensic Science Regulator*, 2014. *Codes of practice and conduct for forensic science providers and practitioners in the criminal justice system, Version 2.0*, Birmingham 2014, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/351197/The_FSR_Codes_of_Practice_and_Conduct_-_v2_August_2014.pdf (dostęp 18.08.2017 r.); *Forensic Science Regulator*, 2014. *Draft guidance: Digital forensics method validation*, Birmingham 2014, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/355996/2014.08.28_FSR_Digital_validation_Draft.pdf (dostęp: 24.02.2023 r.); Found B., *Deciphering the human condition: the rise of cognitive forensics*, „Australian Jo-

urnal of Forensic Sciences" 2015/47(4); Found B., Edmond G., *Reporting on the comparison and interpretation of pattern evidence: recommendations for forensic specialists*, „Australian Journal of Forensic Sciences" 2012/44(2); Frankowski A., Trojanowski P. (red.), *Dobre Praktyki Technika Kryminalistyki*, Warszawa 2020; Gąsiorowski A., *Porównanie bruzd na dłoniach w różnych populacjach*, „Problemy Kryminalistyki" 1998/221; Gąsiorowski A., Hajn V., *Bruzdy na dłoniach człowieka w świetle przydatności w kryminalistyce*, „Problemy Kryminalistyki" 1998/219; Gentile N. i in., *Isotope ratio mass spectrometry as a tool for source inference in forensic science: A critical review*, „Forensic Science International" 2015/251; Giannelli P., *Daubert and forensic science: The pitfalls of law enforcement control of scientific research*, „Illinois Law Review" 2011/1; Gil D., Rogowski P. (red.), *Rola biegłych we współczesnych postępowaniach sądowych*, Kraków 2019; Gittelson S., Biedermann A., Bozza S., Toroni F., *The database search problem: a question of rational decision making*, „Forensic Science International" 2012/222(1–3); Government Office for Science, 2015. *Forensic Science and Beyond: Authenticity, Provenance and Assurance: Annual Report to the Government Chief Scientific Adviser*, London 2015, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/506461/gs-15-37a-forensic-science-beyond-report.pdf (dostęp: 24.02.2023 r.); Grzegorzczak T., *Dowody w procesie karnym*, Warszawa 1998; Grzeszyk C., *Daktyloskopia*, Warszawa 1992; Gurgul J., *Wiek śladów linii papilarnych w ocenie prokuratora*, „Problemy Kryminalistyki" 2000/230; Gutowski S., *Error rates in the identification sciences*, „Forensic Bulletin" 2005/23; Hanausek T., *Błędy w kryminalistyce*, „Problemy Kryminalistyki" 1998/219, s. 5–7; Iwakami E., *Restoration of Fingerprints from a Mummified Cadaver*, „Journal of Forensic Research" 2013/4(2); Jaegermann K., *Opiniowanie sądowo-lekarskie*, Warszawa 1991; Jakliński A. i in., *Medycyna sądowa. Podręcznik dla studentów medycyny*, Warszawa 1979; Jarosz J., *Ekspertyza daktyloskopijna w Instytucie Ekspertyz Sądowych*, „Problems of Forensic Sciences" 1996/33; Johnson L.T., *Is bite mark analysis junk science?*, „Identification news" 2014/44(2); Kaczmarek M., Pękała M., Sanecki M., *Zbiory daktyloskopijne i ich praktyczne wykorzystanie*, Legionowo 2006; Kalinowski S., *Opinia biegłego w postępowaniu karnym*, Warszawa 1972; Kamieniak S., *Identyfikacja osób na podstawie poletkowej budowy skóry*, „Problemy Kryminalistyki" 1996/212; Kasprzak J., *Ślady czerwieni wargowej*, Legionowo 1991; Kassir S., Dror I., Kukucka J., *The forensic confirmation bias: Problems, perspectives and proposed solutions*, „Journal of Applied Research in Memory and Cognition" 2013/2; Kegel Z., *Ekspertyza ze stanowiska procedury i kryminalistyki*, Wrocław 1976; Kelley J.S., Lindblom B.S., *Scientific Examination of Questioned Documents*, Boca Raton 2006; Kędzierska G., *Współczesna daktyloskopia*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki" 2000, t. 3; Kolečki H., *Dowód identyczności nie jest dowodem aktywności* [w:] *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, red. J. Blachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2001; Konieczny J., *Metodologiczna charakterystyka kryminalistyki*, Katowice 1984; Kuhn T.S., *The structure of scientific revolutions*, Chicago 1962; Kulpa M., *Wartość dowodowa opinii opartej na małej liczbie minucji*, Kraków 2006; Leśniak M., *Wartość dowodowa opinii pismoznawczej*, Pińczów 2012; Lever K., Cox M., Barber M., *Process Selection* [w:] *Fingerprint Visualisation Manual*, red. H.L. Bandey, Home Office, Centre for Applied Science and Technology 2014; López-López M., Vaz J., García-Ruiz C., *Confocal Raman spectroscopy for the analysis of nail polish evidence*, „Talanta" 2015/138; Łabaj E., Gościński J., *Ślady małżowin usznych w praktyce Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Stołecznej Policji*, „Problemy Kryminalistyki" 1995/209; Maritire K.A. i in., *The expression and interpretation of uncertain forensic science evidence: verbal equivalence, evidence strength, and the weak evidence effect*, „Law and Human Behavior" 2013/37(3); Martire K.A., Watkins I., *Perception problems of the verbal scale: A reanalysis and application of a membership function approach*, „Science & Justice" 2015/55(4); Menzel R.E., *Fingerprint Detection with Laser*, New York 1999; Miernik S., *Metodyka Badań daktyloskopijnych – wnioskowanie oraz identyfikacja*, Warszawa 1996; Mohammed L., Ostrum B., *Using Adobe Photomerge™ for Demonstrative Evidence*, *Journal of the American Society of Questioned Document Examiners*, „Journal of the American Society of Questioned Document Examiners" 2010/13(1); Morawski L., *Domniemanie i dowody prawnicze*, Toruń 1981; Moszczyński J., *Daktyloskopia*, Warszawa 1997; Moszczyński J., *Dlaczego 12?*, „Problemy Kryminalistyki" 1996/214; Moszczyński J., *Możliwość oceny wieku śladów linii papilarnych. Przegląd opinii zagranicznych ekspertów*, „Problemy Kryminalistyki" 1995/207; Moszczyński J., *Subiektywizm w badaniach kryminalistycznych. Przyczyny i zakres zastosowania subiektywnych ocen w wybranych metodach identyfikacji człowieka*, Olsztyn 2011; Morrison G.S., *Measuring the validity and reliability of forensic likelihood-ratiosystems*, „Science & Justice" 2011/51(3); Morrison G.S., *The likelihood-ratio framework and forensic evidence in court: a response to R v T*, „The International Journal of Evidence & Proof" 2012/16(1); Morrison G.S., *Distinguishing between forensic science and forensic pseudoscience: Testing of validity and reliability, and approaches to forensic voice comparison*, „Science & Justice" 2014/54(3); Mulawka M., *Postmortem Fingerprinting and Unidentified Human Remains*, Oxford 2014; Mullen C., Spence D., Moxey L., Jamieson A., *Perception problems of the verbal scale*, „Science & Justice" 2014/54(2); National Research Council, 2011. *Reference manual on Scientific Evidence*, Na-

tional Research Council of the National Academies, Washington 2011; Neumann C., *Statistics and Probabilities as a means to Support Fingerprint Examination* [w:] *Advances in Fingerprint Technology*, red. R.S. Ramotowski, Roca Baton 2013; *Opiniowanie psychiatryczne i psychologiczne w procesie karnym, orzecznictwo i piśmiennictwo*, red. L.K. Paprzycki, A. Błachnio-Parzych, R. Paprzycki, Kraków 2006; Page M., Taylor J., Blenkin M., *Forensic identification science evidence since Daubert: Part I – A quantitative analysis of the exclusion of forensic identification science evidence*, „Journal of Forensic Sciences” 2011/56(5); Page M., Taylor J., Blenkin M., *Uniqueness in the forensic identification sciences – fact of fiction?*, „Forensic Science International” 2011/206(1–3); Park C., Stojiljkovic L., Milicic B., Lin B., Dror I.E., *Training induces cognitive bias: the case of a simulation-based emergency airway curriculum*, „Simulation in Healthcare” 2014/9(2); Phillips J.D., Coleman B.R., *Fingerprint Development Handbook*, Police Scientific Development Branch, Home Office Policing and Crime Reduction Group 2000/3; Płończyk K., Sowa A., *Glosa do wyroku SA w Rzeszowie z dnia 19 maja 1992 r.*, II AKr 28/92, „Palestra” 1992/1–2; Porta D. i in., *A New Method of Reproduction of Fingerprints from Corpses in a Bad State of Preservation Using Latex*, „Journal of Forensic Sciences” 2007/52(6); Redmayne M., Roberts P., Aitken C.G.G., Jackson G., *Forensic science evidence in question*, „Criminal Law Review” 2011/5; Ribaux O., Talbot Wright B., *Expanding forensic science through forensic intelligence*, „Science & Justice” 2014/54(6); Robertson B., Vignaux G.A., *Interpreting Evidence: Evaluating Forensic Science in the Courtroom*, Chichester 1995; Robertson B., Vignaux G.A., Berger C.E., *Extending the confusion about Bayes*, „The Modern Law Review” 2011/74(3); Saks M.J., Koehler J.J., *The coming paradigm shift in forensic identification science*, „Science” 2005/309(5736); Servick K., *Forensic labs explore blind testing to prevent errors*, „Science” 2015/349(6247); Sokołowska A., *Psychologiczna ekspertyza w sprawach dzieci i młodzieży*, Warszawa 1977; Szostak M., Dembowska I. (red.), *Innowacyjne metody wykrywania sprawców przestępstw. Materiały z konferencji*, Wrocław 2014; Tomaszewski T., *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków 2000; Thompson E., *Consecutively-Made Letter Stamps*, „AFTE Journal” 2015/47(2); Thompson W.C., Newman E.J., *Lay Understanding of forensic statistics: evaluation of random match probabilities, likelihood ratios and verbal equivalents*, „Law and Human Behavior” 2015/39(4); Tuthill H., *Individualization: Principles and Procedures in Criminalistics*, Salem, OR 1994; Uhle A.J., Leas R.L., *The Boiling Technique: A Method for Obtaining Quality Postmortem Impressions from Deteriorating Friction Ridge Skin*, Forensic Science Communications 2007/9(3); Vince J.J., Sherlock W.E., *Evidence Collection*, Sudbury 2005; Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020; Widła T., *Jeszcze raz o ekspertyzach pozasądowych*, „Prokuratura i Prawo” 2015/7–8; Widła T., *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Katowice 1992; Wilmowska-Pietruszyńska A., Bilski D., Kordel K., Pietruszyński A., Pobocho J., Zyss T., *Opiniodawstwo sądowo-lekarskie*, Wrocław 2013; Wisconsin Department of Justice, *Physical Evidence Handbook*, Wisconsin 2017; Wiśniewski P., *Badania krawędzioskopijne w praktyce daktyloskopijnej*, cz. 1, „Problemy Kryminalistyki” 1998/219; Wiśniewski P., Rzepka J., *Badania krawędzioskopijne w praktyce daktyloskopijnej*, cz. 2, „Problemy Kryminalistyki” 1998/220; Wójcikiewicz J., *Dowód naukowy w procesie sądowym*, Kraków 2000; Wroński M., *Daktyloskopowanie i identyfikacja zwłok w szczególnie trudnych przypadkach*, „Problemy Kryminalistyki” 2002/235; Wroński M., *Kryminalistyczne badania śladów rękawiczek*, Warszawa 1994; Zieliński M., *Poznanie sądowe a poznanie naukowe*, Poznań 1979; Zienkiewicz D., *Dowody kryminalistyczne w postępowaniu cywilnym*, Pińczów 2013.

PODSTAWY MYŚLENIA KRYMINALISTYCZNEGO

1. Model myślenia kryminalistycznego

Wiadomo już od dawna, że rozwiązywanie trudnych przypadków w kryminalistyce przebiega w sposób złożony i bywa określane całościowo jako myślenie kryminalistyczne. Na płaszczyźnie psychologicznej mamy do czynienia z całym kompleksem złożonych czynności myślowych, w ramach których bardzo ważną rolę odgrywają formułowanie i weryfikacja bądź falsyfikacja hipotez¹. W procesie sprawdzania hipotez mamy do czynienia z nowymi informacjami, które prowadzą do nowych hipotez i mogą skierować dochodzenie na inne tory. Wobec tego, że nowe rozpoznania mogą wpływać na sytuację wyjściową stosownych rozważań, jest oczywiste, że myślenie kryminalistyczne stanowi proces cykliczny.

Złożony model myślenia kryminalistycznego zaproponował i rozwinął w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat H. Waldner². Autor stara się znaleźć odpowiedź na pytanie, jak powinien postępować kryminalistyk, by skonkretyzować podejrzenie i tak ukierunkować sposób swojego postępowania, aby móc rozwiązać kryminalistyczne zadanie. Mówiąc inaczej, zadanie stojące przed kryminalistyką polega na tym, aby rozpoznać przestępstwo i wykryć sprawcę. Następnie dla wszystkich elementów przestępstwa należy znaleźć dowody i poszlaki i dostarczyć je albo wykazać, że brak jest niezbędnych przesłanek dla skazania obwinionego. We współczesnej kryminalistyce mamy do czynienia z ogromnym wzrostem danych w postaci materiału dowodowego już w stadium wstępnego podejrzenia. Technika kryminalistyczna poczyniła olbrzymie postępy, tak że wykorzystanie śladów jest coraz bardziej obiecujące, a myślenie hipotetyczne, w którym zebrane informacje ulegają przetworzeniu, staje się coraz ważniejsze³. Z uwagi na to, że określone stany faktyczne przestępstw narzucają coraz bardziej skomplikowane pytania prawne, coraz większe znaczenie przywiązuje się do tego, aby odpowiednio wcześnie gruntownie rozważyć, co powinno stanowić przedmiot udowodnienia. W związku z tym faktem, w rozwiązywaniu skomplikowanych spraw kryminalnych, tak by osiągnąć

¹ W. Krajewski, *Prawa nauki. Przegląd zagadnień metodologicznych i filozoficznych*, Warszawa 1992, s. 92–103.

² H. Waldner, T. Hansjakob, *Kriminalistisches Denken*, Heidelberg 2020.

³ R. Saferstein, *Criminalistics: Introduction to forensic science*, London 2014.

zakładany cel, powinno się postępować w sposób zorganizowany i intelektualnie zdyscyplinowany.

Nie ulega wątpliwości, że dochodzenia w sprawach karnych powinny być dobrze zaplanowane, każde bowiem nowe ustalenie dowodowe wpływa na sytuację faktyczną, czyli na przyjmowane podejrzenia, i wymaga nierzadko dokonania modyfikacji planu. W poszukiwaniu optymalnych modeli postępowania opracowano cykl wywiadowczy obejmujący uzyskiwanie informacji⁴. Cykl ten obejmuje pięć etapów, a mianowicie: planowanie i kierowanie – określa się, jakie dane należy ściągnąć, by zdobyć informacje w określonej sprawie; zbieranie dostępnych danych; przetwarzanie danych; analizę danych; integrację danych, w toku której dane zostają zintegrowane z cyklem postępowania śledczego, tak aby przyczyniły się do nowego ukierunkowania planu dochodzenia. Zaproponowany został też podobny model postępowania składający się z sześciu faz, który jednak, w odróżnieniu od wcześniej przedstawionego, nie przebiega w sposób cykliczny⁵. Model ten obejmuje: zbieranie i dostarczanie danych; ocenę danych; uporządkowanie i zestawienie danych; przygotowanie danych; wykorzystanie przygotowanych danych, tworzenie hipotez. Przedstawiona analiza opisuje tylko część całego procesu rozwiązywania trudnych spraw kryminalnych – drogę od danych do hipotez. Do celów kryminalistycznych powinno się cykl wywiadowczy zmodyfikować i punktem wyjścia kryminalistycznych rozważań uczynić podejrzenie, czy w ogóle mogło zostać popełnione przestępstwo. W związku z tym już znane dane należy dokładnie przeanalizować, aby uzyskać podstawę do opracowania hipotez dotyczących przebiegu czynu. Każda ze sformułowanych hipotez albo wskazuje na określony stan faktyczny (grupę stanów faktycznych), albo daje do zrozumienia, że nie można mówić o przestępstwie. Dla znaczących, z prawnokarnego punktu widzenia, hipotez można wówczas opracować program dla ustalenia cech stanu faktycznego. Potem można, dla udowodnienia tych cech, zebrać odpowiednie dane. Wynik wykrycia dowodów albo jest pełny – wówczas zadanie kryminalistyczne jest rozwiązane, albo prowadzi do nowego kierunku dochodzenia, a więc zmodyfikowanej sytuacji podejrzenia. Wówczas cykl myślenia rozpoczyna się od nowego punktu wyjściowego.

Cykl postępowania kryminalistycznego rozpoczyna się od sformułowania określonego podejrzenia popełnienia przestępstwa. Dane wyjściowe przypadku mogą być przy tym bardzo różne, jak wskazują poniższe przykłady⁶.

1. Policja zostaje wezwana do pewnego mieszkania, ponieważ jego lokator od dłuższego czasu nie był widziany. Po otwarciu drzwi zastano go na podłodze w kałuży krwi i z raną postrzałową głowy. W takiej sytuacji powinno się możliwie szybko dokonać przeglądu stanu faktycznego, a następnie przystąpić do stworzenia wariantów zdarzenia.

2. Podejrzenie może również opierać się na zgłoszeniu przez reprezentującego klienta obrońcę, który prawdopodobnie został ofiarą oszustwa inwestycyjnego. Z tego rodzaju zgłoszeniami wiążą się zwykle formularze umów, wyciągi z kont, dokładne informacje o osobie przypuszczalnego sprawcy, jego interesach, kontaktach bankowych itp. W takich sprawach mamy do czynienia z podejrzeniem, które wobec wielości zgromadzonych danych już jest w dużym stopniu skonkretyzowane.

3. Podejrzenie może opierać się także na własnych obserwacjach funkcjonariuszy policji, np. w trakcie kontroli drogowej zostaje namierzone radarem, jadące z nadmierną

⁴ T. Hansjakob, *The kriminalistische Zyklus*, „Kriminalistik” 2012/11, s. 662–666.

⁵ O. Kroll, U. Schwarz, *Die kriminalistische Fallanalyse*, „Kriminalistik” 2001/2, s. 143–149.

⁶ G. Steinberg, *Verdacht als quantifizierte Prognose?*, „Juristenzeitung” 2006/21, s. 279.

szybkością auto. Takie przypadki są z kryminalistycznego punktu widzenia z reguły w dużym stopniu rozwiązywane; istnieje bowiem tylko jedna realna hipoteza odnośnie do przebiegu czynu i sprawstwa, która może być potwierdzona po krótkim przepytaniu kierowcy.

Mimo wymienionych różnic stanu faktycznego istnieją przy formułowaniu wstępnego podejrzenia pewne cechy wspólne, które można dostrzec we wszystkich sprawach kryminalnych. Chodzi o to, iż podejrzenie opiera się na zestawie danych, których pewność i wartość dowodowa powinny być przeanalizowane. Stopień podejrzenia określa, jaki rodzaj dalszego postępowania jest wskazany, a czasami też dopuszczalny. Dobrze uzasadnione podejrzenie usprawiedliwia zastosowanie środków przymusu, aż do aresztowania podejrzanego włącznie, natomiast niejasne podejrzenie nie dopuszcza działań, które by były związane ze znacznym wkroczeniem w prawa podstawowe obywatela. Niekiedy stopień podejrzenia jest określany przez prawdopodobieństwo skazania podejrzanego. Wskazuje się jednak, że taki sposób podejścia jest fałszywy, gdyż określona sytuacja podejrzenia czyni skazanie nie dlatego mniej lub bardziej prawdopodobnym, że pozostaje niepewność co do przyszłych zdarzeń, lecz dlatego, że wiedza dotycząca faktów jest ograniczona. Gdy jeszcze nie wiadomo, jakie okoliczności będą istotne dla skazania, ponieważ sprawa jest nadal otwarta, wówczas nie można też właściwie ocenić, z jakim prawdopodobieństwem okoliczności te zostaną, bądź nie zostaną, spełnione. Słuszniejsze wydaje się w takim przypadku postawienie pytania, czy dysponując określonymi danymi i opierając się na dotychczasowym doświadczeniu, można przyjąć wystąpienie czynu karalnego.

Drugi krok poprzedzający sformułowanie podejrzenia polega na dokładnym przeanalizowaniu danych, na których opiera się podejrzenie. W praktyce kryminalistycznej następuje to z reguły przez to, że posiadane dane wzmacnia się innymi, takimi, które są łatwo dostępne. W odniesieniu do podejrzewanego osoby najpierw sprawdza się w policyjnym banku danych, czy jest ona tam zarejestrowana. Okoliczność, że ktoś był już karany, daje prowizorycznemu podejrzeniu inny ciężar gatunkowy. Do szybkiego zdobycia brakujących, prostych danych można wykorzystać zasoby Internetu: zapisane materiały i obrazy satelitarne ułatwiają uzyskanie przeglądu miejsc zdarzeń, których się nie zna. Informacje z tras podróży dadzą się poznać z przewodników. Jeśli wiadomo, jakie napoje alkoholowe dana osoba spożyła, to przeliczenie promili pozwoli dokładniej określić stopień jej nietrzeźwości. Po incydentach związanych z naruszeniem nietykalności cielesnej w takich miejscach, jak np. kluby nocne lub imprezy sportowe, sprawcy czynów karalnych mogą być zidentyfikowani poprzez przeszukiwanie danych w odpowiednich portalach internetowych bądź Facebooku⁷. Tak więc pierwszy etap w analizie sytuacji wstępnej polega na wzmocnieniu danych przez natychmiast uzyskane dalsze informacje.

W przypadku gdy istniejące dane zostały już uzupełnione, powinno się je możliwie dokładnie przeanalizować. Pomocna w tym zakresie jest technika systematycznej obserwacji. Chodzi o to, by pozostający przedmiotem analizy obiekt, np. list wymuszający, najpierw porównać z wzorcami (np. innymi listami tego rodzaju), aby poznać cechy szczególne obiektu. W drugim etapie oddziela się aspekty formalne i treściowe i analizuje je odrębnie dla uzyskania maksimum informacji. Analizuje się przy tym nie tylko treść listu wymuszającego, ale także bada kopertę, papier itp. Następnie rozkłada

⁷ R. Saferstein, *Criminalistics: Introduction to forensic science*, London 2014.

się obiekt na elementy i poddaje odrębnej analizie; taki list na ogół nie zawiera nadawcy formuły pozdrowienia ani adresu. W liście poszukuje się niedorzeczności, sprzeczności i osobliwości interesujących z kryminalistycznego punktu widzenia. W końcu należy rozważyć, czy obiekt nie wyróżnia się brakiem określonych znaków, których występowania powinno się oczekiwać. Praktyka w posługiwaniu się tą techniką, np. w analizie listu bądź wyciągu bankowego, pozwala stwierdzić, że postępując zgodnie z jej regułami, nawet jedna osoba może uzyskać wiele informacji o krytycznym obiekcie. W szczególności można zauważyć różne sprzeczności i zamaskowane dane, które nierzadko mogą być kluczem do rozwiązania kryminalistycznego problemu. W drugiej fazie cyklu powinno się dane gruntownie sprawdzać co do ich integralności, a także oceniać, jak pewne mogą one być. Stwierdzono, że rozsądnie jest uzyskane w ten sposób dane podzielić na cztery grupy, a mianowicie: dane odnoszące się do czynu; dane wskazujące na sprawcę; dane pozwalające na dokładną ocenę środków dowodowych; dane, które wskazują na niezbadanie jeszcze ich⁸.

Kolejna faza postępowania kryminalistycznego jest najtrudniejsza, ponieważ wiąże się z kreatywnym aktem, który nie da się sformalizować⁹. Chodzi mianowicie o tworzenie na podstawie istniejących danych hipotez dotyczących domniemanego zdarzenia. Celem tej fazy jest lepsze rozpoznanie, jakich informacji jeszcze brak, by określoną hipotezę można było udowodnić. Chodzi także o to, aby zbudować hipotezy, które mogą wskazywać na przyczyny zewnętrzne określonego zdarzenia. W przypadkach pożarów albo wypadków drogowych należy pomyśleć o tym, że przebieg czynu może nie wskazywać na prawnokarną winę jakiejś osoby, lecz, na przykład, na przyczyny techniczne. Nie ma żadnej naukowej metody, która pomagałaby formułować użyteczne hipotezy, jednak pewne reguły mogą pomóc w ułatwieniu tej czynności. Korzystne w tym względzie jest rozróżnienie między wersjami zdarzenia a hipotezami dotyczącymi czynu¹⁰. Wersje stanowią warianty wyjaśnienia określonego zdarzenia, które dadzą się udowodnić jako słuszne bądź fałszywe, np. czy człowiek, którego ciało wyłowiono z wody, poniósł śmierć wskutek utonięcia czy strzału w głowę. Hipotezy odnoszące się do czynu odpowiadają na pytanie, jak mogło dojść do określonego zdarzenia, np. dlaczego i w jaki sposób zastrzelona osoba znalazła się w wodzie? Zagadnienie wersji kryminalistycznej zajmuje ważne miejsce w problematyce taktyki śledczej. Postępowanie przygotowawcze musi być prowadzone w sposób uporządkowany i systematyczny. Realizację tych postulatów zapewnia dobrze opracowany program działania organów ścigania karnego opierający się w zasadzie na wersjach kryminalistycznych. Wersję kryminalistyczną można zdefiniować jako założenie hipotetyczne organów ścigania karnego co do charakteru zdarzenia, przebiegu oraz celów i motywów działania¹¹. Tworzenie każdej hipotezy polega na rozumowaniu logicznym. Przy budowie wersji największą rolę odgrywa rozumowanie redukcyjne, które polega na odtworzeniu przyczyn warunkujących nastąpienie pewnych skutków. Jest to jednak rozumowanie niepewne, albowiem oparcie się na prawdziwych przesłankach i prawdziwy tok rozumowania nie zapewniają wyników zgodnych z rzeczywistością. Rezultatem tego rozumowania może być kilka wariantów sytuacyjnych.

⁸ H. Waldner, T. Hansjakob, *Kriminalistisches Denken*, Heidelberg 2012.

⁹ M. Soine, *Kriminalistischer Erfahrung als Rechtserkenntnisquelle*, „Kriminalistik” 2010/2, s. 275.

¹⁰ T. Hansjakob, *The kriminalistische...*, s. 662–666.

¹¹ P. Girdwoyń, *Wersje kryminalistyczne. O wykrywaniu przestępstw*, Warszawa 2001, s. 15–43.

Ważne jest, by tworzenie hipotez odbywało się w dobrze funkcjonującej grupie dochodzeniowej; myślenie zespołowe okazuje się w takim przypadku bardziej skuteczne, niż gdy tylko jedna osoba rozważa, co mogło się zdarzyć. W grupie kryminalistyków występują zwykle różne opinie, a do każdej hipotezy zgłaszane są uzasadnienia. Nic nie może stanowić przeszkody w kreatywnym procesie, który powinien przebiegać nie na drodze dedukcji, lecz myślenia asocjacyjnego. Warto pamiętać, że wielu przestępców działa nieracjonalnie, a zatem kto tworzy hipotezy, które opierają się tylko na racjonalnych przesłankach, może nie uwzględnić dostatecznie sposobu myślenia i postępowania sprawców. W pierwszym etapie cyklu kryminalistycznego chodzi głównie o hipotezy dotyczące zdarzenia, a więc tego, co mogło się zdarzyć i kto może być brany pod uwagę jako ewentualny sprawca przestępstwa; chodzi przede wszystkim o problem odpowiedniej motywacji czynu. Należy też pomyśleć o innych przedmiotach hipotezy, przede wszystkim o hipotezach dochodzeniowych, odnoszących się do tego, jakie dowody mogłyby najszybciej doprowadzić do celu, oraz o prognostycznych hipotezach, dotyczących sprawcy, czyli kwestii, jakie czyny przypuszczalny sprawca mógłby następnie popełnić¹².

2. Wnioskowanie przez analogię

Metoda wnioskowania przez analogię bywa przyjmowana za jedyny logiczny sposób, jaki może być zastosowany zawsze wówczas, gdy niedostateczność rzeczowych poszlak nie pozwoli na indukcyjne rozumowanie¹³. Metoda wnioskowania przez analogię jest jednak zawodna, daje ona bowiem tylko pewne prawdopodobieństwo, nigdy zaś pewność. Operowanie analogią w kryminalistycznych procesach myślowych stosuje się wówczas, gdy: dla przeprowadzenia wnioskowania konieczna jest dostatecznie duża ilość danych porównawczych, gdyż nie można wyprowadzać wniosku nawet o prawdopodobieństwie tylko na podstawie jednej lub dwóch cech; pomiędzy danymi, względnie cechami porównawczymi, muszą zachodzić istotne zbieżności, a nie tylko ogólne podobieństwo; dane porównawcze muszą stanowić cechy charakterystyczne wyróżniające się, nie można bowiem wyprowadzać wniosków tylko na podstawie cech charakteryzujących zwykle, typowe zachowania ludzkie. Metoda wnioskowania przez analogię pozostaje jednak zawodna nawet przy zachowaniu wszystkich wyżej wymienionych warunków, gdyż daje ona tylko bliżej nieokreśloną szansę trafnej budowy wersji.

Metoda analizy motywu działania sprawcy polega na identyfikowaniu się prowadzącego śledztwo ze sprawcą, tak aby mógł on wczuć się we wszelkie pobudki jego działania i przebieg zajścia. Taki zabieg nie zawsze jest możliwy, w sytuacji gdy w grę wchodzi sprawcy wykazujący objawy charakterystyczne dla osoby nie zrównoważonej psychicznie¹⁴. Metoda odpowiedzi na tak zwane pytania stałe polega na takiej budowie założenia wersji, która stanowiłaby odpowiedź na pewne stałe pytania. Jako takie pytania wymienia się tzw. pytania śledcze. Pytań tych jest siedem i wymieniane są w literaturze w różnej kolejności. Należą do nich pytania: Co (co się stało, na czym polega zdarzenie)?; Gdzie (gdzie miało miejsce zdarzenie)?; Kiedy (określenie czasu zdarzenia)?

¹² K. Juszka, *Wersja kryminalistyczna*, Kraków 1997.

¹³ E. Nęcka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Psychologia poznawcza*, Warszawa 2006, s. 472–478.

¹⁴ H. Waldner, T. Hansjakob, *Kriminalistisches Denken*, Heidelberg 2012.

W jaki sposób (jak doszło do zdarzenia)?; Dlaczego (wyjaśnienie motywu)?; Jakimi środkami (narzędzia, pomoc)? Kto (kto jest sprawcą, kto jest ofiarą)?¹⁵ Podczas tworzenia wersji ważną rzeczą jest odpowiedź na poszczególne pytania. Przydatne mogą się okazać sformułowane takie pytania, jak: Kto wiedział lub mógł wiedzieć (np. o posiadaniu przez ofiarę pieniędzy i miejscu ich wykrycia; o porze powrotu ofiary do domu i jej drodze powrotnej)?; Kto chciał lub mógł chcieć popełnić określony czyn (np. kto żywił wobec ofiary uczucie zemsty, wrogie zamiary lub pozostawał z nią w konflikcie)?; Kto uzyskał lub mógł uzyskać w następstwie czynu korzyść?; Kto mógł w sensie obiektywnym zrealizować konkretny czyn w konkretnym czasie i miejscu (chodzi o sytuację braku alibi w szerokim tego słowa znaczeniu, a więc także o to, kto dysponował odpowiednią siłą, wiadomościami specjalnymi, zdolnościami manualnymi itp.)?

Wnoskowanie mające na celu znalezienie odpowiedzi na powyższe pytania zawsze musi się opierać o posiadane informacje, a zatem nie jest to wyłącznie samodzielna metoda budowy wersji kryminalistycznej, lecz metoda występująca zawsze w połączeniu z pierwszą z omówionych tu metod. Może ona także znaleźć zastosowanie w kombinacji z innymi metodami. Przydatnym narzędziem w badaniach kryminalistycznych jest metoda statystyczna, pod warunkiem że nie jest dostosowywana do doraźnych potrzeb. Jednak mimo swej dużej przydatności, nie jest ona chętnie wykorzystywana, zwłaszcza przez praktyków, którzy dostrzegają tylko jej powierzchowny aparat pojęciowy, odnosząc się do osiągnięć statystycznych nieufnie. Wyróżnia się pośrednią analizę statystyczną, która zachodzi wówczas, gdy problemem jest ustalenie tożsamości określonej osoby ze sprawcą na podstawie danych pochodzących z zeznań świadków oraz analizę bezpośrednią, polegającą na obliczeniu wartości diagnostycznej samych zeznań¹⁶. Można wyodrębnić też analizę uprzednią, czyli dokonaną przez organ procesowy lub konsultanta przed złożeniem zeznań, albo następczą, przeprowadzaną przez biegłego z reguły w oparciu o wyniki eksperymentu rzeczoznawczego, z udziałem świadków autentycznych lub postronnych.

W analizach statystycznych materiału mogą dostarczać inne przypadki, jak również dane dotyczące pojedynczego, konkretnego przypadku. Pierwszy typ analizy stanowi wykorzystanie metodyki statystycznej do wnioskowania przez analogię. W tym typie konieczny jest zbiór danych pochodzących z innych przypadków, np. zbiór zabójców żon i zbiór zabójców osób o określonym wzroście. Drugi typ analizy polega na bardziej ścisłych związkach metodyki badawczej z konkretną sprawą. Typ ten może wystąpić w dwóch odmianach: uzyskanie oceny następczej za pośrednictwem świadków autentycznych oraz za pośrednictwem wyniku eksperymentu rzeczoznawczego, w którym wykorzystano świadków postronnych. Istnieją ograniczenia w stosowaniu metody statystycznej przy tworzeniu wersji kryminalistycznej. Po pierwsze, kazuistyka kryminalistyczna może dysponować zbyt małą i zbyt zróżnicowaną liczbą przypadków, aby można w danej, konkretnej sytuacji posłużyć się operacjami statystycznymi. Po drugie, dane w konkretnej sprawie mogą być zbyt zróżnicowane, ażeby można było je uznać za jednorodną masę statystyczną. Wersja czasem opiera się na tak zróżnicowanych danych, jak zeznanie jednego świadka, dotyczące pewnych okoliczności, wyniki oględzin dotyczące innych okoliczności i materiały operacyjno-rozpoznawcze, dotyczące jeszcze innych okoliczności. Srowadzenie tych danych do wspólnego mianownika nie jest

¹⁵ M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001.

¹⁶ K. Juszka, *Wersja...*, s. 152.

w metodyce statystycznej absolutnie niemożliwe, ale może się okazać zawodne w konkretnej sytuacji.

3. Metoda cybernetyczna

W literaturze kryminalistycznej znana jest metoda cybernetyczna, w której na plan pierwszy wysuwa się funkcja wyszukiwania informacji w urządzeniach pamięciowych systemu. Z tego względu w kwestii wersji kryminalistycznej funkcja wyszukiwawcza informacji może mieć duże znaczenie, determinując np. sformułowanie pytania wyszukiwawczego. W wersji śledczej pytania omawianego typu mają podstawowe znaczenie. W takich pytaniach chodzi o to, aby w zbiorze zawierającym określone informacje można było znaleźć grupę informacji przydatnych w tworzeniu założeń wersji. Tak więc metoda cybernetyczna może być bardzo przydatna w tworzeniu wersji śledczej, przede wszystkim w zakresie wyszukiwania informacji w posiadanych zbiorach, formułowania pytań wyszukiwawczych i tworzenia kryteriów wyszukiwania. Teoria informacji stanowi podstawy dla niezwykle istotnej dla kryminalistyki koncepcji wykorzystania komputera i Internetu w tworzeniu wersji śledczych. Komputer w sferze tworzenia wersji kryminalistycznej może być wykorzystywany w kilku sytuacjach¹⁷. Pierwsza sytuacja wiąże się z wyszukiwaniem danych w programach bazowych. W bazach mogą być umieszczone praktycznie nieograniczone ilości informacji, których uzyskanie trwa ułamek sekundy. Wystarczy część poszukiwanego hasła i komputer natychmiast hasło odszuka, a uruchomienie potrzebnego tzw. rozszerzenia informatycznego hasła trwa sekundę. Podstawą wersji są informacje, więc jeżeli w bazie będzie się znajdowała odpowiednia liczba właściwie segregowanych informacji, to ich uzyskanie dzięki komputerowi odbywa się błyskawicznie.

Wiadomo, że w programach informacje mogą być gromadzone w poszczególnych zbiorach, a dzięki odpowiednim sekwencjom zbiory te mogą być przeszukiwane w ułamku sekundy. Zbiory te stanowią mogą magazyny wszystkich informacji uzyskiwanych w danej sprawie, które następnie, przeszukiwane wspomnianą metodą, mogą wyłonić informacje wartościowe dla podstaw wersji kryminalistycznej. Z kolei edytory pozwalają na przeprowadzenie operacji na blokach, a dzięki tym właśnie operacjom można swobodnie wstawiać segmenty tekstu w dowolne miejsce ekranu. W ten sposób można próbnie tworzyć różne podstawy wersji, a przede wszystkim różne warianty wersji, tak długo, dopóki nie uzyska się hipotetycznego, najbardziej prawdopodobnego rozwiązania. Możliwe jest utworzenie za pomocą jednego z języków programowania takiego programu, który zawierałby odpowiednie zestawy algorytmów. Program taki musiałby być opracowany specjalnie dla potrzeb budowy wersji kryminalistycznej. Pożądane byłoby opracowanie specjalnych programów operacyjnych na użytek kryminalistyki. W zakresie budowy wersji kryminalistycznej byłyby to zarówno programy zawierające zestawy odpowiednio skonstruowanych algorytmów, jak i programy pozwalające na szybkie i szerokie operacje blokowe. Byłoby również pożądane, aby rozpocząć tworzenie specjalnych baz na użytek kryminalistyki, co miałoby szczególne znaczenie dla zadania szybkiej i skutecznej budowy wersji kryminalistycznych. Bazy takie powinny się znajdować, jako zbiory informacji o znaczeniu kryminalistycznym, w każdej jednostce policyjnej.

¹⁷ K. Juszka, *Wersja...*, s. 154–160.

4. Ustalenie programu materialnoprawnego

W przypadku gdy hipotezy wskazują na określony stan faktyczny przestępstwa, należy ustalić, jakie cechy tego stanu muszą zostać udowodnione. Tę fazę cyklu określić można jako ustalanie programu materialnoprawnego¹⁸. Kto prowadzi dochodzenie, nie wiedząc, co przede wszystkim musi udowodnić, ten nie tylko marnuje środki, lecz także narusza prawa podstawowe osób, co nie może być usprawiedliwione. Materialnoprawny program w wielu przypadkach łatwo jest określić. Każdy prokurator zna jednak sytuacje, gdy na krótko przed rozprawą główną, dopiero po sporządzeniu aktu oskarżenia bądź po wygłoszeniu mowy końcowej, staje się jasne, że w stosunku do określonego elementu stanu faktycznego nie ma właściwie żadnych mocnych dowodów. Ma to miejsce zwłaszcza wówczas, gdy kryminalistyk porusza się w dziedzinie niejasnych kwestii prawnych. Na przykład śledczy prowadzący dochodzenia w sprawach korupcji, którzy chcą udowodnić sprzeniewierzenie, muszą wcześniej dokładnie upewnić się co do wszystkich szczegółów. Omawiana faza cyklu kryminalistycznego myślenia polega na tym, by najpierw do każdej hipotezy zebrać należące do sprawy stany faktyczne przestępstwa, a potem ich szczegółowe elementy. Wówczas często okazuje się, że poszczególne obiektywne i subiektywne cechy z różnych stanów faktycznych pokrywają się: należy udowodnić odmiennność stanu rzeczy przy kradzieży i przy sprzeniewierzeniu. Dwie różne hipotezy mogą więc, przynajmniej częściowo, wymagać jednakowego udowodnienia.

W przypadku gdy została sporządzona pełna lista wymagających udowodnienia cech stanu faktycznego, można sporządzone zestawienie rozwinąć do planu dochodzenia. Dla każdego elementu stanu faktycznego ustala się, za pomocą jakich środków można go stwierdzić. W ten sposób dochodzi się do obszernej listy koniecznych działań dowodowych. Jeżeli kryminalistyczne zadanie zbudowano w ten sposób, to powstaje pytanie, w jakiej kolejności przeprowadzić należy uznane za konieczne działania dowodowe. Zależnie od sytuacji odpowiedź będzie inna. Tak więc, jeśli funkcjonariusz policji kryminalnej zostanie wezwany do sprawy zabójstwa, to nie będzie on miał czasu na przeprowadzenie pierwszych czterech faz cyklu kryminalistycznego, lecz będzie musiał natychmiast zebrać te dowody, które są niezbędne do konkretyzacji pierwszych hipotez roboczych, albowiem można się obawiać utraty tych dowodów wskutek wpływu czasu. Jeżeli natomiast zostanie zatrzymany podejrzany i musi być zarządzony areszt tymczasowy, wówczas często brak czasu na dobrą analizę już istniejących danych przed pierwszym przesłuchaniem. Jednakże i w takich sprawach przy pierwszym podejściu należy rozważyć, jakie dane już istnieją, jakie hipotezy na ich podstawie dadzą się utworzyć i co właściwie należy udowodnić.

Jeżeli dysponuje się dłuższym czasem, bądź też podejrzenie jest wyraźnie skonkretyzowane, ponieważ już się odbyła pierwsza lub druga faza cyklu kryminalistycznego, to można ustalić priorytety według kilku reguł¹⁹:

- najpierw powinno się rozważyć, czy można się obawiać utraty dowodów. Kwestia ta powstaje wkrótce po czynie. Ulotne ślady muszą być szybko zabezpieczone, a narzędzia czynu natychmiast zidentyfikowane; nie powinno być najmniejszego odroczenia w działaniach pościgowych;

¹⁸ J.B. Ackermann, *Tatverdacht und Cicero: in dubio contra suspicionem maleficii* [w:] *Festschrift für Franz Ricklin*, red. H. Pozo, N. Queloz, Zurich 2007, s. 319–320.

¹⁹ T. Hansjakob, *The kriminalistische...*, s. 662–666.

- jeśli realistyczne jest kilka hipotez odnośnie do przebiegu czynu, to z jednej strony należy postawić pytanie, jaka hipoteza jest najbardziej prawdopodobna, i wziąć pod uwagę te dowody, które tę hipotezę wspierają, albo mogą ją obalić. Mniej nasuwające się, ale skuteczne, może być zwrócenie uwagi na te hipotezy, które łatwo zweryfikować albo wykazać ich fałszywość;
- jeżeli nie pozostaje się pod presją czasu, to w przypadkach trudnych do wyjaśnienia przestępstw rozsądne jest zabezpieczenie najpierw możliwie wszystkich dowodów rzeczowych, następnie przesłuchanie świadków, a dopiero później, kiedy sytuacja jest bardziej jasna – przesłuchanie podejrzanego.

W idealnym przypadku przy opracowywaniu materialnoprawnego programu postępowania hipoteza dotycząca czynu jest udowadniana jako słuszna, natomiast inne mogą być wykluczone jako fałszywe. Zadanie kryminalistyczne zostaje tym samym rozwiązane, a określone stany faktyczne są kompletnie udowodnione z wszystkimi obiektywnymi i subiektywnymi elementami stanu faktycznego. Można zatem pod koniec badania przystąpić do wniesienia skargi. Sprawa może zakończyć się także inaczej, jeżeli okaże się, że poszczególne cechy stanu faktycznego wszystkich wchodzących w grę stanów nie zostaną spełnione, a więc nie wystąpi znaczący prawnie stan rzeczy. Może się też zdarzyć, że stan faktyczny zostanie wypełniony, ale nie wystąpią żadne wskazania z uwagi na sprawstwo. Można też przyjąć, że brak jest przesłanek karalności, na przykład dlatego, że czyn uległ przedawnieniu bądź, w przestępstwach wnioskowych, brak jest wniosku lub został wycofany. Również w tym przypadku zadanie kryminalistyczne jest rozwiązane i postępowanie może być umorzone, a sprawa złożona do archiwum.

Dość często zdarza się jednak, że dowody wskazują na konieczność podjęcia nowego kierunku działania. Oznacza to, że wstępne podejrzenie okazało się błędne i trzeba opracować nowe, dostosowane do nowej sytuacji. Cykl rozpoczyna się wówczas od początku. Narażeni na takie niebezpieczeństwo są również doświadczeni kryminaliści. Należy wówczas szybko zająć się tym, jak dalece nowe dowody mogą wpłynąć na już opracowane hipotezy. Zostaje wówczas niejako pominięta druga faza cyklu, a wiele problemów w dochodzeniu wynika z tego faktu. Zamiast bowiem na podstawie nowych danych, które podejrzenie modyfikują, dotychczasowe dane ponownie przeanalizować i zbadać, jak one pasują do nowych informacji w sprawie – hipoteza jest oceniana jako pewna. Zapomina się przy tym, że wszystkie dane sprawy winny być poddane ponownej analizie. Ponownie zachodzi niebezpieczeństwo, że przeoczy się, iż nowe, „naruszające się” hipotezy będą wynikiem analizy całości materiałów, a nie tylko analizy nowych danych. Osoby pracujące z informatorami dobrze znają ten problem z własnego doświadczenia, wiedzą, iż informator wnosi do ekipy dochodzeniowej znaczną ilość, rozpatrywanych jako pierwsze, informacji. Dochodzenie rozpoczyna się w oparciu o część tych informacji, które szybko dają się zinterpretować. Dochodzenie rozwija się w określonym kierunku, ale np. po pół roku doznaje zaskakującego zwrotu. Prowadzący ponownie przygląda się pierwszym informacjom i stwierdza, że informator także wcześniej dostarczył wskazań, o których w międzyczasie zapomniano.

Jest oczywiste, że przedstawiony model kryminalistycznej praktyki nie jest przydatny do wszystkich spraw. Kiedy policjant służby kryminalnej zostanie wezwany na miejsce zabójstwa, to zazwyczaj nie może spokojnie zebrać wszystkich informacji, dokonać ich analizy i na tej podstawie opracować hipotezy odnośnie do przebiegu przestępstwa. Musi natomiast bardzo szybko wdrożyć czynności śledcze, niedopuszczalna jest bowiem zwłoka w tym zakresie. Z drugiej strony nie opłaca się przypadków banalnej, codziennej

przestępczości opracowywać według wszelkich reguł sztuki. Kiedy włamywacz zostanie schwytany na gorącym uczynku, nie trzeba opracowywać hipotez ani materialnoprawnych programów. Jednak w innych przypadkach, przede wszystkim w skomplikowanych sprawach wymagających dużego nakładu pracy, osiąga się lepsze wyniki, gdy konsekwentnie przestrzega się kryminalistycznego cyklu myślenia i odpowiedniej intelektualnej dyscypliny. W wyjaśnianiu spraw karnych, które zakończyły się niepowodzeniem, błędy w pracy dadzą się łatwo zlokalizować, kiedy się prześledzi, jak sprawa byłaby prowadzona przy zachowaniu reguł cyklu kryminalistycznego.

5. Wersja kryminalistyczna

Zagadnienie wersji kryminalistycznej zajmuje ważne miejsce w problematyce taktyki kryminalistycznej²⁰.

Postępowanie przygotowawcze musi być prowadzone w sposób uporządkowany i systematyczny. Realizację tych postulatów zapewnia dobrze opracowany plan (program) działania organów ścigania karnego. Plan ten opiera się w zasadzie na wersjach kryminalistycznych.

Wersję kryminalistyczną można określić jako założenie hipotetyczne organów ścigania karnego co do charakteru, przebiegu zdarzenia, jego okoliczności oraz celu i motywów działania.

Tworzenie każdej hipotezy polega na rozumowaniu logicznym. Przy budowie wersji największą rolę odgrywa rozumowanie **redukcyjne**, które polega na odtworzeniu przyczyn warunkujących nastąpienie pewnych skutków. Jest to jednak rozumowanie niepewne, gdyż oparcie się na prawdziwych przesłankach i prawdziwy tok rozumowania nie zapewniają wyników zgodnych z rzeczywistością. Rezultatem tego rozumowania może być kilka wariantów sytuacyjnych.

Również dużą rolę przy budowie wersji przypisać należy **dedukcji i analogii**.

Analogia pozwala niejednokrotnie na bardzo szybkie opracowanie wersji, której treść odpowiada przebiegowi zdarzenia. Niektóre przestępstwa, ze względu na pewne szczególne charakterystyczne dla poszczególnych sprawców, są – jak wskazuje E. Locard – jakby podpisane. Uwaga ta odnosi się szczególnie do *modus operandi* przestępców zawodowych.

W toku śledztwa tworzy się wiele wersji, które mogą pozostawać w różnym związku logicznym. Możliwe warianty wyjaśniania okoliczności tego samego zdarzenia nadają tym zjawiskom najczęściej charakter wnioskowania rozłącznego (dysjunkcji) lub alternatywnego. Możliwa jest również taka sytuacja, iż potwierdzenie jednej wersji nie wyklucza innej, lecz jedna drugą niejako pochłania. Wówczas stosunek pomiędzy wersjami przyjmuje postać rozumowania łączno-rozdzielczego.

M. Kulicki wyróżnia wersje: operacyjne, śledcze i jurysdykcyjne. Kolejne kryteria przyjmowane przez tego autora to stosunek wersji do faktu głównego lub dowodowego (wersje cząstkowe i ogólne) oraz zakres przedmiotowy (wersje szerokie i wąskie). Ponadto M. Kulicki wyróżnia jeszcze kryteria klasyfikacji wersji ze względu na:

- 1) podmiot formułujący (rozdziela wersje: policyjne, prokuratorskie, sądowe),

²⁰ Zagadnienia terminologiczne dotyczące wersji kryminalistycznych szeroko omawia P. Girdwoyń, *Wersje kryminalistyczne. O wykrywaniu przestępstw*, Warszawa 2001, s. 15–43; por. także S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997.

- 2) stopień prawdopodobieństwa (oparte na nikłych podstawach faktycznych, a także na niewątpliwych i dostatecznie szerokich podstawach),
- 3) stopień zweryfikowania (wstępne, sprawdzone)²¹.

Można także, ze względu na wyniki ustaleń, wyróżnić wersje pozytywne i negatywne, a także wstępne (tymczasowe) i finalne (ostateczne) – w zależności od fazy postępowania przygotowawczego.

Przedmiotem wersji kryminalistycznej są okoliczności zdarzenia we wzajemnym związku, stanowiące podstawę postępowania karnego²².

Ze względu na przedmiot można podzielić wersje na **ogólne** i **częstkowe**. Przedmiotem wersji ogólnej są zasadnicze okoliczności badanego zdarzenia, natomiast wersje częstkowe dotyczą poszczególnych faktów o różnym znaczeniu dla wyjaśnienia istoty zagadnienia.

Bezbłędne podstawy budowy wersji kryminalistycznej określają jej praktyczną użyteczność. Ma ona przecież odtworzyć rzeczywisty przebieg zdarzenia, musi więc opierać się na znanych i pewnych faktach.

Podstawą wersji kryminalistycznej są wszelkie informacje posiadane przez organ ścigania. Im informacji jest więcej i z im bardziej różnorodnych źródeł pochodzą, im są wiarygodniejsze, tym większe występuje prawdopodobieństwo, że opracowana wersja będzie bliska prawdy²³.

Naczelną zasadą przy budowaniu i sprawdzaniu wersji kryminalistycznych jest **ściśłość rozumowania**²⁴.

Na ocenę krytyczną zasługuje praktyka, która polega na sztywnym trzymaniu się jednej początkowej hipotezy i podporządkowaniu jej materiału dowodowego. Mimo mogących się nasuwać wątpliwości i możliwości innych rozwiązań, ograniczenia wszystkich czynności do sprawdzenia jednej hipotezy nie można uważać za spełnienie zadań śledztwa.

Przy omawianiu podstaw wersji kryminalistycznej nie sposób pominąć zagadnienia **intuicji**, zwłaszcza że stosunek do niej jest różny. Trzeba podkreślić, iż: „intuicja nie przeczycy poznaniu racjonalnemu, lecz stanowi wstęp do niego. Najpierw trzeba mieć intuicyjny zarys jakiejś prawdy, potem można ją poddać racjonalnemu opracowaniu i krytyce”²⁵. Intuicja – jak wskazuje W.I.B. Beveridge – jest „tworem podświadomej czynności umysłu, dzięki której analiza trwa nawet wtedy, gdy świadome myślenie przestało się nim zajmować”²⁶.

Chociaż nie można tworzyć wersji tylko na podstawie intuicji, to jednak całkowite jej wyeliminowanie byłoby niesłuszne.

Tworzenie wersji nawet w pierwszym stadium postępowania karnego jest konieczne, z tym że z natury rzeczy wersja ta ma charakter ogólny i w miarę postępu śledztwa ulega

²¹ M. Kulicki, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 1994, s. 71.

²² T. Hanausek podaje, iż przedmiotem wersji śledczej są fakty oraz ich właściwości, przebieg i wzajemne relacje (*Kilka uwag o metodyce budowy wersji śledczej* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci prof. dra W. Świdy*, red. J. Fiema, W. Gutekunst, S. Hubert, Warszawa 1969, s. 176).

²³ A. Forker, R. Thomas, *Die Fahndungsversionen und ihre Grundlagen*, „Forum der Kriminalistik” 1966/7, s. 10–13.

²⁴ C.E. Brisach, *Kriminalistische Handlungslehre* [w:] *Kriminalistik*, t. 1, red. E. Kube, H.U. Störzer, K.J. Timm, Stuttgart i in. 1992, s. 185 i n.

²⁵ J. Pieter, *Słownik psychologiczny*, Wrocław, Kraków 1963, s. 114.

²⁶ W.I.B. Beveridge, *Sztuka badań naukowych*, Warszawa 1960, s. 103.

uściśleniu (określenie czasu, miejsca, przyczyn zgonu itp.) albo rozszerzeniu (ustalenie dodatkowych elementów, jak motyw, przebieg zdarzenia w warunkach obrony koniecznej itp.).

Istnieją jednak czynności, które wykonuje się w każdym postępowaniu karnym, niezależnie od posiadanych wersji, np. zabezpieczenie miejsca zdarzenia, przesłuchanie osoby składającej informacje o zdarzeniu.

Liczba wersji jest uzależniona od rodzaju przestępstwa, okoliczności zdarzenia, stopnia trudności wykrycia sprawcy itp.

Nowe perspektywy dla budowy wersji kryminalistycznych otwiera wiktymologia kryminalna, której wyniki pozwalają na opracowanie modelu wykrywalności sprawców przestępstw – od ofiary do przestępcy²⁷.

Najczęściej w toku całego opracowywania modelu konstruuje się od dwóch do czterech jego wersji. Obserwuje się tendencję do ograniczania się do raczej niewielkiej liczby hipotez. Opracowuje się te wersje, które wydają się najbardziej prawdopodobne według oceny prowadzącego postępowanie przygotowawcze, nie tworzy się natomiast wszystkich wersji dotyczących obiektywnie możliwych wyjaśnień faktów.

Wśród ankietowanych 100 funkcjonariuszy tylko 16 stwierdziło, iż w prowadzonych przez nich sprawach wysunięto wersje dotyczące wszystkich obiektywnie możliwych wyjaśnień okoliczności zdarzenia. W olbrzymiej jednak większości spraw (84) ograniczono się do objęcia wersjami najbardziej prawdopodobnych możliwości ich sprawdzania i ewentualnie na podstawie materiału uzyskanego tą drogą opracowywano kolejne wersje. Metoda taka jest niewątpliwie mniej wiarygodna, zawiera pewne ryzyko błędu przy ustalaniu stopnia prawdopodobieństwa poszczególnych możliwych wyjaśnień. Należy więc dążyć do zwiększenia liczby spraw, w których tworzy się wersje nie według prawdopodobieństwa, lecz według możliwości obiektywnych.

Każda wersja podlega dokładnemu sprawdzeniu w celu stwierdzenia jej zgodności z rzeczywistością.

W polskiej literaturze kryminalistycznej zostały opracowane nie tylko kryteria preferencji, które jednak nie wystarczają w procesie wartościowania wersji, lecz również reguły preferencji, stanowiące swoistą procedurę postępowania²⁸. Są to:

- 1) reguła hierarchicznego uporządkowania kryteriów preferencji wersji,
- 2) reguła dominacji prawnych kryteriów preferencji wersji,
- 3) reguła *ceteris paribus*,
- 4) reguła współzależności wersji,
- 5) reguła *ex ante*.

Okoliczności, które bada się w celu zweryfikowania przyjętych hipotez, można podzielić na dwie grupy: wykluczające i zwiększające jej prawdopodobieństwo. Jeżeli np. stwierdzi się, że strzał oddano z pistoletu lub rewolweru z odległości ponad 50 cm, wersja o samobójstwie jest wykluczona. Odległość strzału ma bowiem podstawowe znaczenie dla przyjęcia wersji w konkretnym przypadku.

Ustalenie motywu ewentualnego samobójstwa nie jest równoznaczne z prawdziwością tej wersji, chociaż czyni ją bardziej prawdopodobną.

Przykładem sprawdzania wersji może być problem ustalenia w praktyce kolejności śmierci osób zmarłych „jednocześnie” w katastrofie. W tym przypadku należy kierować

²⁷ B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 2022.

²⁸ Z. Pastorczak, *Metodologiczne i prawne problemy wersji kryminalistycznej*, Warszawa 1985, s. 230–232.

się podstawową zasadą: równoczesność śmierci należy przyjąć dopiero wówczas, gdy nie można ustalić pierwszeństwa śmierci. Przy takim podejściu do tego problemu trzeba:

- unikać sugestii co do rodzaju zdarzenia rzekomo przesądającego rozwiązanie kolejności śmierci. W rzeczywistości bowiem np. nawet w katastrofie drogowej, w której śmierć poniesie wiele osób, mogą być rozbieżności w czasie ich zgonu. Może być np. tak, że kierujący samochodem doznaje zawału mięśnia sercowego i kierowany przez niego pojazd uderza w drzewo. Czasem pasażer pojazdu po zderzeniu idzie lub czołga się jeszcze parę metrów lub, co łatwo stwierdzić po krwawych śladach jego drogi, chodzi. Czasem przygodni świadkowie zdarzenia lub osoby uczestniczące w ratowaniu ofiar mogą potwierdzić odruchy życia, drgania ciała, wypowiedanie słów itp.,
- zwracać uwagę na stopień zbieżności przyczyny zgonu wielu osób. Będą one różne (np. spośród ofiar zdarzenia u jednej stwierdzono ranę kłutą na plecach, a u drugiej typowe ślady powieszenia) – tym łatwiejsza będzie więc ocena kolejności ich śmierci,
- ustalić w sposób niebudzący wątpliwości, czy wśród ofiar zdarzenia są sprawcy tego czynu. Trzeba przy tym wyjątkowej ostrożności. Na przykład w przypadku dwóch ofiar zdarzenia, gdy jedna jest osobą nieletnią, a druga dorosłą, nie można z góry przesądzać, że sprawcą był dorosły. Dopiero po ustaleniu, że sposób wykonania przestępstwa przekracza możliwości osoby nieletniej (np. zbrodnicze powieszenie dorosłej osoby), że osoba trzecia nie brała udziału w zdarzeniu, a zdarzenie nie ma cech samobójstwa zbiorowego, można ustalić sprawcę przestępstwa oraz kolejność ich śmierci,
- zwracać szczególną uwagę na ślady biologiczne, właściwie je zabezpieczać oraz poddawać głębokiej analizie w zestawieniu z innymi dowodami rzeczowymi. Niezbędne więc będzie ustalenie liczby obrażeń, ich charakteru, rozległości, usytuowania, czasu powstania i wpływu na zejście śmiertelne. Istnieje potrzeba zwracania uwagi na: ułożenie zwłok, stan odzieży, odległość zwłok od źródła niebezpieczeństwa i od miejsc mogących wpłynąć na uratowanie życia (np. w przypadku zbiorowego otrucia gazem ziemnym odległość od okien i innych otworów), na miejsce zdarzenia i okoliczności je poprzedzające, ślady walki o życie oraz ocenę narzędzi zbrodni lub innego źródła niebezpieczeństwa pod kątem możliwości przeciwstawienia się im człowieka, jak i możliwości szybkiego spowodowania śmiertelnego efektu.

Podczas rozstrzygania problemu kolejności ponoszenia śmierci nie można też zapomnieć o trudnościach świadomie stworzonych przez zainteresowanych w takiej kolejności jej ponoszenia, która dawałaby im, jako uprawnionym, np. spadkobiercom, pewne korzyści po zmarłych. Znane są bowiem takie zachowania, jak pozorowanie zabójstwa osoby, która popełniła samobójstwo lub zmarła śmiercią naturalną, nakłanianie świadków ratujących ofiary zdarzenia do zeznania na temat okoliczności mających sugerować późniejszą śmierć jednej ofiary od drugiej itp.

Ustalenie kolejności śmierci ma znaczenie również na gruncie prawa, szczególnie zaś przy określeniu sposobu dziedziczenia majątku po osobach pozostających wobec siebie w stosunku unormowanym przez prawo spadkowe, a które utraciły życie podczas tego samego zdarzenia.

Kodeksy cywilne poszczególnych państw różnie regulowały to zagadnienie. Na przykład według prawa rzymskiego w razie równoczesnej śmierci dzieci z rodzicami rozważano, czy dzieci te były już w okresie dojrzałości płciowej, czy też nie.

Jeżeli chodzi o dzieci dojrzałe, to przypuszczano, że żyły dłużej aniżeli rodzice, jeśli zaś nie były dojrzałe – żyły krócej.

Z kolei w razie równoczesnej śmierci obojga małżonków przypuszczano, że żona umarła przed mężem. Z czasem prawo zaczęło odstępować od tych zasad. Tam, gdzie nie było pewnych dowodów wcześniejszego zgonu, przyjmowano, że wszyscy zmarli równocześnie i że żaden ze zmarłych nie przeżył drugiego. Podobnie problem ten rozstrzygały ustawa cywilna austriacka i niemiecka. Jednak np. kodeks francuski przewidywał, że w sprawie przeżycia decydują okoliczności towarzyszące zejściu, a jeżeli ich brak, o pierwszeństwie zgonu rozstrzygają płeć i wiek osób zmarłych.

Na gruncie naszego prawa kwestię tę reguluje art. 32 Kodeksu cywilnego²⁹: „Jeżeli kilka osób utraciło życie podczas grożącego im wspólnie niebezpieczeństwa, domniemywa się, że zmarły jednocześnie”. Zrozumiałe jest, że w konkretnych przypadkach można obalić to domniemanie. Nie może to nastąpić poprzez wykazanie, że jedna ze zmarłych osób była zdrowsza itp. W tym celu przydatne więc mogą być jedynie wyniki badań medyczno-sądowych i kryminalistycznych. W razie zaś nie obalenia tego domniemania osoby te nie dziedziczą po sobie.

Opracowane wersje powinny być sprawdzone równolegle i jak najszybciej. W praktyce postulat równoległej weryfikacji wielu hipotez nie zawsze może być realizowany, ponieważ wszystkie jego teoretyczne zalety ustępują przed brakiem realnych możliwości (konieczność dysponowania dużą ilością sił i środków). Jeżeli organ ścigania nie może równolegle sprawdzić wszystkich przyjętych wersji, konieczne staje się ustalenie kolejności, w jakiej będą one poddawane badaniom. Wydaje się celowe, aby najpierw sprawdzić wersje najłatwiejsze do weryfikacji. Istnieją jednak sytuacje, gdy pewne okoliczności faktyczne narzucają kolejność sprawdzania wersji, np. obawa ucieczki osoby podejrzanej, co łączy się z szybkim zbieraniem informacji w celu uprawdopodobnienia sprawstwa. Jeżeli nie jest możliwe równoczesne sprawdzenie wszystkich wersji, nie należy ich weryfikować pojedynczo, aby nie ulec sugestii jednej hipotezy, co w konsekwencji może spowodować „przyzwyczajenie się” do wersji.

Sprawdzanie wersji powinno doprowadzić do ustalenia prawdziwości jednej z nich, czyli wskazać, iż przedstawia ona taki stan faktyczny, jaki miał miejsce w rzeczywistości. Wersja może być uznana za sprawdzoną i zgodną z rzeczywistością tylko wówczas, gdy potwierdza ją cały zebrany w sprawie materiał dowodowy, a pozostałe wersje zostały oddalone jako błędne.

Uznanie w toku śledztwa wersji za nieprawdziwą nie pozbawia jej cech prawdopodobieństwa. O przyjęciu wersji jako zgodnej z rzeczywistością ostatecznie decyduje sąd w prawomocnym orzeczeniu.

Warto zwrócić uwagę na fakt istnienia określonych, stałych i niezmiennych metod budowy wersji kryminalistycznej mających powszechne zastosowanie w praktyce³⁰. Wskazuje się na to, że różnorodność zdarzeń objętych zainteresowaniem kryminalistyki, zmienność przebiegu tych zdarzeń, wielość przyczyn i następstw oraz zasadnicze różnice pomiędzy wieloma metodami i środkami stanowią czynniki, które nie pozwalają na wypracowanie stałych, niezmiennych, sztywnych reguł. Stwierdza się również, że nie istnieją żadne uniwersalne metody budowy wersji, występują jednak na pewne zespoły wskazówek metodycznych tworzenia wersji.

Należy podkreślić, że na sposób budowy wersji kryminalistycznej wpływają także subiektywne warunki tworzącego tę wersję człowieka, jak np. jego zasób wiedzy, doświad-

²⁹ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).

³⁰ K. Juszka, *Wersja...*

czenie, preferencje. Przy konstruowaniu wersji kryminalistycznych trudno jest mówić o uniwersalnej metodyce, jednakże istnieją pewne zmienne i różnie stosowane, względnie stałe założenia metodyczne. Metoda wnioskowania z posiadanych materiałów informacyjnych należy do najprostszych i najczęściej stosowanych w praktyce kryminalistycznej metod tworzenia wersji. Jedynym warunkiem posłużenia się tą metodą jest umiejętność operowania posiadanym materiałem informacyjnym. Po to jednak, aby móc zastosować tę metodę, musi istnieć ten materiał, to znaczy musi być zebrana taka ilość danych dotyczących przedmiotu wersji, która pozwoliłaby na najprostsze nawet wyprowadzenie wniosków zarówno z tych danych, jak przede wszystkim z różnych układów, powiązań i relacji zachodzących pomiędzy nimi. Prowadząc wnioskowania w oparciu o wyniki analizy całości materiału informacyjnego, można łączyć ze sobą poszczególne fragmenty tego materiału w różne odrębne zespoły, tworząc w ten sposób różne warianty założenia budowanej wersji kryminalistycznej. Istotna jest tu sprawa spójności poszczególnych elementów materiału informacyjnego w tym rozumieniu, ażeby poszczególne elementy nie były wzajemnie sprzeczne, nie wykluczały się. Omawiana metoda może być stosowana w tworzeniu wersji kryminalistycznej w różnych odmianach. Może mieć ona postać wnioskowania z całości posiadanego materiału informacyjnego bądź też z części tego materiału, na przykład tylko z elementów obiektywnych, tj. śladów i dowodów, lub tylko z zeznań świadków, albo wyłącznie z posiadanych materiałów operacyjno-rozpoznawczych.

Jedną z wersji wnioskowania z posiadanych materiałów informacyjnych jest wnioskowanie tylko z tych danych, które charakteryzują *modus operandi* sprawcy³¹. Wnioskowanie z części materiału informacyjnego ma miejsce zwłaszcza wówczas, gdy tylko część materiału jest jasna i względnie pewna. Jednakże jest to metoda zawodna, gdyż zazwyczaj w początkowym etapie budowy wersji kryminalistycznej jeszcze nie jest wiadome, czy i jakie znaczenie ma ta część, którą obiera się jako punkt wyjścia dla wnioskowania. Może się bowiem w praktyce zdarzyć, że właśnie ta część dotyczy nieistotnych elementów zdarzenia, a nawet słabiej ukształtowana część materiału, nieprzyjęta jako podstawa wnioskowania, właśnie odnosi się do centralnego zagadnienia w danej sprawie. Jak wspomniano wyżej, jednym z typów wnioskowania, na podstawie części materiału informacyjnego, jest wnioskowanie w oparciu o dane odnoszące się do *modus operandi*. Ażeby jednak wnioskowanie takie było w pełni poprawne, *modus operandi* musi się charakteryzować pewnymi właściwościami, a mianowicie: liczebnością, jakością, dystynktywnością i swoistością.

Literatura uzupełniająca

Fischer B., *Kazusy z kryminalistyki*, Kraków 1998; Girdwoyń P., *Wersje kryminalistyczne. O wykrywaniu przestępstw*, Warszawa 2001; Girdwoyń P., *Zarys kryminalistycznej taktyki obrony*, Kraków 2004; Gotowicz A., *Kryminalistyka w procesie karnym – procedura weryfikacji wersji kryminalistycznych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 2; Horswell J. (red.), *The Practice of Crime Scene Investigation*, Boca Raton 2004; Juszka K., *Wersja kryminalistyczna*, Kraków 1997; Juszka K., *Wersja nieprawdopodobna* [w:] *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, red. J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2001; Juszka K., *Wpływ budowy wersji kryminalistycznej na wykrywalność sprawców przestępstw* [w:] *Rozprawy z Jałowcowej Góry. Materiały z III Zjazdu Katedr Kryminalistyki Dobczyce, 11–13 czerwca 2003*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków 2004; Kulicki M., Kwiatkowska-Darul V., Stępka L., *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2005; Noon R.K., *Forensic engineering investigation*, Boca Raton 2001; Pikulski S., *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997; Tokarz M., *Elementy pragmatyki logicznej*, Warszawa 1993.

³¹ R. Saferstein, *Criminalistics: Introduction to forensic science*, London 2014.

PLANOWANIE PRZESTĘPSTWA

Wobec obfitości nowego materiału m.in. z zakresu techniki kryminalistycznej zrezygnowano z części drugiej podręcznika „Problematyka metod przestępczych”¹.

Problematyki metod przestępczego działania nie można sprowadzać jedynie do stadium realizacji zamiaru, a więc taktyki i techniki działania na miejscu czynu. Pojęciem **metod przestępnych** należy objąć wszystkie fazy – od powstania zamiaru przestępczego aż do wykorzystania rezultatów podjętego czynu przestępczego. Można zatem wyróżnić następujące fazy działania przestępczego: powstanie zamiaru przestępczego, planowanie, przygotowanie, wykonanie, czynności związane z uniknięciem odpowiedzialności karnej i realizacją korzyści uzyskanych lub spodziewanych w wyniku dokonanego przestępstwa².

Powzięcie zamiaru przeważnie wyprzedza stadium planowania przestępstwa, chociaż sprawca ma wówczas świadomość ogólnych zarysów możliwości dokonania czynu. Zamyśl ten na samym wstępie niekoniecznie musi być decyzją woli, może się najpierw pojawić w formie rozważań, które są trudno uchwytnie i często mogą nie prowadzić do krystalizowania się woli popełnienia przestępstwa³.

Zdarzają się i takie przypadki, gdy w zależności od sytuacji czy typu osobowości sprawcy powstanie zamiaru jest dopiero wynikiem skonkretyzowanego planu działania. Jednakże zamiar kryjący w sobie element decyzji woli jest pierwszym, niekaralnym stadium popełnienia przestępstwa. Nikt bowiem nie może odpowiadać za zamiar, dopóki nie jest on uzewnętrzniony.

Planowanie dotyczy założeń taktycznych i technicznych przestępstwa, wyprzedzając stadium przygotowania, które obejmuje już zespół czynności faktycznych. Pierwsze ogniwo planowania stanowi wybór konkretnego rodzaju przestępstwa i sposobu realizacji zamiaru przestępczego. O wyborze rodzaju i sposobu dokonania przestępstwa de-

¹ Szczegółowe informacje na temat *modus operandi* wybranych przestępstw zob. B. Hołyst, *Kryminalistyka*, wyd. 12, Warszawa 2010, s. 88–401.

² Poważną inspirację do analizy problematyki *modus operandi* stanowią wyniki badań statystyczno-kryminologicznych. Por. B. Hołyst, *Przestępczość w Polsce w latach 1989–2002 i prognoza*, Warszawa 2003 (dalej cyt. jako Raport B. Hołysta). Badania te zostały sfinansowane przez Wyższą Szkołę Menedżerską w Warszawie. W 2017 r. ukazała się publikacja pod redakcją B. Hołysta, *Prognozowanie kryminologiczne w wymiarze społecznym, t. 1, Metodologia. Analiza. Tendencje rozwojowe*, Warszawa 2017.

³ S. Stomma, *Współdziałanie przed dokonaniem przestępstwa*, Warszawa 1975, s. 5.

cydują możliwości techniczne, jakimi dysponuje sprawca, typ jego osobowości, łatwość osiągnięcia efektów oraz stopień ryzyka związany z grożącą sankcją karną.

Intensywny rozwój stosunków społeczno-gospodarczych wywiera wpływ na kształtowanie się struktury i dynamiki przestępczości. W hierarchii szkód społecznych przestępczość tradycyjna ustępuje miejsca nowym formom objawowym przestępczości. W Polsce na czoło wysuwa się grupa przestępstw o różnych stanach faktycznych, którą można określić mianem **przestępstw zorganizowanych**.

Przestępstwa gospodarcze – jak wykazuje praktyka – z reguły są dokonywane przez grupy przestępcze. Ocena kryminalistyczno-kryminologiczna tego faktu pozwala wprowadzić pojęcie tzw. **przestępczości zorganizowanej**, która oczywiście wymaga bardzo dokładnego planowania.

Planowanie przestępstwa w sensie kryminalistycznym to myślowe opracowanie skutecznej realizacji zamiaru przestępnego oraz sposobu uniknięcia odpowiedzialności karnej.

Planowanie w zakresie skutecznego działania przestępnego obejmuje założenie wykonania wielu czynności, poczynwszy od zdobycia narzędzi poprzez wybór optymalnych warunków do przebiegu akcji aż do zachowania się na miejscu czynu, zdobycia łupu itp. Planowanie może mieć charakter długotrwały lub bezpośredni, prymitywny lub skomplikowany. Jest to uzależnione m.in. od rodzaju przestępstwa i metody działania koniecznej do jego realizacji, a w szczególności od użycia środków technicznych czy od organizacji grupy przestępczej.

Celem planowania w zakresie uniknięcia odpowiedzialności karnej jest stworzenie takich warunków, które pozwoliłyby na oddalenie podejrzeń od sprawcy (niszczenie śladów, skierowanie podejrzeń na inne osoby, przygotowanie alibi itp.). Swoistą metodę uniknięcia odpowiedzialności karnej stanowi symulacja choroby psychicznej, co często jest poprzedzone uzyskaniem świadectwa lekarskiego jeszcze przed objęciem w administracji gospodarczej stanowiska, które może być wykorzystane w działalności przestępnej.

Te dwa elementy planowania kształtują się różnie w zależności od rodzaju przestępstwa.

W przestępczości gospodarczej planowanie w zakresie skutecznego działania nie narażać specjalnych trudności, ponieważ z reguły pełnione funkcje zawodowe ułatwiają realizację zamiaru przestępnego. Poważniejszym natomiast problemem jest planowanie, którego celem jest uniknięcie odpowiedzialności karnej. Stąd też sprawcy podejmują wysiłki w kierunku swoistej legalizacji operacji przestępnych.

Również w przypadku zabójstw, a w szczególności dzieciobójstw, sprawca koncentruje uwagę na planowaniu uniknięcia odpowiedzialności karnej, a nie na bezpośrednim przeprowadzeniu akcji przestępnej, która ma zwykle nieskomplikowany charakter.

W przypadku fałszowania pieniędzy, papierów wartościowych i znaków urzędowych podstawowe znaczenie ma natomiast planowanie technicznego wykonawstwa, aby podrobiony lub przerobiony dokument wykazywał cechy autentyczności. Sam kolportaż fałszywych banknotów wymaga planowania, aby uniknąć ujawnienia przestępstwa w trakcie puszczenia pieniędzy w obieg, co osiąga się m.in. przez zorganizowanie rozległej siatki osobowej i przestrzennej.

Ze względu na specyfikę działania w miejscach publicznych planowanie w przypadku kradzieży kieszonkowych dotyczy przede wszystkim technicznego wykonawstwa, gwarantującego skuteczność i uniknięcie zatrzymania na gorącym uczynku. Wymaga to przeważnie osiągnięcia odpowiedniej sprawności, czemu towarzyszą długotrwałe ćwiczenia.

Okoliczności jednorodnego – z punktu widzenia klasyfikacji prawnej Kodeksu karnego – przestępstwa różnie kształtują plan działania. Systematyka kodeksowa przestępstw nie pokrywa się z klasyfikacją rodzajów czynów przestępnych w sensie problematyki kryminalistycznej. Na potrzeby wymiaru sprawiedliwości wystarcza układ klasyfikacyjny przestępstw przyjęty w Kodeksie karnym, kryminalistyka zaś musi stosować inne kryteria podziału, szczegółowo uwzględniające metody działania przestępczego, śledczego i profilaktycznego. Współczesne kodeksy karne słusznie przejawiają w zakresie ustanawiania dyspozycji i sankcji tendencje integracyjne. Kryminalistyka nie może ulec tym tendencjom. Ściganie przestępstw wymaga prowadzenia selektywnych badań i opracowań monograficznych różnorodnych rodzajów, które składają się na ogólny typ przestępstwa w ujęciu kodeksowym. Przykładem mogą być napady rabunkowe czy oszustwa, które z punktu widzenia kryminalistycznego można i trzeba podzielić na wiele grup, z których każda ma swoją specyfikę.

Tak na przykład większość rozbojów bywa dokonywana bez uprzedniego planowania, a wyrażając się dokładniej: z minimalną dozą planowania, gdyż zamiar sprawców tej grupy rozbojów powstaje bezpośrednio przed jego realizacją. Tego rodzaju napady rabunkowe wydają się typowe dla dużych miast, a sprawcami są przeważnie młodociani pochodzący ze środowisk zdemoralizowanych. Natomiast część rozbojów jest uprzednio zaplanowana, przy czym w licznych przypadkach plan ten przewiduje wiele skomplikowanych czynności. Dotyczy to napadów na instytucje finansowe, sklepy, mieszkania czy na kierowców taksówek. Nie ulega wątpliwości, że wymienione tu grupy rozbojów, chociaż objęte jednym artykułem Kodeksu karnego, z punktu widzenia kryminalistycznego wykazują duże zróżnicowanie i wymagają odrębnego opracowania.

Te same uwagi dotyczą oszustwa. Oszustwa na mierze, wadze, bez względu na ich efekty ekonomiczne, są dokonywane bez poważniejszych zabiegów, które wymagałyby większego planowania, podczas gdy afery oszukańcze są z reguły poprzedzone precyzyjnym planem działania.

Jednakże nawet najcięższe przestępstwa, gdy system profilaktyki nie jest zorganizowany, mogą być dokonywane przy minimalnych wysiłkach sprawców w zakresie planowania, jak to miało miejsce w przypadkach piractwa powietrznego.

Przestępstwo to budzi niepokój społeczeństw wszystkich państw.

W jednym z rozdziałów swej pracy⁴, poświęconym istocie przestępstwa planowanego, K. Daszkiewicz przytacza m.in. dwa podziały planowania przeprowadzone przez N. Lewitowa i G. Hosteleta. Wybór tych podziałów był trafny, ponieważ autorzy reprezentują dwa różne warianty oparte na odmiennych kryteriach klasyfikacyjnych.

Podział N. Lewitowa uwzględnia kryteria fazowości przebiegu planowania. Wyróżnia on mianowicie trzy fazy w kolejności następstwa czasowego: fazę orientacyjną – obejmującą przemyślenie celu i możliwości osiągnięcia go, fazę organizacyjną – w czasie której sprawca ustala, co jest niezbędne do osiągnięcia postawionego celu, oraz fazę wykonania. Nie wszystkie fazy muszą mieć miejsce w każdym planowaniu. Niekiedy ze względu na rodzaj i okoliczności przestępstwa brak jest fazy orientacyjnej. Ale zwrócenie uwagi na trzy fazy planowania ma niewątpliwą wartość. Faza orientacyjna stanowi czynnik współdziałający w stadium powstawania postanowienia. Faza organizacyjna może przyczynić się do odstąpienia od powziętego postanowienia, a faza wykonania ma bezpośredni wpływ na osiągnięcie skuteczności akcji przestępnej.

⁴ K. Daszkiewicz, *Przestępstwo z premedytacją*, Warszawa 1968, s. 159.

Podział G. Hosteleta opiera się na kryterium przedmiotowym. W planowaniu wyodrębnia on wybór celu i koncepcji środków.

W metodologii badań naukowych na ogół większą wartość mają przedmiotowe kryteria podziałów, ponieważ pozwalają one na pełniejsze poznanie istoty samego zjawiska. Natomiast podziały oparte na kryteriach fazowości charakteryzują tylko przebieg, przy czym przedziały między poszczególnymi fazami są przeważnie sztuczne, sprzeczne z dominującym zjawiskiem ciągłości we wszystkich procesach rozwojowych.

Podział N. Lewitowa nie wykazuje dostatecznej selektywności, co powoduje, że np. faza orientacyjna obejmuje „przemyślenie celu i możliwości osiągnięcia go”. Zakres treści tej fazy jest zbyt szeroki i wyczerpuje właściwie całokształt planowania. Znajdujemy tu zarówno rozważenie celu, jak i możliwość jego realizacji. A przecież ocena „możliwości” musi zawierać rozważenie środków i samego wykonania.

Nasuwa się także uwaga, iż czynniki określone w drugiej fazie, a mianowicie ustalenie, co jest niezbędne do osiągnięcia postawionego celu, z pewnością nie wyprzedzają planowania wykonania, ale stanowią jego funkcję. W umyśle musi najpierw powstać obraz wykonania, a dopiero później plan zorganizowania środków niezbędnych do realizacji. Wydaje się, że autor pomieszał funkcje planowania z czynnościami faktycznymi, albowiem w tym drugim przypadku „zorganizowanie” środków rzeczywiście musi poprzedzać samą akcję przestępną.

Jednakże mimo powyższych uwag, przemawiających raczej za podziałem przedmiotowym, w zastosowaniu do tematyki kryminalistycznej w sformułowaniu G. Hosteleta należałoby pojęcie celu zastąpić planowaniem rodzaju przestępstwa, gdyż cel jest już wyznaczony samą pobudką działania.

Planowanie przestępstwa nie obejmuje zatem celu działania, ponieważ powstaje już na tle zaawansowanego procesu psychicznego i dotyczy jedynie wyboru sposobu realizacji w warunkach kolizji z normami współżycia społecznego.

Z planowaniem wiąże się **zagadnienie premedytacji**. Przejawiają się nawet tendencje do utożsamiania tych pojęć. Na przykład K. Daszkiewicz wysuwa wyraźną sugestię, aby pojęcie przestępstwa z premedytacją zastąpić pojęciem przestępstwa planowanego⁵. Wydaje się, iż wniosek ten jest zbyt śmiały. Niewątpliwie planowanie stanowi jeden z najistotniejszych elementów procesu premedytacyjnego, ale go całkowicie nie wypełnia. Premedytacja obejmuje jeszcze inne, wcześniejsze stadia krystalizowania się procesu motywacyjnego. Wymienić tu można: zamiśl, przebieg konfliktów moralnych, ocenę grożących konsekwencji prawnych, spodziewanych korzyści, взгляд na opinię społeczną itp.

Premedytacja stanowi więc długotrwały i złożony proces akceptacji wszystkich aspektów wiążących się z przebiegiem powstawania zamiaru i realizacji działania przestępnego, podczas gdy plan jako jeden z elementów premedytacji dotyczy zwykle zagadnień technicznego wykonawstwa i powstaje już na tle powziętego postanowienia działania.

Warunkiem przyjęcia działania premedytacyjnego jest dłuższe „obcowanie” psychiczne z myślą o popełnieniu konkretnego przestępstwa. Dłuższy okres ma zasadnicze znaczenie dla oceny stopnia napięcia woli przestępnej, ponieważ sprawca mimo wystarczającego dystansu czasu nie porzuca zamiaru przestępnego, przeciwnie – spowodował stłumienie systemu hamulców moralnych.

⁵ K. Daszkiewicz, *Przestępstwo...*, s. 150.

Premedytacja dostarcza materiału do wyrobienia sobie poglądu o ogólnym niebezpieczeństwie sprawcy przez ocenę jego dyspozycji psychicznych, a rodzaj i sposób planowania pozwalają na dodatkową ocenę tego niebezpieczeństwa w związku ze stopniem przestępczej „inteligencji” sprawcy. Stąd też różny jest zakres zainteresowań kryminalistyki i kryminologii tymi zagadnieniami. Kryminologię w większym zakresie interesuje zagadnienie premedytacji, a kryminalistykę – proces planowania.

Mimo że przestępstwa planowane są premedytacyjnie, to jednak nie każdy czyn premedytacyjny jest planowany. Na przykład nie są planowane w sensie kryminalistycznym niektóre przestępstwa dokonane w sposób jawny, pod wpływem bezpośredniego bodźca, chociaż mogą mieć charakter premedytacyjny. W tych przypadkach myśl o przestępstwie już dawno zalegała w psychice sprawcy i dopiero incydent, nawet błahy, w warunkach dyktansowanej akumulacji uczuć moralnie ujemnych, powoduje wyzwolenie mechanizmu psychomotorycznego w kierunku przestępstwa.

Literatura uzupełniająca

Chlebowicz P., *Grupa przestępcza z kryminologicznego punktu widzenia*, „Przegląd Policyjny” 2004/3; Kardas P., *Istota współsprawstwa w polskim prawie karnym. Uwagi na marginesie trzech orzeczeń Sądu Najwyższego*, „Prokuratura i Prawo” 2005/12; Kardas P., *Problem zbiegu przepisów ustawy karnej a różne postaci współdziałania*, „Prokuratura i Prawo” 2005/7–8; Kardas P., *Regulacja współdziałania przestępczego jako podstawa zwalczania przestępczości zorganizowanej*, „Prokuratura i Prawo” 2002/10; Kardas P., *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001; Kuziak P., *Usiłowanie podżegania w kontekście uchwały Sądu Najwyższego z dnia 21 października 2003 r.*, I KZP 11/03, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005/1; Lach A., *Reguła potwierdzania zeznań współsprawcy w prawie angielskim*, „Palestra” 2003/9–10; Liszewska A., *Odpowiedzialność karna za współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych w polskim prawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2004/1; Liszewska A., *Współdziałanie przestępne w polskim prawie karnym. Analiza dogmatyczna*, Łódź 2004; Marciniak M., *Organizator przestępstwa w polskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2004/9; Marciniak M., *Sprawstwo kierownicze a współsprawstwo*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2004/2; Pohl Ł., *Właściwe podżeganie do przestępstwa nieumyślnego (zagadnienia sporne)*, „Państwo i Prawo” 2004/11; Preibisz A.N., *Odgraniczenie sprawstwa kierowniczego od współdziałania przestępczego*, „Prokuratura i Prawo” 2003/1; Szymczyk J., *Współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych*, „Prokuratura i Prawo” 2003/7–8; Zachuta A., *Opis i kwalifikacja prawna czynu z uwzględnieniem sprawczych odmian przestępczego współdziałania*, „Prokuratura i Prawo” 2005/1.

PRZYGOTOWANIE PRZESTĘPSTWA

Ustawodawca w części ogólnej Kodeksu karnego przy określaniu stanu faktycznego, jakim jest przygotowanie przestępstwa, objął tym pojęciem również plan działania. Jest to niewątpliwie uzasadnione względami techniki legislacyjnej. W rozważaniach kryminalistycznych te względy nie są tak wiążące i dlatego w ramach stadiów działania przestępnego zostało wyodrębnione nie tylko planowanie, ale także przygotowanie, stanowiące już pierwszą praktyczną czynność zmierzającą do realizacji finalnych celów zakreślonych planem.

Kodeksowa definicja przygotowania jest następująca: „Przygotowanie zachodzi tylko wtedy, gdy sprawca w celu popełnienia czynu zabronionego podejmuje czynności mające stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania, w szczególności w tymże celu wchodzi w porozumienie z inną osobą, uzyskuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania” (art. 16 § 1 k.k.). W myśl § 2 art. 16 k.k.: „Przygotowanie jest karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi”. Przypadków tych jest w Kodeksie karnym 14. Dotyczy to np. przygotowania do gwałtownego zamachu na jednostkę Sił Zbrojnych RP (art. 140 § 3 k.k.), do fałszowania dokumentów (art. 270 § 3 k.k.), do fałszowania pieniędzy (art. 310 § 4 k.k.), do popełnienia przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (art. 168 k.k.).

Zwraca uwagę fakt, że czynności przygotowawcze do przestępstw tak niebezpiecznych jak zabójstwa (art. 148 k.k.), rozboje (art. 280 § 2 k.k.) nie są karalne. Bardzo często dokonanie zabójstw i rozbojów musi być poprzedzone przygotowaniem narzędzi, np. broni palnej.

Kryminalistyka musi jednak koncentrować się na wszystkich rodzajach przestępstw, czynnościach przygotowawczych niezależnie od ich karalności. Czynności przygotowawcze w odróżnieniu od planowania dostarczają ewidentnego materiału dowodowego zarówno osobowego, jak i rzeczowego, który może doprowadzić do wykrycia sprawcy, a ustalenie pewnych faktów z zakresu tych czynności jeszcze przed dokonaniem przestępstwa ma wpływ na zapobieżenie jego popełnieniu.

Przygotowanie z punktu widzenia kryminalistyki można określić jako zespół czynności faktycznych mających na celu umożliwienie skutecznej realizacji planu przestępnego.

Czynności te można ująć w cztery następujące grupy:

- 1) uzyskanie informacji o obiekcie przestępstwa;
- 2) warunki, w jakich ma być przeprowadzona akcja (tzw. wywiad przestępny);

- 3) środki techniczne niezbędne do realizacji zamiaru;
- 4) podejmowanie zabiegów w celu uniknięcia odpowiedzialności karnej, a także dobór koniecznego składu osobowego.

Informacje o osobie, przeciwko której ma być skierowany zamach przestępny, dotyczą jej trybu życia, nawyków, przyzwyczajzeń, godzin opuszczania domu i powrotu do niego, wyjazdów poza miejsce zamieszkania, utrzymywania kontaktów towarzyskich, stanu zdrowia, a w przypadkach anonimów wymuszających okupy, kradzieży, włamań do mieszkań – stopnia zamożności. Dane dotyczące warunków dokonania przestępstwa muszą uwzględniać rodzaj obiektu, sposób jego zabezpieczenia (urządzenia alarmowe, ochrona przez wartowników), położenie obiektu itp.

Źródła wywiadu przestępnego można usystematyzować i zawrzeć w pięciu grupach:

- 1) nadawca;
- 2) bezpośrednia obserwacja obiektu lub inwigilacja osób;
- 3) osoby trzecie spełniające rolę nieświadomego informatora;
- 4) „wieść publiczna” i środki masowego przekazu;
- 5) ofiara.

Ad 1) Z pojęciem nadawcy łączą się dwa zasadnicze warunki: **świadomość** co do celu zbierania i przekazywania informacji oraz **zainteresowanie**, które znaleźć może wyraz w chęci uzyskania korzyści materialnych lub „moralnych”.

W przypadku korzyści materialnych nadawca albo otrzymuje z góry ustaloną sumę wynagrodzenia, albo uczestniczy w podziale łupu. Do tej grupy można także zaliczyć „nadanie roboty” przez kierowników sklepów, którzy dokonali manka. Chociaż nie uczestniczą w podziale zysku, a często nawet za dokonanie włamania udzielają zapłaty, to ich korzyści materialne są realizowane przez ukrycie popełnionych nadużyć.

Z materialnym zainteresowaniem łączy się często zawodowość w uprawianiu procederu przestępnego w drodze pomocy bezpośredniej wykonawcy lub nawet podlegania do przestępstwa.

Natomiast w przypadku korzyści „moralnych” nadawca kieruje się bądź to uczuciem zemsty wobec pokrzywdzonego, bądź chęcią przysługi wynikającej z przyjaźni, zobowiązań itp.

Ad 2) Bezpośrednia obserwacja obiektu lub inwigilacja osób bez dodatkowych zabiegów może być wykonywana w warunkach publicznie dostępnych. W razie braku tych warunków są zwykle podejmowane czynności umożliwiające penetrację terenu przez przyjęcie określonej pracy (dozorca, goniec) lub podjęcie zabiegów mistyfikatorskich, jak np. wystąpienie w roli hydraulika, elektryka, pracownika firmy telekomunikacyjnej.

Ad 3) W odróżnieniu od nadawców osoby trzecie dostarczają pewnego zakresu informacji przydatnych do skutecznego przeprowadzenia akcji przestępnej. Czynią to bądź nieświadome wartości ujawnionych danych, bądź nieświadome celu, dla którego zostaną one wykorzystane. Jest to przeważnie wynikiem skłonności do spontanicznego przekazywania swoich uczuć, myśli, spostrzeżeń i wiadomości lub też podatności na prowokację umiejętnie zastosowaną przez potencjalnego sprawcę.

Ad 4) W warunkach życia w małych lub zamkniętych środowiskach, ze względu na zmniejszony zakres anonimowości, istnieją duże możliwości uzyskania informacji z „wieści publicznej” (powszechna znajomość pewnych faktów). W większych środowiskach te źródła informacji mogą być w pewnym stopniu zastąpione wiadomościami zaczerpniętymi ze środków masowego przekazu, np. notatki prasowe o wyjazdach zagranicznych osób pozostających w kręgu zainteresowania świata przestępczego.

Ad 5) Często sama ofiara, ze względu na brak zachowania środków ostrożności, stwarza sprzyjające warunki i dostarcza informacji niezbędnych do dokonania przestępstwa. Nieostrożność ta zwykle wynika z nieświadomości co do ostatecznych skutków postępowania. Przyszłe ofiary nie przewidują, że zawieranie w restauracjach przypadkowych znajomości, picie alkoholu w towarzystwie bliżej nieznanym osobom, utrzymywanie kontaktów z niebezpiecznym środowiskiem, informowanie o posiadaniu dużych sum pieniędzy może doprowadzić do tragicznych rezultatów.

Należy wyróżnić **dwa rodzaje nieostrożności**: incydentalną i trwałą (dystansową). **Nieostrożność incydentalna** ma miejsce wówczas, gdy ofiara jednorazowo lub przypadkowo stwarza sytuację niebezpieczną dla swojego życia lub mienia. **Nieostrożność trwała** polega na spowodowaniu niebezpieczeństwa przez stałe utrzymywanie kontaktów z podejrzanym środowiskiem.

Wybór i zakres środków jest uzależniony od rodzaju przestępstwa, a w szczególności od taktyki działania.

Istnieje oczywiście pokaźna grupa czynów przestępnych, których dokonanie nie wymaga stosowania specjalnych środków technicznych. Należą do nich niektóre rodzaje przestępstw seksualnych, gospodarczych, kradzieże, oszustwa, udzielanie i pobieranie łapówek itp.

W przypadkach gdy nawet sam rodzaj przestępstwa, jak np. kradzież z zamkniętych pomieszczeń, normalnie zakłada konieczność użycia środków technicznych, to dzięki obranej taktyce działania można osiągnąć identyczny skutek przestępny bez potrzeby ich stosowania. Ta taktyka polega na zapewnieniu legalnego dostępu do pomieszczeń przez przyjęcie określonej funkcji (kasjera, magazyniera, dozorczy), a w przestępstwach urzędniczych – odpowiedniego stanowiska.

Środki stosowane przez przestępców mogą służyć bezpośredniemu wykonawstwu lub uniknięciu odpowiedzialności karnej.

Środki użyte przeciwko osobie mają na celu złamanie jej oporu fizycznego lub psychicznego dla uzyskania zamierzonych skutków przestępnych. Wymienić tu można przede wszystkim: zabójstwo, uszkodzenie ciała, rozbój, przestępstwo zmuszenia, zgwałcenia, w którym dominującą rolę oprócz siły fizycznej odgrywają także środki techniczne, jak broń i inne narzędzia niebezpieczne dla życia, środki toksyczne itp. Inne przestępstwa, jak np. oszustwa, wymagają zastosowania środków psychicznego oddziaływania poprzez podstęp, kłamstwo itp.

Postęp w dziedzinie stosowania środków samoobrony – czy to przez nieutrzymywanie kontaktów z niebezpiecznym środowiskiem, czy przez wykazywanie dostatecznej troski o bezpieczeństwo własnego życia i mienia, przezorności itp. – nie jest zadowalający.

W nieporównywalnie większym zakresie jest rozbudowany system rzeczowego zabezpieczenia obiektów przestępstwa, ale i metody jego pokonania przez świat przestępczy obejmują coraz więcej środków. Zabezpieczenie obiektów jest zróżnicowane – począwszy od zwykłych zamków, zasuw oraz takich urządzeń zagrażających, jak: kraty, mury, ogrodzenia, aż do ogniotrwałych kas pancernych, skarbców czy skomplikowanych urządzeń alarmowych wyposażonych w niezwykle czułe detektory elektroniczne.

W zakresie zabezpieczeń banknotów przed fałszerstwami zadanie to spełnia specjalny system polegający na wyborze materiału (podłoża) i technice produkcji.

System zabezpieczenia warunkuje zakres i rodzaj przygotowania odpowiednich środków technicznych. Im bardziej skuteczny jest system ochrony, tym większej wymaga koncentracji środków do jego pokonania. Na przykład przy włamaniu są stosowane róż-

norodne środki – poczynając od najprostszych wytrychów aż do „raków”, przecinaków, pilek do cięcia metali, aparatów acetylenowych, a nawet materiałów wybuchowych.

Również w dziedzinie fałszerstw dokumentów sprawca natrafia na różny stopień trudności. Nie nastrocza poważniejszych trudności spreparowanie fałszywego dokumentu wówczas, gdy przestępca zdołał uzyskać autentyczne blankiety lub pieczęcie. Znacznie większy stopień trudności łączy się z koniecznością przygotowania całego procesu „produkcji” fałszywych dokumentów, obejmującego również podrobienie blankietów lub pieczęci. Natomiast pokonanie bariery systemu produkcji banknotów, czeków, weksli wymaga już bardzo poważnych nakładów środków i przygotowań.

Najczęściej sprawcy wykorzystują narzędzia powszechnie dostępne, zdarzają się jednak przypadki sporządzenia narzędzi specjalnie do celów przestępnych¹. Dotyczy to wytrychów, „raków” i innych narzędzi służących do włamań.

Trudności zdobycia niektórych narzędzi, np. broni palnej, skłaniają sprawców do podjęcia produkcji broni sposobem domowym (tzw. broń samodziąłowa) lub przystosowania broni niepalnej (straszaki, wiatrówki) do strzelania nabojami bojowymi. Oprócz broni prymitywnej niektórzy tokarze, frezerzy, ślusarze, mający dostęp do odpowiednich narzędzi i maszyn, potrafią bardzo precyzyjnie wykonać domowym sposobem pistolety i rewolwery o różnych rozwiązaniach konstrukcyjnych, niekiedy wzorowane na broni typowej. Innym przykładem jest broń uzupełniona, to znaczy pewne jej części pochodzą z broni typowej, a niektóre z nich są dorabiane. Mając np. lufę od typowej broni, stosunkowo łatwo jest wykonać domowym sposobem pozostałe części, jak: iglicę, mechanizm spustowo-uderzeniowy, szkielet itp. W niektórych przypadkach rozbojów sprawcy przygotowują nawet przedmioty wykonane z drewna lub z metalu, przypominające wyglądem egzemplarze oryginalnych pistoletów lub rewolwerów.

Ponadto ogólny stan bezpieczeństwa i stosunek obywateli do zagadnienia przestępstwa nie pozostają bez wpływu na wprowadzenie do akcji przestępnych różnego rodzaju środków technicznych. Obawa przed interwencją społeczeństwa zmusza sprawcę do zapewnienia skuteczności działania przez ilość i jakość środków technicznych. Natomiast atmosfera potencjalnej bezkarności stwarza możliwość uzyskania tego samego skutku przestępnego w warunkach mniejszej „technizacji” działania.

Osobną grupę stanowią środki, które służą uniknięciu odpowiedzialności karnej, a w szczególności szybkiemu przeprowadzeniu akcji, opuszczeniu miejsca przestępstwa, niezostawieniu śladów i utrudnieniu rozpoznania, przygotowaniu miejsca dla ukrycia towaru, jego zbycia itp. Należą do tej grupy środki maskujące, rękawiczki, środki transportu, przygotowanie melin i schowków na ukrycie łupu itp.

Często też istnieje potrzeba przygotowania środków finansowych z przeznaczeniem albo na akcję wykonawczą, albo dla uniknięcia ujawnienia czynu. Wymienić tu można przykładowo tzw. fundusz łapówkowy w przestępstwach gospodarczych, który jest przeznaczony dla osób pozostających poza grupą przestępczą.

Wśród zabiegów zmierzających do uniknięcia odpowiedzialności karnej na czoło wysuwają się czynności mające na celu zapewnienie alibi jeszcze przed dokonaniem przestępstwa.

Kodeks karny z 1997 r. wyróżnia trzy rodzaje działania zbiorowego: współdziałanie (art. 18 § 1 k.k.), porozumienie (np. art. 223, art. 242 § 4 k.k.), zorganizowana grupa lub

¹ A. Wąsek, *Narzędzia przestępstwa*, „Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska”, Sectio G, 1968, vol. XV.

związek mający na celu popełnianie przestępstw (art. 65, art. 258 k.k.). Trzeba tylko wskazać, że Kodeks karny traktuje pomocnictwo jako samoistne przestępstwo.

Zmianom struktury społeczno-ekonomicznej w Polsce towarzyszy ewolucja przestępczości. W obrębie tych zmian szczególnie wyraźnie uwidoczni się krystalizacja specyficznej formy przestępczości – przestępczość zorganizowana.

Podstawowymi cechami odróżniającymi przestępczość zorganizowaną od tradycyjnej przestępczości gospodarczej lub pospolitej są:

- 1) hierarchiczność (wielostopniowość) struktury organizacyjnej;
- 2) występowanie trwałych związków pomiędzy członkami organizacji;
- 3) planowanie działalności przestępnej;
- 4) specjalizacja w sferze dokonywania przestępstw;
- 5) konspiracja zachowań sprawców;
- 6) uniwersalność działania, tj. zmienna technologia przestępstwa i różnorodność w wymiarze metod przestępnych od wyzysku, groźby wymuszenia, przemocy, przymusowej ochrony, terroru, korupcji itp.;
- 7) zysk jako główny cel działalności przestępnej;
- 8) utrzymywanie międzynarodowych kontaktów;
- 9) legalizowanie dochodów pochodzących z przestępstwa, tzw. pranie pieniędzy;
- 10) korumpowanie urzędników państwowych w celu zminimalizowania ryzyka wykrycia;
- 11) udzielanie pomocy i ochrony członkom grupy oraz ich rodzinom w przypadku pociągnięcia do odpowiedzialności karnej.

Przestępstwa zorganizowane popełniają grupy przestępcze, których działania są zaplanowane, przygotowane, skoordynowane i poddane jednolitemu kierownictwu. Zorganizowane przestępstwo charakteryzuje się również wielokrotnością i ciągłością jego popełniania, działalnością paserów, melin, zróżnicowaniem funkcji itp.²

Zaszyły też zmiany wśród samych sprawców przestępstw. Pojawiła się kategoria przestępców zajmujących wysoką pozycję w hierarchii społecznej i towarzyskiej, którzy prowadzoną nieuczciwymi sposobami działalność gospodarczą traktują jako normalny biznes. Często włączają oni do tej nielegalnej działalności pracowników przedsiębiorstw, jak również wysokich urzędników państwowych, parlamentarzystów, znane osobistości życia publicznego – oferują im lukratywne stanowiska w biznesie albo sponsorują działalność partii politycznych. Ujawnianie przez środki masowego przekazu rzeczywiste bądź domniemane afery gospodarcze oraz informacje o udziale w nich osób piastujących wysokie stanowiska na różnych szczeblach władzy państwowej stanowią przedmiot żywego zainteresowania społecznego i bulwersują opinię publiczną.

Geneza i struktura grup przestępczych są uzależnione od czynników przedmiotowych, takich jak rodzaj przestępstwa oraz metody działania, a także czynników podmiotowych związanych z cechami osobowości sprawców³.

Przestępstwa gospodarcze są typową domeną działalności grupowej, planowanej, o bardzo wysokim stopniu organizacji i stosunkowo najbardziej liczbnym składzie osobowym.

² A.E. Marek, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologiczne i prawnokarne aspekty przestępczości zorganizowanej*, Szczytno 1992; B. Hołyst, E. Lube, R. Schulte (red.), *Przestępczość zorganizowana w Niemczech i w Polsce*, Warszawa–Münster–Łódź 1997.

³ O. Górniok, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994; H. Pracki, *Nowe rodzaje przestępstw gospodarczych*, „Prokuratura i Prawo” 1995/1, s. 38–51 oraz 1995/2, s. 26–40.

Na tworzenie się grup przestępczych w działach gospodarki narodowej mają również wpływ: rodzaj gałęzi gospodarki, struktura przedsiębiorstwa, produkcji i obrotu oraz dziedzina objęta działalnością przestępną.

Gospodarcze grupy przestępcze cechuje pewna specyfika. Prowadzenie przestępnej działalności łączy się z pozycją zawodową (a nawet jest nią uwarunkowane) w ramach legalnej działalności. Do grupy przestępczej są wciągane osoby bądź ze względu na pełnione funkcje służbowe, które stanowią niezbędne ogniwa w procesie zagarnięcia mienia społecznego, bądź też ze względu na zapewnienie tolerancji, a tym samym i bezpieczeństwa przestępnemu działaniu.

Tego rodzaju grupy przestępcze należą do zjawisk szczególnie niebezpiecznych. Potrafią one stworzyć warunki bezkarności niekiedy przez wiele lat i spowodować straty sięgające milionowych kwot. Należy podkreślić, że utrata wartości ekonomicznych ilustruje jeden tylko aspekt szkód społecznych powstałych w wyniku zorganizowanej przestępczości gospodarczej.

Jak wynika z danych statystycznych, wśród ustalonych sprawców przestępstw gospodarczych były reprezentowane wszelkie zawody, działy administracji państwowej, a także gospodarczej – na wszelkich szczeblach hierarchii społecznej i administracyjnej. Dane statystyczne, chociaż obejmują jedynie ujawnione przestępstwa, są podstawą do wyciągnięcia niepokojących wniosków dotyczących wzrastającego zagrożenia mienia publicznego.

Żadna warstwa społeczna nie jest wolna od udziału w dokonywaniu przestępstw gospodarczych, a liczba sprawców z poszczególnych warstw społecznych w przybliżeniu pozostaje w stosunku proporcjonalnym do ogólnej liczebności tych grup w społeczeństwie.

Ponadto fakt licznych powiązań przestępców z osobami niebiorącymi wyraźnego udziału w działalności przestępnej potęguje jeszcze bardziej groźbę rozwijania się przestępczości w dziedzinie stosunków gospodarczych. Duża liczba przestępstw popełnianych przez pracowników aparatu gospodarczego powoduje poważną dezorganizację racjonalnego funkcjonowania instytucji gospodarczych. Nie ulega bowiem wątpliwości, że jednostka nastawiona na czerpanie zysków w drodze działalności przestępnej będzie dążyć do rozluźnienia dyscypliny finansowej oraz do naruszenia zasad bezpieczeństwa i prawidłowości obrotu towarowego i finansowego.

Między członkami grupy istnieje ścisła współzależność, przy czym żaden z nich nie mógłby dokonać zagarnięcia mienia w takich rozmiarach, jak to jest możliwe w warunkach działania zbiorowego, obejmującego również pracowników innych zakładów i instytucji.

Jeżeli w skład grupy przestępczej wchodzi osoby zajmujące stanowiska kierownicze i kontrolno-rewizyjne, istnieją optymalne warunki jej długotrwałego działania.

Formowanie się grupy następuje zwykle przez dobrowolne przystąpienie pracowników. W licznych przypadkach dobór pracowników jest dokonywany pod kątem ich gotowości do współdziałania w grupie przestępczej lub też utrzymanie tych pracowników na dotychczasowym stanowisku bywa uwarunkowane ich podatnością na sugestie przystąpienia do działalności przestępnej.

Funkcja organizatora grupy nie musi być uzależniona od zajmowanego stanowiska w zakładzie pracy. Inicjatywa podjęcia działalności przestępnej może wypływać od osób zajmujących różne stanowiska w hierarchii danego zakładu pracy. Inspiratorzy (dyrektorzy, księgowi, magazynierzy, konwojenci, strażnicy itp.) to zwykle ludzie przejawiający dużą aktywność i wykazujący doświadczenie życiowe. Organizatorzy nie zawsze zastrzegają sobie funkcje kierownicze, zajmowane bowiem stanowisko może nie predestynować do objęcia tej roli.

Mimo stabilności składu osobowego gospodarczej grupy przestępczej mogą zachodzić w niej zmiany będące wynikiem reorganizacji przedsiębiorstwa, fluktuacji kadr, jak np. przeniesienie na inne stanowisko, które już nie stanowi koniecznego ognia w strukturze działalności przestępczej.

W innych przestępstwach działanie zbiorowe należy także do częstych zjawisk, choć już nie jest to regułą (zabójstwa, podpalenia, oszustwa, fałszerstwa).

Większość kradzieży jest dokonywana jednoosobowo, nie dotyczy to jednak w równym stopniu wszystkich rodzajów kradzieży. Przestępstwo kradzieży z włamaniem wymaga współuczestnictwa dwóch, trzech lub więcej sprawców, w zależności od obiektu włamania i związanych z tym obiektem trudności technicznych, a nawet fizycznych. Mieszkania, biura, urzędy częściej są atakowane przez przestępców działających bez współników, a obiekty handlowe, magazyny, wagony kolejowe – w zespole. Oczywiście włamania do banków i innych instytucji finansowych są wyłącznie dokonywane przez grupy. O doborze uczestników grupy decydują przeważnie umiejętności techniczne sprawców, z czym może łączyć się konkretny zawód ślusarza, kowala, mechanika, elektryka itp.

W wymienionych rodzajach przestępstw dobór uczestników grup, poza wymaganą niekiedy dozą fachowości, jest przypadkowy, oparty na kontaktach środowiskowo-przestępczych. Grupy te są na ogół dość trwałe, ich działalność przekracza kilka miesięcy, a nawet lat. Na przykład w Katowicach ujawniono 40-osobową grupę przestępczą, która działała przez trzy lata. Miała ona na swym koncie 152 przestępstwa, w tym: 52 rozboje, 92 kradzieże, 3 zgwałcenia oraz 5 innych przestępstw. Ale była to grupa przestępców nieletnich i młodocianych.

Właśnie oprócz czynników przedmiotowych na działanie w grupie mają wpływ elementy podmiotowe, a w szczególności wiek i doświadczenie przestępcze. Nieletni z reguły tworzą mniej lub bardziej zwarte grupy bez względu na rzeczywiste potrzeby wynikające z okoliczności przedmiotowych. Niedojrzałość psychiczna i związany z nią brak wiary we własne siły, zmniejszone odczucie moralnej winy w warunkach działania zbiorowego, brak doświadczenia przestępczego, a także łatwiejsze przewyciężanie inhibitoryjnego mechanizmu lęku decydują, że nieletni najczęściej przystępują do działania w grupie.

Momenty te dają się zauważyć wśród młodszych roczników przestępców pełnoletnich i stopniowo zanikają w miarę nabierania doświadczenia, rutyny i samodzielności, czyli ogólnej „dojrzałości” przestępczej. Na przykład włamywacze w wieku od 21 do 25 lat częściej działają w grupach, natomiast starsi – dysponujący rutyną przestępczą – unikają raczej działania zbiorowego.

Literatura uzupełniająca

Bryła M., *Sprawstwo a formy stadialne popełnienia przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2002/2; Czyżak M., *Sprawstwo polecające w zorganizowanej strukturze przestępczej*, „Prokuratura i Prawo” 2004/6; Klepner M., *Sprawstwo polecające*, „Prokuratura i Prawo” 2002/1; Kołecki H., *Policyjno-kryminalistyczna problematyka przestępczości ekonomiczno-finansowej w Polsce*, Poznań 1992; Marciniak M., *Organizator przestępstwa w polskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2004/9; Marciniak M., *Sprawstwo kierownicze a współsprawstwo*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2004/2; Pohl Ł., *Zawartość normatywna przepisu art. 18 § k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2006/2; Preibisz A.N., *Ograniczenie sprawstwa kierowniczego od współdziałania przestępczego*, „Prokuratura i Prawo” 2003/1; Stefanowicz K., *Odpowiedzialność karna w związku z działalnością gospodarczą*, Warszawa 1992; Wiener I.A., *Economic Criminal Offences. A Theory of Economic Criminal Law*, Budapest 1990.

UNIKANIE ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ

1. Uwagi wstępne

Zdecydowana większość sprawców podejmuje czynności przestępne z zachowaniem dyskrecji, co ma zapewnić im bezkarność. Tylko nieliczni ze względu na motyw, zwłaszcza zaś dokonujący czynów na podłożu emocjonalnym, nie wykazują tendencji do ukrycia czynu i własnego sprawstwa.

Jest niemal regułą, iż w planowaniu akcji przestępnej ryzyko związane z odpowiedzialnością karną skłania sprawców do opracowania takiego sposobu działania, który w ich przekonaniu utrudni śledztwo, uniemożliwiając wyjaśnienie istotnych okoliczności. Bez przekonania o skuteczności przedsięwziętych w tym kierunku zabiegów sprawca nie podjąłby czynności przestępnych.

Analiza praktyki śledczej i sądowej umożliwia przeprowadzenie dokładnej selekcji metod mających na celu uniknięcie odpowiedzialności karnej, i to zarówno w stadium przed wydaniem wyroku, jak i po orzeczeniu sądu. W związku z tym można wyróżnić cztery główne zespoły tych metod.

Pierwszy zespół obejmuje działania zmierzające do nieujawnienia czynu lub do zmiany charakteru zdarzenia. Drugi dotyczy przedsięwzięć mających na celu pozostawienie rzeczywistego sprawcy poza podejrzeniem. Trzeci zespół czynności ma za zadanie utrudnienie przeprowadzenia postępowania sądowego (ukrywanie się przed wymiarem sprawiedliwości, matactwo). Czwarty zespół zmierza w kierunku unikania skutków kary przez ukrywanie się przed wykonaniem kary oraz ucieczki z zakładów penitencjarnych, obejmuje też wymuszenie zmiany reżimu wykonania kary (symulacja chorób, samouszkodzenia itp.).

2. Czynności mające na celu zatajenie przestępstwa lub zmianę charakteru zdarzenia

Bardzo liczne przypadki przestępstw gospodarczych nie zostają ujawnione na skutek fikcyjnej „legalizacji” dokumentów finansowych i obrotu towarowego, zwłaszcza że są często dokonywane w porozumieniu z pracownikami nadzoru oraz kontroli.

Niemal w każdej gałęzi gospodarki narodowej mają miejsce nadużycia, jednakże najczęściej przestępstw odnotowuje się w obrocie bankowym.

Mimo że system dokumentacji w obrocie gospodarczym jest szczegółowo uregulowany i rozwinęty, to jednak nie przynosi on spodziewanych efektów. Z udoskonaleniem metod zarządzania i kontroli wzrasta też przemyślność i perfidia przestępców, którzy stosują nowe techniki w celu ukrycia przestępstw. Obecnie – w wyniku ewolucji charakteru przestępstw gospodarczych – obserwuje się zjawisko działań wyspecjalizowanych, w których główny nacisk jest położony na to, aby przestępstwo nie pozostawiało ewidentnych śladów w dokumentacji.

Przestępstwa polegające na bezpośrednim zaborze towarów lub pieniędzy są bardzo łatwe do ujawnienia podczas kontroli lub inwentaryzacji, natomiast nowy charakter przestępstw, zmierzający do wygospodarowania nadwyżek w drodze kamuflażu przestępstwa przez fałszerstwa i oszustwa poparte fikcyjną dokumentacją, jest znacznie trudniejszy do wykrycia. Ten mechanizm działania stwarza stosunkowo duży margines bezpieczeństwa, co powoduje, iż „ciemna liczba” przestępstw jest tu nadzwyczaj duża. W wielu przypadkach sfałszowana dokumentacja okazuje się tak dalece przystosowana do potrzeb i warunków obowiązującego systemu, że w rezultacie skutecznie ukrywa sam fakt przestępstwa.

Przestępcy stosują wiele środków w celu ukrycia przestępstwa gospodarczego. Są one dostosowane do charakteru i rozmiarów przestępstwa, a także liczby osób zapewniających bezpieczne warunki działania przestępczego.

O rozpiętości metod ukrywania przestępstw może z jednej strony świadczyć rozbudowany **system fikcyjnie dokumentowanych operacji finansowo-towarowych** w znanych aferach, obejmujących znaczne tereny kraju i dokonywanych przy współudziale szerokiego grona osób oraz sięgających niejednokrotnie wielu szczebli hierarchii administracyjnej i gospodarczej danej branży, z drugiej zaś – tak prymitywne sposoby jak handel blankietami i fikcyjnymi rachunkami w celu ukrycia nadużyć.

Skuteczności ukrywania tego rodzaju przestępstw dowodzą liczne fakty niemożności ujawnienia afer przez niewiarygodnie długi czas.

Z kryminalistycznego punktu widzenia na uwagę zasługuje zjawisko **przestępstw upozorowanych**¹. Jakkolwiek nie jest to jedynie problem lokalny czy krajowy, ale ogólnosiątkowy, to jednak – jak dotychczas – brakuje jego wyczerpującej analizy.

Społeczne niebezpieczeństwo tego typu przestępczości jest oczywiste, gdyż niewykrycie w przestępstwach elementu pozoracji pociąga za sobą ujemne skutki m.in. w postaci:

- godzenia w interesy gospodarcze państwa (okradanie sklepu przez personel i upozorowanie włamania),
- doprowadzenia do niesłusznych skazań (oskarżenie innej osoby o popełnienie przestępstwa upozorowanego),
- powiększenia liczby spraw niewykrytych (deformowanie obrazu nasilenia przestępczości),
- rozzuchwalenia elementu przestępczego (bezkarnego korzystania z łupów pochodzących z przestępstwa),
- wywołania w społeczeństwie przeświadczenia o zagrożeniu porządku i bezpieczeństwa publicznego.

¹ B. Sygit, *Zachowania pozorujące przestępstwa i ich zwalczanie. Studium z dziedziny kryminalistyki*, Warszawa–Poznań 1985.

W praktyce spotyka się wiele rodzajów przestępstw pozorowanych. Zależnie też od rodzaju przestępstwa można mówić o upozorowaniu (np. włamania), symulowaniu lub inscenizowaniu (np. zgwałcenia).

U podstaw upozorowania przestępstwa leży zazwyczaj jeden z dwóch celów, jakie sprawca pragnie osiągnąć, a mianowicie:

- a) wywołanie niezgodnego z prawdą przekonania organów ścigania, że przestępstwo faktycznie zaistniało (bez jego popełnienia),
- b) zatarcie śladów wcześniej dokonanego przestępstwa, aby utrudnić lub uniemożliwić prawidłową ocenę charakteru zdarzenia (jest to tzw. samopolecznictwo).

Jak wynika z kazuistyki sądowno-śledczej, najczęściej pozorowane są: kradzieże z włamaniem, zgwałcenia, kradzieże zwykłe oraz rozboje. Spotyka się w praktyce pozorowanie także innych przestępstw, np. sabotażu, kidnaperstwa, znęcania się, niealimentacji. Upozorowania nieprzestępcze z kolei dotyczą najczęściej samobójstw i nieszczęśliwych wypadków.

Ze względu na to, że statystyki policyjne, prokuratorskie oraz sądowe nie wyodrębniają przypadków przestępstw upozorowanych (jedynie w latach 1958–1961 statystyki milicyjne wyodrębniały upozorowane włamania), brak jest podstaw do oceny rozmiarów tego zjawiska. Przybliżony obraz przestępczości upozorowanej można ustalić jedynie na podstawie m.in.:

- a) informacji na ten temat w literaturze fachowej,
- b) wyników okresowych badań nad rozmiarami niektórych rodzajów przestępstw upozorowanych,
- c) przypadków odnotowanych w rejestrach śledztw policyjnych.

Wyniki ankiet przeprowadzonych wśród pracowników prokuratury i Policji o dużym stażu (ponad 15 lat) wykazały, że przypadki przestępstw upozorowanych zdarzają się o wiele częściej, niż ustala się to w praktyce, zdaniem prokuratorów na 100 przestępstw kryminalnych ok. 15% stanowią przestępstwa pozorowane.

Biorąc ponadto pod uwagę, że nie wszystkie przypadki dochodzą do wiadomości organów ścigania lub nie zostały skutecznie wyjaśnione (doskonale maskowanie i inscenizowanie oraz nieskuteczne działania organów ścigania), należy stwierdzić, że istnieje niepokojąco duża „ciemna liczba” tego typu przestępczości. Przypuszcza się, że znaczny odsetek spraw umarzanych mogą stanowić przestępstwa upozorowane.

Dosyć powszechnym zjawiskiem jest pozorowanie wypadków drogowych, występujące najczęściej jako metoda uzyskania nienależnego odszkodowania z tytułu uczestnictwa pojazdu w rzekomym wypadku drogowym albo jako sposób ukrycia wcześniej dokonanego przestępstwa.

Jeżeli chodzi o **pozorację zgwałceń**, to najczęstszym sposobem jest samookałeczenie w obrębie narządów płciowych, ud i piersi, z reguły wykonywane przez same „ofiary”, a wyjątkowo, i w odniesieniu do nieletnich dziewczynek – przez ich matki. O rzekome gwałty posądza się przeważnie znajomych (byłych narzeczonych, sąsiadów, kolegów z klasy, przełożonych z pracy). Sprawcom pozoracji chodzi głównie o osiągnięcie pewnej korzyści od konkretnej osoby, szantażowanie lub realizację zemsty. Istotę upozorowania zgwałcenia stanowi tworzenie fałszywych dowodów mających świadczyć o zmuszeniu ofiary przy użyciu przemocy lub podstępnie do poddania się czynowi nierządnemu.

Pozorowany napad rabunkowy rzekome ofiary uprawdopodobniają zwykle za pomocą samouszkodzeń, a także wykorzystania dawniejszych uszkodzeń ciała. Wśród sprawców pozoracji nie stwierdza się wyraźnej dominacji mężczyzn nad kobietami.

Nierzadko sprawcy rzeczywistych przestępstw (głównie zagarnięć mienia publicznego lub zawinionych niedoborów) fingują kradzież z włamaniem w celu ukrycia swych przestępstw.

Ogólnie można stwierdzić, iż włamania pozorują zazwyczaj pracownicy sklepów, a ponadto magazynierzy, kasjerzy itp., posługując się z reguły takimi samymi narzędziami jak zawodowi włamywacze (piłki do metali, łomy). Charakterystyczne, że aby zwiększyć stopień prawdopodobieństwa zaistnienia włamania, sprawcy niejednokrotnie uszkadzają kilka środków zabezpieczających (przepiłowanie kłódek, a także wyważenie drzwi i wybicie szyb).

Jeśli ukrywanie (zacieranie) śladów przestępstwa jest realizowane przez jego sprawcę – mówimy wtedy o tzw. **samopolecznictwie**. Najczęściej następuje ono przez popełnienie nowego czynu różniącego się od poprzedniego charakterem lub rodzajem. Znaną jest rzeczą, że sprawcy niejednokrotnie w stadium ukrywania przestępstwa pozostawiają ślady („wizytówki”) lub popełniają błędy, które przyczyniają się do ich zatrzymania. Mówiąc o działaniach samopoleczniczych, można mówić o stosowaniu przez sprawców swego rodzaju systemu wielokrotnej, wielowariantowej asekuracji (poczynając od dążenia do nieujawnienia czynu aż do utrudnienia identyfikacji i poszukiwania sprawcy)².

Znanych jest wiele sposobów **zacierania przestępstw**.

Sprawcy zabójstw z reguły dążą nie tylko do **nieujawniania** własnej osoby, lecz często nawet do ukrycia samego faktu przestępstwa. Starają się ukryć czy zniszczyć zwłoki ofiary bądź upozorować wypadek lub samobójstwo³.

Pomijając już prymitywne metody ukrywania zwłok przez powierzchowne ich przykrycie ziemią, gałęziami, sianem, należy wskazać na bardziej wyrafinowane sposoby utrudniające lub wręcz uniemożliwiające ujawnienie faktu zabójstwa. Przykładem może być zakopanie zwłok w ziemi, utopienie, podpalenie pomieszczeń, w których znajdują się zwłoki, zniszczenie zwłok za pomocą środków chemicznych (nafta, benzyna, kwas siarkowy czy niegaszone wapno), rozkawałkowanie zwłok itp.⁴

W niektórych przypadkach sprawca rzuca po zabójstwie zwłoki do wody dla upozorowania samobójstwa lub wypadku. Temu samemu celowi służy ułożenie zwłok na torach kolejowych, położenie pozbawionej przytomności ofiary na torach, nagle, nieoczekiwane pchnięcie człowieka pod nadjeżdżający pociąg oraz wyrzucenie człowieka z pociągu w biegu. Podobnie zabójstwo dokonane przez wyrzucenie lub pchnięcie z wysokości, np. z wysokiego piętra, z wierzchołka góry, może mieć pozorne cechy samobójstwa bądź wypadku.

Wskazane przypadki można określić mianem „dyskrecji kwalifikowanej”, która, sugerując wersję wypadku lub samobójstwa, ma na celu zaniechanie przez władze śledcze dochodzeń w kierunku przyjęcia koncepcji zabójstwa.

Również znalezienie zwłok na miejscu pożaru poważnie komplikuje tok śledztwa, ponieważ przy dużym stopniu ich zwęglenia trudnym zadaniem jest stwierdzenie, czy śmierć nastąpiła podczas pożaru w wyniku urazu termicznego, czy też zwłoki dopiero po śmierci poddane zostały działaniu ognia. O tym, jak łatwo o pomyłki w ustaleniu

² B. Sygit, *Unikanie odpowiedzialności karnej* [w:] *O przeciwdziałaniu unikania odpowiedzialności karnej w teorii i praktyce policyjnej*, red. B. Sygit, Piła 1993.

³ B. Hołyst, *Samobójstwo – przypadek czy konieczność*, Warszawa 1983, s. 167–222.

⁴ J. Walczyński, J. Kobiela, *Badania doświadczalne nad działaniem stężonych kwasów nieorganicznych na zwłoki*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminalistyki” 1952/IV, a także B. Hołyst, *Kryminalistyczna problematyka pożarów*, Warszawa 1962, s. 154–160.

przyczyny śmierci, świadczą liczne przypadki opisane w literaturze sądowolekarskiej. Sprawcom udaje się skuteczniej upozorować wypadek niż samobójstwo, gdyż samobójstwa dokonane za pomocą ognia zdarzają się niezwykle rzadko.

Na uwagę zasługuje także powieszenie zwłok, które ma na celu ukrycie zbrodni zabójstwa przez próbę wysunięcia fałszywej wersji co do charakteru zdarzenia.

Do prymitywnych zabiegów mających na celu upozorowanie samobójstwa należy zaliczyć pisanie fałszywych listów pożegnalnych czy ułożenie broni w rękach denata, chociaż badania porównawcze pisma łatwo mogą wykazać, iż pismo nie pochodzi od ofiary, a w przypadku samobójczego strzału broń przeważnie wypada z ręki.

Oddzielne zagadnienie stanowi **działanie sprawczyń dzieciobójstw**. Sposób usunięcia zwłok często jest już zaplanowany z chwilą stwierdzenia zaawansowanej ciąży, a więc na długo przed realizacją czynu oraz zaistnieniem przedmiotu samego przestępstwa. Czyn przestępny jest więc poprzedzony ukrywaniem ciąży, opuszczeniem miejsca pracy, zmianą miejsca zamieszkania itp.

Często kobieta w celu odbycia porodu udaje się do miejsc mało uczęszczanych, np. na cmentarz, w pole, do lasu, w których ma możliwość łatwego ukrycia zwłok. Gdy poród odbywa się w warunkach normalnych (szpital, dom), sposób usunięcia zwłok jest bardzo różny i przypadkowy. Na 170 badanych pod tym kątem spraw wymienić można aż 30 różnych miejsc porzucenia zwłok noworodka. Na uwagę z pewnością zasługuje stosunkowo najliczniejsza grupa przypadków znalezienia zwłok na cmentarzu – 24. Inne miejsca, jak zarośla, urządzenia kanalizacyjne, śmietniki, rowy przydrożne, pola, strychy itp., są wybierane rzadziej.

W 2003 r. zanotowano dwa makabryczne przypadki ukrywania zwłok noworodków w beczkach.

Stosunkowo nieliczne są przypadki (15%) starannego usunięcia zwłok noworodków, np. przez zakopanie, w celu ukrycia samego faktu przestępstwa. Przeważnie sprawczynie dzieciobójstw poprzestają na porzuceniu, nie licząc się z możliwością zidentyfikowania zwłok, a tym samym i osoby sprawcy. Ale te przypadki należą już do drugiego zespołu metod.

Sprawcy podpalen obiektów gospodarczych starają się przede wszystkim nadać pożarowi charakter nieszczęśliwego wypadku. Upozorowanie przypadkowego zapalenia polega m.in. na odpowiednim wykorzystaniu położenia obiektu. Ta możliwość istnieje przy podpaleniu stogu słomy znajdującego się w pobliżu toru kolejowego. Stóg słomy w warunkach suszy może łatwo zapalić się od iskry czy niedopałka. Odmiennym rodzajem upozorowania jest dokonanie podpalenia w czasie np. elektrycznych wyładowań atmosferycznych. W innych przypadkach jako rzekome przyczyny pożarów, mających ukryć podpalenie, wysuwane są wersje samozapalenia, zwarcia elektrycznego, wad urządzeń ogrzewczych, mechanicznych itp. „Przypadkowy” pożar służy także zniszczeniu śladów nadużyć finansowych.

Ze względu na różnorodność sposobów upozorowania przypadkowego powstania pożaru trudno jest wymienić wszystkie możliwości działań mistyfikacyjnych podejmowanych przez sprawców podpalen. Tylko dokładne oględziny miejsca pożaru mogą pomóc w odróżnieniu wypadku od celowego działania człowieka.

Paserzy w celu ukrycia, że towar pochodzi ze źródła przestępnego, a tym samym ukrycia swojej przestępnej działalności, często usuwają wszelkie oznaczenia charakteryzujące dany przedmiot, zbywają pewne mechanizmy w częściach, przebijają numery oraz w inny sposób zmieniają wygląd skradzionych przedmiotów.

Stwierdzenie, iż mamy do czynienia z przestępstwem upozorowanym, nie jest sprawą prostą, zważywszy na to, że technika pozorowania niejednokrotnie pokrywa się z techniką przestępstw rzeczywistych, a metody zacierania śladów przestępstw znane są dziś nawet nieletnim. Wykrycie tego typu przestępstwa ułatwiają błędy popełnione w toku pozoracji i niekonsekwencje sprawcy, np. w sposobie pokonywania przeszkód zabezpieczających obiekt (uszkadzanie zabezpieczeń od wewnątrz itp.).

Zjawisko przestępczości upozorowanej, mające tendencję wzrostową, może stać się wkrótce palącym problemem społecznym i prawnym. Powodują to, z jednej strony, coraz bardziej wyrafinowane metody pozoracji przestępstw, z drugiej zaś niewypracowane metody wyjaśniania tego rodzaju spraw.

Przestępczość upozorowana powinna stać się przedmiotem interdyscyplinarnych, wieloaspektowych badań, a dla określenia skali zjawiska musi znaleźć odzwierciedlenie w statystykach policyjnych, prokuratorskich i sądowych.

A oto inne **okoliczności ułatwiające sprawcy zatajenie czynu**.

W wielu przypadkach sprawcy podejmują działanie w przekonaniu, iż sam pokrzywdzony nie złoży zameldowania o przestępstwie, gdyż ten fakt może spowodować dla niego niekorzystne skutki.

Analogicznie do opłacalności czynu przestępnego można oceniać opłacalność zameldowania, uwzględniając interesy osobiste pokrzywdzonego, jego wiarę w skuteczność działania organów śledczych, ogólny stosunek do tych organów, obawę przed zemstą ze strony sprawców itp. Istnieje znaczna grupa przestępstw, o których nie są powiadamiane organy ścigania karnego. Wymienić tu można przykładowo kradzieże dokonane przez prostytutki, oszustwa dolarowe, niektóre rodzaje przestępstw seksualnych, rozbojów, liczne przypadki łapownictwa itp.

Wydaje się, że trafna ocena zachowania się pokrzywdzonego jest jednym ze skuteczniejszych sposobów ukrycia przez sprawcę faktu przestępstwa.

3. Czynności zmierzające do nieujawnienia sprawcy przestępstwa

Sprawcy przestępstw podejmują w swojej obronie wiele różnorodnych czynności, które mają skierować podejrzenia organów śledczych w fałszywym kierunku. Troska o uniknięcie nawet podejrzenia leży już u podstaw planowania przestępstwa.

Wykazanie fizycznej nieobecności na miejscu czynu w wielu rodzajach przestępstw może stanowić nieodparty dowód niewinności. Przeprowadzenie tego rodzaju dowodu jest określane mianem **alibi** i ocenia się je jako jeden z klasycznych środków obrony⁵. Często jest ono przygotowane jeszcze przed dokonaniem przestępstwa. W tym celu sprawca melduje się w hotelu w obcym mieście, wypożycza dowód osobisty swojemu współnikowi, który za zakłócenie porządku publicznego zostaje zatrzymany przez organy Policji, dyskretnie opuszcza szpital w czasie pozornego leczenia, uzyskuje od lekarza zaświadczenie o poważnej chorobie, opuszcza w sposób niezauważalny zakład poprawczy, miejsce pracy itp.

⁵ T. Tomaszewski, *Alibi. Problematyka kryminalistyczna*, Warszawa 1993; por. także J. Nelken, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Warszawa 1970.

Bezpośrednio przed dokonaniem przestępstwa sprawca pokazuje się w miejscach publicznych, stara się nawiązać kontakty z różnymi osobami, które mogą poświadczyć jego obecność, np. w kinie, restauracji, na przyjęciu, a nawet publicznym odczycie. Miejsca te niepostrzeżenie opuszcza w celu dokonania przestępstwa, pozostawiając spotkane osoby w przekonaniu, iż w czasie popełnienia czynu do końca seansu czy odczytu przebywał w miejscu stwarzającym mu alibi.

Omówione metody działania dotyczą zapewnienia sobie zeznań opartych na dobrej wierze świadków, ale najliczniejszą grupę stanowią fakty przygotowania alibi za pomocą zeznań fałszywych świadków.

Sprawcy podpaleni, chcąc stworzyć sobie alibi, powodują opóźnienie wybuchu pożaru. Przy zastosowaniu środków opóźnionego zapłonu upływa dużo czasu między działaniem sprawcy a skutkiem. Ten fakt jest właśnie wykorzystywany do przygotowania alibi.

Również szybkie przenoszenie się z miejsca na miejsce za pomocą samochodu ułatwia sprawcy konstruowanie dowodu alibi.

Samo działanie na miejscu przestępstwa jest zaplanowane pod kątem uniknięcia odpowiedzialności karnej. Mimo tego nastawienia nie każdy sprawca potrafi skutecznie realizować plan przestępstwa w zakresie ochrony swojej osoby.

Doświadczony przestępca dąży do utrudnienia rozpoznania go przez pokrzywdzonego i dlatego, np. w przypadkach napadów rabunkowych na mieszkania czy kasy przedsiębiorstw, używa masek na twarzy, unika porozumiewania się ze współnikiem za pomocą rzeczywistych imion, a nawet zmienia tembr głosu. Również **wybór miejsca czynu i osoby pokrzywdzonej** może w bardzo poważnym stopniu utrudnić późniejsze rozpoznanie sprawcy. Przykładem jest kradzież kieszonkowa dokonana w miejskich środkach lokomocji w godzinach szczytu, ponieważ pokrzywdzony jest w zasadzie pozbawiony możliwości dokonania spostrzeżeń, które mógłby wykorzystać przy próbach rozpoznania podejrzanych z albumu fotograficznego przestępców, napad rabunkowy na osobę w stanie nietrzeźwym lub zgwałcenie w godzinach późnych w miejscach nieoświetlonych itp. Po przestępstwie sprawcy niszczą ubrania, w których dokonali czynu, zmieniają sposób uczesania, a nawet poddają się operacji plastycznej. Inną metodą utrudniającą identyfikację sprawcy jest **unikanie pozostawiania śladów**. Sprawcy operują zatem w rękawiczkach, często używają butów o innym rozmiarze niż noszone przez nich w życiu codziennym.

Temu samemu celowi służy niszczenie śladów i narzędzi przestępstwa zarówno na miejscu czynu (usuwanie zwłok, o czym już była mowa, zacieranie śladów linii papilarnych palców rąk, rozlewanie nafty i benzyny dla utrudnienia pracy wężowej psa tropiącego itp.), jak i *post factum* (niszczenie dowodów, usuwanie cech szczególnych z przedmiotów pochodzących z kradzieży, usuwanie śladów krwi z garderoby, a nawet zabójstwo przypadkowych świadków czynu przestępczego czy podpalenie obiektu itp.).

Swoistą metodą obrony jest **fałszywe przyznanie się do niepopelnionego przestępstwa**. Następuje to wówczas, gdy np. sprawca poważnego włamania przyznaje się do drobnej kradzieży dokonanej w tym samym czasie, ale w innym miejscu, czy np. wtedy, gdy nieletni lub osoby psychicznie chore niebędące sprawcami biorą na siebie ciężar odpowiedzialności za zabójstwo w celu ukrycia rzeczywistego sprawcy, którego często nie znają (tzw. fałszywe samooskarżenie). Niejednokrotnie sprawcy przestępstw przeciwko życiu dążą do skierowania podejrzeń w fałszywym kierunku, np. po zabójstwie na tle nieporozumień rodzinnych pozorują inne tło swojego czynu, np. zabójstwo na tle seksualnym czy rabunkowym. Zdarza się również pozorowanie innych przestępstw niż faktycznie dokonane.

Czasem dochodzi do **upozorowania włamań i rozbojów**. Ma to miejsce szczególnie w przypadku przywłaszczenia pieniędzy i towarów przez osoby sprawujące nadzór nad powierzonym mieniem.

Stopień prawdopodobieństwa możliwości ustalenia rzeczywistego przestępstwa jest różny w zależności od poziomu wykonania czynności mistyfikacyjnych. Jeżeli dokonuje ich osoba mająca duże doświadczenie, np. recydywista czy włamywacz działający w porozumieniu z personelem sklepu, działania pozorujące mają wiele znamion przestępstwa rzeczywistego. Najczęściej jednak trudno jest sprawcom przewidzieć taki układ sytuacyjny, który powinien mieć miejsce w przypadku faktycznego przebiegu przestępstwa. W wyniku badań mechanoskopijnych można ustalić, czy dane ślady powstały na skutek działania od wewnątrz czy od zewnętrznej strony obiektu. Brak opióków lub ich nienaturalny układ w przypadku użycia piłki do cięcia metalu świadczy przeciwko wersji rzeczywistego włamania. Ten sam wniosek nasuwa się w związku z faktem przepiłowania kłódki w miejscu, w którym wykonanie tej czynności jest praktycznie niemożliwe. Również mały otwór w ścianie, podłodze lub suficie nie może posłużyć do wyniesienia przedmiotów dużych rozmiarów. Szczegółowe oględziny oraz analiza wszystkich śladów pozwalają więc na przyjęcie wersji upozorowanego włamania.

W przypadku **pozorowanego napadu rabunkowego** charakter obrażeń nie pozostaje w proporcji do użytej według zeznań „pokrzywdzonego” siły lub rodzaju narzędzia. Przeważnie wyniki badań dokumentów obrotu finansowego i towarowego oraz zawartości kasy udzielają odpowiedzi na pytanie, kto był zainteresowany w dokonaniu mistyfikacji.

Do nierzadkich przypadków należą fakty pisania przez sprawców do organów śledczych **listów anonimowych**, w których wskazuje się „przestępców”, przytaczając mniej lub bardziej odległe poszlaki dla poparcia swoich sugestii. Badania porównawcze pisma ręcznego mogą ustalić autora anonimu, co w znacznym stopniu pomaga w wyjaśnieniu celu takiego „współdziałania” z Policją. Czasem sprawca bierze udział w czynnościach oględzin zwłok czy miejsca zdarzenia, wykazuje wiele aktywności, zwłaszcza w zakresie wysuwania różnych hipotez dotyczących osób podejrzanych. Takie zachowanie się sprawcy ma na celu odwrócenie uwagi organów śledczych od rzeczywistego przestępcy.

Inną z metod utrudniających ustalenie sprawcy stanowi używanie specjalnego żargonu i pseudonimów. Jest to swoisty system konspiracji świata przestępczego wobec społeczeństwa. **Językiem tajnym** posługują się szczególnie przestępcy zawodowi, i to zarówno na wolności, jak i w miejscach odosobnienia. Chodzi oczywiście o to, aby treść ich rozmów czy korespondencji pozostała tajemnicą dla osób trzecich. Zagadnienie języka przestępców stanowi przedmiot badań zarówno filologów, jak i kryminalistów⁶. Poza językiem można także wskazać na porozumiewanie się przestępców w różnych sytuacjach za pomocą kodów: gestowych i mimicznych⁷.

Pseudonimy spełniają ważną rolę w życiu przestępców. Pozwalają one na nieujawnienie prawdziwych nazwisk i imion, co z kolei utrudnia działalność organów śledczych. Pseudonimy pochodzą w zasadzie od indywidualnych cech zewnętrznych i psychicznych sprawcy, rodzaju dokonywanych przestępstw, *modus operandi* itp.

⁶ Por. np. H. Ułaszyn, *O polskim języku złodziejskim*, Poznań 1927; H. Ułaszyn, *Język złodziejski*, Łódź 1951; W. Ludwikowski, H. Walczak, *Żargon przestępców*, Warszawa 1922; Z. Bożyczko, *Kradzież kieszonkowa i jej sprawca*, Warszawa 1962, s. 66–72, 163–199; K. Stępnia, *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, Londyn 1993.

⁷ Patrz na ten temat J. Morawski, *Gestowe i mimiczne kody przestępców*, „Problemy Kryminalistyki” 1965/58, s. 758–770.

Doświadczeni przestępcy przez swój tryb życia starają się odwrócić od siebie wszelkie podejrzenia. Prowadzą oni niejako podwójne życie.

Jedną z głównych przyczyn tego, że wielokrotny morderca kobiet Kürten tak długo cieszył się wolnością, był jego solidny wygląd, uprzejmy sposób bycia, dobrze skrojony granatowy lub jasny garnitur, starannie wygolona twarz i zawsze równy przedziałek we włosach. Kürten tak dalece swym wyglądem zewnętrznym budził zaufanie, że kobiety, mimo atmosfery zastraszenia w Düsseldorfie w latach trzydziestych, nie wahały się iść z nim na samotny spacer, upatrując w jego osobie raczej obrońcy przed przestępcą niż groźnego zbrodniarza.

Zabójca dwóch kobiet na tle seksualnym w Bydgoszczy był ojcem czworga dzieci i cieszył się dobrą opinią zarówno u sąsiadów, jak i w środowisku pracy. Jego małżeńskie i rodzinne stosunki układały się dobrze. Nie był nigdy notowany w kartotekach, tak że nawet w oficjalnej opinii organy ścigania podawały, iż osobę jego należy wykluczyć z kręgu podejrzanych.

Jak wynika z badań E.H. Sutherlanda⁸, osoby o wysokiej pozycji społecznej i zawodowej, które dokonują przestępstw, często znajdują się poza sferą podejrzeń lub korzystają z tolerancji organów ścigania karnego niepozbawionej elementu oportunistu. Można także przytoczyć pogląd innego kryminologa amerykańskiego, S. Robinsona, który podkreśla, że szansa, iż czyn przestępny znajdzie się w oficjalnych statystykach, zależy od pozycji społecznej przestępcy oraz od grupy etnicznej, do jakiej należy⁹.

4. Czynności mające na celu utrudnienie postępowania sądowego

Ukrywanie się, matactwo i symulacja chorób stanowią zasadnicze metody zmierzające do utrudnienia prawidłowego przebiegu postępowania sądowego.

Podstawową i powszechną metodą ukrywania się jest **zmiana miejsca zamieszkania**. Większość osób przebywa w nowym miejscu bez zameldowania. Osoby poszukiwane korzystają w okresie ukrywania się z usług hoteli miejskich, robotniczych i prywatnych domów noclegowych.

Przestępcy używają **zmienionych nazwisk**. Są to przeważnie niebezpieczni przestępcy, którzy mają zamiar trwale ukrywać się przed wymiarem sprawiedliwości.

Zmieniają oni także swój wygląd zewnętrzny za pomocą charakteryzacji (zapuszczenie wąsów, zmiana koloru włosów itp.). Znane są również przypadki przebijania się mężczyzn za kobiety.

Nakłanianie świadków do fałszywych zeznań może wynikać z więzów rodzinnych, zawodowych, środowiskowych lub wspólnej przestępnej działalności oraz może być poparte korzyściami materialnymi, a także groźbą. Nasuwa się uwaga, że w niektórych środowiskach jest rozpowszechnione przekonanie o zbyt wielkim stopniu zagrożenia bezpieczeństwa świadków oskarżenia przez świat przestępczy, co powoduje negatywne skutki w zakresie współdziałania społeczeństwa z organami ścigania karnego. Instytucja świadka *incognito* może zmienić sytuację w tym zakresie.

Jeżeli wobec oskarżonego zastosowano areszt tymczasowy, to wówczas organizuje on obronę za pośrednictwem nielegalnego sposobu porozumiewania się, widzeń itp. Są też

⁸ E.H. Sutherland, *White Collar Crime*, New York 1949.

⁹ S. Robinson, *Can Delinquency Be Measured*, New York 1936.

liczne przypadki, gdy fałszywe dowody przygotowują współnicy i przyjaciele pozostający na wolności.

Jednym ze sposobów nielegalnego porozumiewania się jest **gryps**. Stanowi on formę przekazywania, wbrew regulaminowi więziennemu, pisemnych informacji lub poleceń związanych z przebiegiem toczącego się śledztwa między więźniami i osobami będącymi na wolności. Istnieją w zasadzie dwie metody przekazania treści na piśmie. Może to nastąpić w drodze tajnego przerzutu lub w jawnej korespondencji. W tym ostatnim przypadku treść grypsu jest utajona przez zakodowanie lub użycie np. atramentu sympatycznego, śliny, moczu.

Symulacja jest to pozorowanie choroby. Utarło się niesłuszne przekonanie, że udawanie choroby cielesnej jest trudniejsze, ponieważ istnieją większe możliwości sprawdzenia rzeczywistego stanu zdrowia niż przy chorobach psychicznych. Udawanie chorób cielesnych ma na celu spowodowanie zwłoki w przeprowadzeniu postępowania sądowego, symulacja chorób psychicznych zmierza zaś do uniknięcia kary lub wydatnego jej złagodzenia.

Ponieważ osoby podejrzane lub oskarżone nie mają wiadomości z zakresu całej psychopatologii, metoda symulacji ma z reguły charakter prymitywny. Przestępca naśladuje tylko jeden objaw danego zespołu chorobowego, nie wiedząc, że zawsze towarzyszą mu inne cechy zespołowe. Najczęściej sprawcy imitują zaburzenia pamięci, twierdząc, że nie pamiętają najważniejszych nawet zdarzeń dotyczących swojego życia, motywów działania, przebiegu czynu przestępczego itp. Ponadto istnieją obiektywne trudności w symulacji choroby psychicznej w warunkach obserwacji szpitalnej przez dłuższy czas. Te nienaturalne reakcje są stosunkowo łatwo rozpoznawane przez doświadczonych psychiatrów. Natomiast poważniejsze trudności powoduje stwierdzenie symulacji u osoby psychicznie chorej, która jednakże pozoruje istnienie objawów wchodzących w zakres innego zespołu psychopatologii. Zdarzają się przypadki symulacji chorób psychicznych przez osoby niepozostające jeszcze w stanie podejrzenia lub oskarżenia, jednakże przygotowujące się do działalności przestępczej. Chodzi w tym przypadku o uzyskanie swoistego „immunitetu”, mającego stanowić ochronę przed wymiarem sprawiedliwości. W związku z tym przebywają one nawet w szpitalu, i to przez dłuższy okres.

Praktyce sądowej znane są nawet przypadki świadomego wystawiania przez lekarzy psychiatrów fałszywych orzeczeń lekarskich.

5. Czynności zmierzające do uniknięcia skutków kary lub zmiany rygoru wykonania kary

Wiele przyczyn ma wpływ na ukrywanie się przestępców w celu uniknięcia skutków kary. Sprawcy, wobec których orzeczono niski wymiar kary, mają możliwość łatwiejszego ukrywania się z powodu mniej intensywnego poszukiwania. W tych warunkach liczą oni na możliwość ukrywania się przez dłuższy czas w nadziei skorzystania z aktu amnestii. Przez tę grupę przestępców stosowane są również metody ukrywania się omówione wyżej.

Zdarzają się, chociaż rzadko, ucieczki z ośrodków pracy i zakładów karnych zwykłych, natomiast częste są ucieczki z zakładów poprawczych.

Symulacja choroby psychicznej oraz innej ciężkiej choroby służy **odroczeniu lub przerwie wykonania kary**. Natomiast symulacje mniej poważnych chorób oraz **samo-**

uszkodzenia mają na celu złagodzenie ustalonego regulaminu rygoru odbycia kary, a w szczególności dostanie się do szpitala więziennego. W warunkach pozbawienia wolności samouszkodzenia następują najczęściej przez połykanie różnych ostrych przedmiotów, takich jak noże, łyżki, igły, druty, szkło, lub w wyniku powierzchownych nacięć skóry, przeważnie na rękach i brzuchu.

Czy optymalne w danych warunkach przeprowadzenie wszystkich wymienionych stadiów przestępnego działania zapewnia uniknięcie odpowiedzialności karnej w sensie potocznego przekonania o istnieniu tzw. zbrodni doskonałej?

W świetle analizy praktyki śledczej i sądowej pojęcie zbrodni doskonałej jest abstrakcją zaczerpniętą ze źródeł fikcji literackiej. Słuszne będzie chyba przyjęcie tezy, iż nawet niewykryte zbrodnie są pozbawione cech doskonałości, wykazały one jedynie pewną przewagę w relacji do zastosowanych metod śledczych. Chodzi tu zarówno o błędy w przeprowadzeniu czynności śledczych w ramach istniejących metod, jak i niedostateczny rozwój nowych metod wiedzy kryminalistycznej. I dlatego właśnie stały postęp kryminalistyki przyczyni się do ostatecznego rozwiania mitu „zbrodni doskonałej”.

Rację miał S.S. Kind, twierdząc, że: „doskonała nie jest ta zbrodnia, której sprawca nie został wykryty, lecz ta, w której zbrodni się nawet nie podejrzewa”¹⁰.

Literatura uzupełniająca

Bryk J., Szajowska A., Zubańska M. (red.), *Badania wariograficzne w polskim prawie karnym. Materiały po-konferencyjne*, Szczytno 2005; Bryła M., *Sprawstwo a formy stadialne popełnienia przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2002/2; Calkiewicz M., *Szczególne formy przesłuchania – wybrane problemy praktyczne*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 2; Czyżowicz W.E., Jańczyk Z., Makowski R., *Zarządzanie ryzykiem w systemie obsługi celno-podatkowej*, Warszawa 2005; Garus-Ryba J., *Osoba prawna jako podmiot przestępstwa. Modele odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych*, „Prokuratura i Prawo” 2003/2; Giezek J., *Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym*, Wrocław 1994; Girdwoyń P., *Zarys kryminalistycznej taktyki obrony*, Kraków 2004; Glanz K., *Vortäuschung von Straftaten*, „Kriminalistik” 1994/8–9; Gruza E., *Junk science po polsku* [w:] *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach. Materiały z konferencji naukowej i IV Zjazdu Katedr Kryminalistyki*, Toruń, 5–7 maja 2004, red. V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004; Gruza E., Tomaszewski T., *Zabezpieczenie i wykorzystanie śladów kryminalistycznych ujawnionych w toku oględzin miejsca kradzieży z włamaniem*, „Problemy Praworządności” 1990/6; Harbort S., *Verkehrsunfall als getarnter Selbstmord*, „Kriminalistik” 1995/3; Kaczmarek T., *Spory wokół charakteru odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw popełnionych w warunkach zawinioniej niepoczytalności*, „Państwo i Prawo” 2004/1; Klejnowska M., *Oskarżony jako osobowe źródło informacji o przestępstwie*, Kraków 2004; Kołakowska W., Lach B., *Psychologiczne determinanty zeznań świadków i osób składających wyjaśnienia (wybrane zagadnienia)*, Szczytno 2002; Konieczniak P., *Czyn jako podstawa odpowiedzialności w prawie karnym*, Kraków 2002; Kulik M., *Czy bezpodstawne uchylanie się od złożenia zeznania jest zatajeniem prawdy w rozumieniu art. 233 § 1 k.k.*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2003/3; Kurzępa B., *Podstęp w trakcie przesłuchania podejrzanego lub oskarżonego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2003/3; Kwiatkowski Z., *Zakazy dowodowe w procesie karnym*, Kraków 2005; Liszewska A., *Odpowiedzialność karna za współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych w polskim prawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2004/1; Marek A., Gensikowski P., *Konstrukcja czynów współukaranych i jej implikacje praktyczne*, „Prokuratura i Prawo” 2004/10; Memon A., Vrij A., Bull R., *Prawo i psychologia (wiarygodność zeznań i materiału dowodowego)*, tłum. J. Radzicki, Gdańsk 2003; Mertn B. i inni (red.), *Praxis des Wiedererkennungsverfahrens bei der Polizei des Landes Baden-Württemberg. Forschungsprojekt*, Villingen-Schwenningen 1998; Namysłowska-Gabrysiak B., *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Kraków 2004; Owczarek J., *Instrumenty prawa wspólnotowego w zakresie odpowiedzialności karnej osób prawnych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2004/2; Pazderski A., Rosiak M., Jarząbek S.,

¹⁰ S.S. Kind, *The Science of Crime*, „Police” 1970/2.

Przestępczość – jak uniknąć jej wpływu, Warszawa 1999; Pączek T., *Pozycja prawna osoby podejrzanej o popełnienie wykroczenia w procesowym prawie wykroczeń*, „Policja” 2005/3; Pohl Ł., *Właściwe podżeganie do przestępstwa nieumyślnego (zagadnienia sporne)*, „Państwo i Prawo” 2004/11; Skwarczyński H., *Materiałne i procesowe warunki wszczęcia postępowania w sprawie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Przegląd Policyjny” 2004/4; Stefański R.A., *Zawiadomienie o niepopelnionym przestępstwie w świetle prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2005/10; Stochaj M., Marcinkowski T., *Zabójstwo czy wypadek drogowy*, „Problemy Kryminalistyki” 1993/160; Stückler K., *Vorgetäuschter Suizid*, „Kriminalistik” 1996/11; Szymczyk J., *Współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych*, „Prokuratura i Prawo” 2003/7–8; Walkley J., *Police interrogation. A handbook for investigators*, London 1990; Tomaszewski T., *Instytucja alibi w prawie amerykańskim*, „Studia Iuridica” 1991, t. 20; Vock R., Hofmann M., *Verschleierte Tötungsdelikte*, „Kriminalistik” 1996/7; Wojtasik J., *Konfrontacja jako metoda przesłuchania*, „Prokuratura i Prawo” 2003/3; Zachuta A., *Opis i kwalifikacja prawna czynu z uwzględnieniem sprawczych odmian przestępnego współdziałania*, „Prokuratura i Prawo” 2005/1.

Część druga

KLASYCZNE METODY ŚLEDICZE

CZYNNIKI SPRZYJAJĄCE EFEKTYWNOŚCI ŚLEDZTWA

Zasadniczym przedmiotem rozważań w niniejszym rozdziale są zagadnienia dotyczące czynności w przypadkach, gdy uzyskanie pozytywnego wyniku, a więc ustalenie sprawcy, wymaga rzeczywistego nakładu pracy organów ścigania karnego, oceny skuteczności zastosowania odpowiednich środków kryminalistycznych oraz optymalnych warunków przeprowadzenia poszczególnych czynności¹.

Śledztwo ma na celu taką rekonstrukcję minionego zdarzenia, aby poszczególne elementy stanowiły logiczną i przekonującą całość. Ustalenie więc rzeczywistego przebiegu zjawiska i osób odpowiedzialnych za czyn przestępny na podstawie analizy dowodów stanowi wynik efektywności śledztwa.

Dużą rolę odgrywa m.in. plan śledztwa. Zgodnie z zarządzeniem nr 4 Komendanta Głównego Policji w sprawie niektórych form organizacji i ewidencji czynności dochodzeniowo-śledczych Policji oraz przechowywania przez Policję dowodów rzeczowych uzyskanych w postępowaniu karnym z dnia 9.02.2017 r. (Dz.Urz.KGP z 2017 r. poz. 9 ze zm.) sporządzenie planów ma na celu, w szczególności:

- 1) zapewnienie prawidłowej organizacji prowadzenia czynności;
- 2) wskazanie środków niezbędnych do osiągnięcia celów czynności lub postępowania;
- 3) zapewnienie systematyczności czynności w postępowaniu;
- 4) wskazanie sposobu postępowania i środków niezbędnych do zapewnienia bezpieczeństwa policjantom dokonującym czynności oraz osobom uczestniczącym w tych czynnościach.

Plan zawiera:

- 1) analizę materiałów postępowania;
- 2) w zależności od sytuacji wszystkie możliwe, nawet wzajemnie się wykluczające, wersje zdarzenia i wynikające z nich kierunki działań;
- 3) wykaz planowanych czynności, z podaniem sposobów i terminów realizacji oraz ich wykonawców, a w razie potrzeby także ze wskazaniem niezbędnych środków rzeczowych.

Plan może uwzględniać czynności zmierzające do ustalenia mienia, stanowiącego korzyść osiągniętą z popełnienia przestępstwa lub zagrożonego przeпадkiem, jak również

¹ Podstawowe problemy dotyczące efektywności śledztwa przedstawiłem w pracy pt. *Zur Einschätzung der die Untersuchungseffektivität beeinflussenden Faktoren*, „Archiv für Kriminologie” 1982/170(1).

mienia, które może stanowić przedmiot zabezpieczenia majątkowego. Plany aktualizuje się stosownie do ujawnionych nowych okoliczności.

W dziedzinie badań efektywności śledztwa może się okazać bardzo pomocna analiza wartości, która jako metoda uniwersalna znajduje już zastosowanie w wielu dziedzinach życia ekonomicznego i społecznego. Oczywiście potrzeby kryminalistyki wpływają na konieczność modyfikacji tej metody, ale jej istota, polegająca na poszukiwaniu optymalnych rozwiązań, pozostaje niezmienną.

Dużą wartość może mieć stosowanie w pracy śledczej metod twórczego myślenia, czyli zorganizowanych sposobów rozwiązywania powstających w toku postępowania przygotowawczego problemów. Metody te stwarzają warunki eliminowania czynników hamujących efektywną pracę śledczą, takich np. jak transfer nawyku czy konformizm społeczny.

Na skuteczność śledztwa wpływa wiele czynników. Wymienić tu można znajomość metod działania przestępcy, szybkie informowanie o przestępstwie oraz prawidłową reakcję organów śledczych, poziom pracy organów ścigania karnego, a także umiejętność współdziałania ze społeczeństwem.

Metody działania przestępcy, o których była mowa w poprzedniej części podręcznika, stanowią przecież przedmiot szczegółowych badań śledczych i z tego względu odgrywają dużą rolę w procesie ustalania sprawy. Na przykład brak dyskrecji w działaniu sprawy – nie tylko w czasie realizacji zamiaru przestępcy, lecz i po dokonaniu czynu – ułatwia przebieg postępowania karnego. I odwrotnie, skomplikowany system *modus operandi* utrudnia lub uniemożliwia efektywne działanie organów śledczych.

Zasadniczym postulatem nowoczesnej polityki kryminalnej jest skrócenie do uzasadnionego minimum czasu, który upłynął od chwili popełnienia przestępstwa do chwili jego ujawnienia, a następnie ustalenia sprawy i zastosowania wobec niego właściwych środków represji karnej. Postulat szybkości wymiaru kary wysunął m.in. C. Beccaria, podkreślając, że: „kara jest tym użyteczniejsza, im jest szybsza, ponieważ im krótszy jest czas, który upłynął między czynem przestępnym a karą, tym silniejsze i trwalsze będzie w umyśle ludzkim skojarzenie tych dwóch pojęć: przestępstwo i kara. W ten sposób będą one mimo woli uważane jedno za przyczynę, drugie zaś za konieczny, nieunikniony skutek. Jest rzeczą dowiedzioną, że związek idei jest owym cementem, który spaja wszystkie części całego gmachu umysłu ludzkiego; bez niego przyjemność i cierpienie byłyby uczuciami izolowanymi i niewywołującymi żadnego skutku”².

Doświadczenie uczy, że zwłaszcza szybkie i sprawne podejmowanie czynności śledczych zwiększa ich skuteczność. Natomiast późne ich podjęcie lub przewlekłość w prowadzeniu z reguły przynosi ujemne skutki. Dotyczy to w szczególności zabezpieczenia środków dowodowych, które przecież mają podstawowe znaczenie dla ustalenia prawdy obiektywnej. Opóźnione działanie nie pozwala na właściwe wykorzystanie śladów pozostawionych przez sprawców, jak również zaciera w pamięci świadków rzeczywisty przebieg zdarzenia. Pośpiech jednak nie może wywierać ujemnego wpływu na wszechstronność i dokładność działań.

Czynnik czasu przy podejmowaniu pewnych czynności śledczych nie powinien być oceniany schematycznie. Wielokrotnie istnieje uzasadnione względami racjonalnego śledztwa opóźnienie dokonania określonej czynności. Na przykład niekiedy lepsze wyniki daje pozostawienie na wolności podejrzanego o groźne przestępstwa przy dobrze zorganizowanej obserwacji jego zachowania, ze szczególnym uwzględnieniem podej-

² C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, tłum. E.S. Rappaport, Warszawa 1959, s. 118.

mowanych prób w celu zatarcia śladów przestępstwa, niż szybkie stosowanie schematu: przestępstwo – podejrzany – areszt. Przedwczesne bowiem osadzenie podejrzanego w areszcie często nie przynosi sprawie pożytku, lecz przeciwnie – zaprzepaszcza szanse przeprowadzenia bardziej wnikliwych ustaleń.

OBSERWACJA

Organy ścigania bardzo często zmuszone zostają do uzyskiwania informacji o osobach, przedmiotach i zdarzeniach, zarówno w celu zapobiegania przestępstwom, jak też dla wykrycia ich sprawców. Dyskretne i niejawne zbieranie informacji jest realizowane przez policję wszystkich państw różnymi metodami i przy zastosowaniu wielu środków technicznych

Jednym z najważniejszych sposobów skutecznej realizacji tego celu jest wykorzystanie czynności operacyjno-rozpoznawczych. Niestety, jak wielokrotnie podnoszono w doktrynie, tajność tego rodzaju działań powoduje bardzo duże obawy opinii publicznej co do możliwości stosowania takich metod przez organy ścigania.

Do prowadzenia obserwacji uprawnione są w Polsce następujące instytucje: Policja, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, Służba Ochrony Państwa, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Wywiadu Wojskowego, Straż Graniczna i Żandarmeria Wojskowa. Niedawno dołączyły również organy stojące na straży interesów fiskalnych państwa, takie jak Służba Celno-Skarbowa i Wywiad Skarbowy. Szczegółowe regulacje, odnoszące się do metod i form działań stosowanych przez nie są ujęte w rozporządzeniach, instrukcjach, zarządzeniach czy też rozkazach, które (z uwagi na swój niejawny charakter) nie są dostępne i nie ma możliwości ich przybliżenia.

Zauważyć należy, iż pomimo bardzo szerokiego zastosowania omawianej metody, jak również jej historycznego aspektu, definicja obserwacji wykorzystywanej przez organy ścigania nie została jednak sprecyzowana. Powszechnie dostępne regulacje prawne informują tylko, w bardzo szczątkowym zakresie, o uprawnieniach służb policyjnych do prowadzenia obserwacji w miejscach publicznych, całkowicie pomijając cele, jakim służy ta czynność, sposoby jej realizacji oraz formy, w jakich może być prowadzona.

Sam termin „obserwacja” także nie ma powszechnie przyjętego i w pełni określonego znaczenia. Ogólnie przyjąć można, że oznacza ona planowane, uważne przyglądanie się, badanie czegoś, śledzenie kogoś lub czegoś. Zaliczyć ją należy do prostych sposobów zdobywania informacji. Jest ona formą gromadzenia danych w drodze spostrzegania kierowanego zadaniem poznawczym, stanowi zatem planowe spostrzeganie rzeczywistości (zachowań, procesów, zjawisk, zdarzeń, sytuacji w jej naturalnym przebiegu).

Na gruncie kryminalistyki odnaleźć można wiele prób wyjaśnienia wskazanego pojęcia. Leksykon służb specjalnych mówi dość ogólnie o obserwacji, definiując ją jako „śledzenie osób lub obiektów”. Karol Sławik określił ją jako śledzenie osoby, grupy osób, w konkretnym miejscu czy przestrzeni w związku z określoną sytuacją i potrzebą w celu ustalenia trybu życia osoby, jej zachowania, nawiązanych i utrzymanych kontaktów przy wykorzystaniu odpowiedniej aparatury. Profesor Jan Widacki zaproponował, aby dodać do definicji obserwacji, że może być ona towarzysząca, jeśli osoba obserwowana znajduje się w ruchu, bądź też stacjonarna, gdy pożądaną jest powiązanie danej osoby ze wskazanym miejscem. Ponadto może być prowadzona w sposób ciągły lub okresowy. Z kolei prof. Jerzy Konieczny uznał obserwację za „technikę uzyskiwania informacji na podstawie rejestru przebiegu zdarzeń, przy czym może ona nastąpić z wykorzystaniem zmysłów detektywa lub użyciem aparatury”. Alternatywną do przedstawionych propozycji jest definicja zaproponowana przez Tadeusza Hanauska, który określił obserwację jako „stałą koncentrację uwagi na określonym przedmiocie, osobie, miejscu, rzeczy w celu bądź to zapewnienia

temu przedmiotowi ochrony, bądź też w celu poznania zmian w jego usytuowaniu w czasie i przestrzeni”. Warto również przytoczyć poselski projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych z 26.01.2007 r., gdzie w § 3 ust. 6 obserwacja uregulowana została jako „śledzenie miejsc, osób, rzeczy i środków transportu, w stosunku do których służby państwowe i inne ustawowo uprawnione podmioty mają prawo do podejmowania czynności”.

Niepodważalny jest fakt, iż czynność obserwacji to działanie, które ukierunkowane jest na uzyskiwanie wszelkich informacji niezbędnych dla dalszych postępowań. Informacje te służyć mogą funkcji rozpoznawczej, ale także zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości. Charakteryzowana metoda znajduje szeroki wachlarz zastosowań. Może ona służyć zdobyciu konkretnych informacji bądź też weryfikacji już posiadanych, zapobieganiu popełnieniu czynów zabronionych, ewentualnie ustaleniu i zatrzymaniu ich sprawców, a ponadto także ujawnieniu miejsc pobytu osób poszukiwanych lub miejsc ukrycia przedmiotów pochodzących z przestępstw. Dodać należy również, że stosowana może być do ustalenia składu grupy przestępczej, poznania jej działalności i wykorzystywanych metod. Można zatem w przypadku obserwacji mówić o funkcjach: wykrywczych, rozpoznawczych, prewencyjnych, ochronnych, zabezpieczających, a także dowodowych – stosuje się ją w celu uzyskiwania, sprawdzania oraz wykorzystywania informacji o zdarzeniach, osobach, grupach będących uzasadnionym przedmiotem zainteresowania ze strony organów ścigania.

Obserwacja może być prowadzona w związku z możliwością zaistnienia przestępstwa w danym miejscu i czasie, w sytuacji gdy są wiarygodne informacje, że może dojść do popełnienia czynu zabronionego. Michał Gabriel Węglowski przytacza tu przykład prowadzenia przez Straż Graniczną „stałej lub wyrывkowej” obserwacji podejrzanych dróg przemytu ludzi lub towarów (chodzi o „zieloną granicę”). Co ciekawe, obserwacja może być podjęta w celu zagwarantowania bezpieczeństwa konkretnemu obywatelowi, którego życie i zdrowie stały się realnie zagrożone, chociażby poprzez zemstę grupy przestępczej za pomoc udzieloną Policji. Uzyskane w jej wyniku dane mogą stać się inspiracją do kontynuowania lub podjęcia nowych czynności o charakterze operacyjnym, prowadzących do osiągnięcia zamierzonych celów, pośrednio wykorzystywanych następnie w postępowaniu karnym. Dzięki wynikom uzyskanym w trakcie obserwacji może dojść do stworzenia wersji kryminalistycznych.

Ponadto wyniki prowadzonych czynności operacyjnych, w tym również obserwacji, mogą służyć wyszukiwaniu materiałów o charakterze ścisłym (procesowym), a następnie przekazaniu ich do wykazania podstawy dowodowej do wszczęcia dochodzenia lub śledztwa, a także prowadzonego postępowania przygotowawczego.

Informacje uzyskane w toku prowadzenia obserwacji mogą posłużyć do wykonywania konkretnych czynności procesowych. Jak podkreślił Adam Taracha, wiedza operacyjna umożliwia skuteczne przeprowadzenie czynności ukierunkowanych na poszukiwanie dowodów, na przykład na przeszukanie, które może doprowadzić do zatrzymania konkretnej osoby, jak również do uzyskania dowodów rzeczowych czy też dokumentów. W trakcie przeprowadzania przesłuchania zarówno podejrzanych, jak i świadków, wiedza taka może się okazać bardzo ważna, pozwala chociażby wybrać najlepszą taktykę, ustalić najbardziej skuteczny katalog pytań, jak również kolejność przesłuchiwania poszczególnych osób.

Przedmiotem obserwacji mogą być rozpoznawane środowiska przestępcze, kryminogenne, działalność poszczególnych osób i całych grup, struktury i formy ich organizacji i inne fakty, mające związek z przestępstwem. Z całą pewnością obserwacja może zostać przedsięwzięta w stosunku do sprawców przestępstw, ich bliskich, rodzin i przyjaciół, celem ustalenia majątku, jaki jest w ich posiadaniu, a który często jest w przemyślny sposób kamuflowany. Skuteczność działań organów ścigania związana z zabezpieczeniem mienia sprawców przestępstw na poczet przyszłych kar czy też roszczeń odszkodowawczych uzależniona jest od poczynionych uprzednio ustaleń. Informacje takie mogą być uzyskiwane różnymi drogami, w praktyce jednak największą rolę odgrywają czynności operacyjne, które umożliwiają odpowiednie ukierunkowanie czynności procesowych. Czynności te będą różnicowane w zależności od rodzaju przestępstwa i wagi sprawy. Zastosowanie ob-

serwacji osób podejrzanych winno się jednak znaleźć w planie czynności koniecznych do wykonania. Ma to również zastosowanie w odniesieniu do osób podejrzanych o popełnienie przestępstw o charakterze gospodarczym. Obserwacja jest jedną z czynności operacyjnych, służącą w walce z malwersacjami, praniem brudnych pieniędzy, nielegalnym przepływem gotówki, finansowaniem grup przestępczych. Znaczny przyrost majątku w bardzo krótkim czasie może być efektem prowadzenia działalności przestępczej. W wyniku obserwacji ujawnić można źródła takiego stanu rzeczy, powiązania osób, formy i metody ich działania.

Dzięki obserwacji możliwe jest ujawnienie wielu przestępstw i wykrycie ich sprawców. Do bardzo istotnych zalet obserwacji zaliczyć należy jej nieograniczony charakter. Tego typu czynność może być wykorzystywana w każdej sprawie, w tych miejscach i okolicznościach, gdzie nie można zastosować innych działań o charakterze operacyjnym. Nie jest ona obwarowana żadnym ustawowym katalogiem przestępstw. Jest ona uniwersalną metodą, która tak naprawdę może być stosowana w każdej sprawie, i to zarówno przez funkcjonariuszy operacyjnych, jak i pionu prewencji, a więc dzielnicowych czy służby patrolowe. Niejawny charakter tego typu działań powoduje, że nie ma możliwości ilościowego czy też nawet procentowego określenia tego zjawiska. Biorąc jednak pod uwagę uniwersalność obserwacji, a także szeroki wachlarz możliwości jej zastosowania, założyć należy, iż jest jedną z najbardziej miarodajnych metod wykrywania i zwalczania przestępczości.

Źródła: W. Filipkowski, *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym*, Kraków 2004; J. Gołębiowski, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Warszawa 2008; T. Hanausek, *Kryminalistyka. Podręcznik prywatnego detektywa*, Katowice 1993; P. Kosmaty, *Prawo operacyjne. Wybrane zagadnienia*, „Prokurator” 2010/1–2; M. Kulicki, *Kryminalistyka – wybrane zagadnienia teorii praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 1994; J. Piekalkiewicz, *Dzieje szpiegostwa*, Warszawa 1999; K. Sławik, *Kryminalistyka. Przegląd zagadnień*, Warszawa 2002; A. Szumski, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010; A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, Lublin 2006.

Jak podkreśla B. Sygit, także ustalenie czasu powstania śladu, w kontekście czasu popełnienia przestępstwa, stanowi przyszłość kryminalistyki³. Niejednokrotnie bowiem na miejscu zdarzenia jest znajdowany ślad zdarzenia, np. linii papilarnych, mechanoskopijny, osmologiczny, jednakże, aby wykazać jego związek ze zdarzeniem, konieczne jest określenie czasu, w którym powstał, tak aby ustalić, czy rzeczywiście ma związek z danym zdarzeniem. Tradycyjna kryminalistyka była w stanie odpowiedzieć na pytania dotyczące czasu popełnienia przestępstwa tylko w niewielkim zakresie. Dziś wiele środków technicznych pozwala na ustalenie czasu popełnienia przestępstwa, m.in. telefony komórkowe, komputery, monitoring wizyjny, karty płatnicze, kredytowe czy bankomatowe. Wspomnieć także należy o użyciu urządzeń opartych na cyfrowym przekazie i przetwarzaniu informacji, np. programatorów urządzeń. Również urządzenia znajdujące się w sprzętach użytku codziennego (RTV, AGD) coraz częściej są wyposażone w elektroniczne programatory, będące w istocie wyspecjalizowanymi komputerami.

Rzecz zrozumiała, że od momentu popełnienia przestępstwa, ujawnienia faktu, ustalenia sprawcy, zakończenia postępowania przygotowawczego aż do wydania prawomocnego wyroku lub innej merytorycznej decyzji musi upłynąć pewien okres. Czas ten można podzielić na etapy stanowiące drogę całego postępowania karnego, a mianowicie czas od popełnienia przestępstwa do jego ujawnienia, czas od ujawnienia przestępstwa

³ Por. B. Sygit, *Dorobek nauki w badaniach nad ustrojem człowieka wykorzystywany w praktyce śledczej i sądowno-lekarskiej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 2.

do zawiadomienia o nim organów ścigania (gdy przestępstwo zostaje ujawnione bezpośrednio przez organ ścigania, poprzedni okres liczy się łącznie), czas od zawiadomienia organów ścigania do wszczęcia postępowania przygotowawczego oraz czas od wszczęcia do ukończenia postępowania przygotowawczego⁴.

Ustawodawca w art. 307 § 1 k.p.k. określił ostateczny termin do 30 dni od dnia zawiadomienia o przestępstwie dla wydania postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa lub o jego wszczęciu. Termin jest uzasadniony potrzebą uzupełnienia danych zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie lub zarządzeniu sprawdzenia faktów w tym zakresie.

Praktyka wskazuje, że postulat szybkiego działania organów Policji nie zawsze jest realizowany. W wielu przypadkach zbyt późne przeprowadzenie czynności śledczych zmniejszyło lub wręcz uniemożliwiło ustalenie sprawców. Na przykład w jednej ze spraw do oględzin miejsca znalezienia zwłok przystąpiono po 10 dniach od otrzymania zawiadomienia. W innym przypadku ubranie podejrzanego poddano oględzinom dopiero po upływie 2 miesięcy od daty ustalenia osoby podejrzanego. Podobny błąd popełniono w sprawie, w której po 37 dniach przeprowadzono oględziny spodni dresowych podejrzanego. Mimo że spodnie były już prane, udało się jeszcze wykryć nieznaczne ślady krwi, bez możliwości jednak ustalenia grupy.

Wskazane przypadki stanowią dodatkowe potwierdzenie tezy, iż szybkie i efektywne działanie organów ścigania karnego w sytuacji, gdy materiał dowodowy ulega zniszczeniu, jest podstawowym elementem efektywności śledztwa.

Można wskazać na trzy podstawowe warunki określające sprawność wszelkiego działania:

- 1) działanie przebiega przy optymalnym wysiłku energetycznym: umysłowym i fizycznym człowieka; przez wysiłek optymalny rozumie się taki wysiłek, który jest niezbędny do osiągnięcia wyniku danej czynności,
- 2) działanie prowadzi się w optymalnym czasie (zależność od liczby osób włączonych do wykonywania czynności, od aparatury itp.); czas ten nazywa się mnożnikiem różnej wielkości,
- 3) działanie pozwala uzyskać jakościowo i ilościowo optymalny wynik.

Poziom pracy organów ścigania karnego stanowi rozległy temat rozważań. Na treść tego pojęcia składa się wiele elementów, z których najważniejsze dotyczą właściwego doboru i wykształcenia funkcjonariuszy służby śledczej oraz jej technicznego wyposażenia.

W większości państw staż w policji mundurowej stanowi wstępny etap do pracy w organach służby śledczej. Na przykład w Szwecji po ośmiu latach pracy w policji mundurowej istnieje możliwość przejścia do służby w organach policji śledczej, lecz po odpowiednim przeszkoleniu teoretycznym i praktycznym, które w pierwszej fazie wynosi dwa i pół roku. Awans jest uzależniony od pomyślnego wyniku egzaminów po ukończeniu kursów dodatkowych. We Włoszech staż w policji pionu zewnętrznego (Pubblica Sicurezza) wynosi dwa lata, po czym kandydat do pracy w służbie śledczej składa egzamin wstępny. Podoficera obowiązuje specjalny kurs trwający rok. W Japonii od kandydatów do służby śledczej, poza stażem w policji mundurowej, jest wymagane ukończenie wyż-

⁴ B. Sygit, B.B. Kujawski, E. Sygit i Z. Wardak, materiały Konferencji naukowej „Czas i jego znaczenie w prawie karnym” zorganizowanej przez Katedrę Prawa Karnego Materialnego i Wykonawczego oraz Psychiatrii Sądowej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego w dniach 19–21.04.2007 r.

szych kursów szkoleniowych. Każdy awans jest poprzedzony specjalistycznym kursem zakończonym egzaminem⁵.

Wydaje się, iż wskazana metoda doboru kandydatów jest jak najbardziej słuszna. Nie każdy obywatel, a nawet funkcjonariusz policji, ma odpowiednie zdolności do pełnienia służby śledczej. Właśnie staż w policji jest dobrym sprawdzianem przydatności do pracy śledczej, która wymaga od funkcjonariusza odpowiednich predyspozycji psychicznych i encyklopedycznej wiedzy. Dobra spostrzegawczość umożliwia funkcjonariuszowi dostrzeganie istotnych szczegółów zarówno w czasie oględzin miejsca zdarzenia, jak i podczas przesłuchania podejrzanego czy świadków, natomiast kojarzenie ze sobą różnych elementów pozwala na opracowywanie prawidłowych wersji kryminalistycznych. Bez tych predyspozycji nie jest możliwe skuteczne prowadzenie śledztwa. Wyobraźnia ułatwia łączenie znanych faktów w logiczną całość, a dzięki umiejętności kojarzenia następuje wiązanie faktów bliższych ze zjawiskami odleglejszymi w czasie i przestrzeni, co wzbogaca obraz badanego zdarzenia. Zdolność do koncentracji uwagi jest nieodzownym warunkiem efektywności czynności śledczych. Eliminuje ona dodatkowe bodźce zmieniające charakter naszej obserwacji, zapobiega więc pewnym wahaniom uwagi, które przeszkadzają w realizacji wytyczonych zadań. Wierność i gotowość pamięci (łącznie z wymienionymi już predyspozycjami) służą trafnym przypomnieniom lub rozpoznaniem w sytuacji, gdy zdarzenie przestępne odległe w czasie wykazuje bogactwo szczegółów. Dotyczy to oczywiście skomplikowanych spraw prowadzonych przez dłuższy okres lub obejmujących wielu podejrzanych. Umiejętność krytycznej analizy pozwala na trafną ocenę faktów stanowiących przedmiot postępowania i materiału dowodowego, która prowadzi do wyboru najbardziej logicznej wersji co do przebiegu zdarzenia i osób podejrzanych.

Z uwagi na wiele rodzajów czynów przestępnych różnorodny system *modus operandi* przestępców, a także bogactwo etiologicznych czynników psychicznych leżących u podstaw działania przestępnego (pobudki i motywy) – pracownik służby śledczej musi mieć wszechstronne przygotowanie⁶. Postulat posiadania przez funkcjonariusza organów ścigania encyklopedycznej wiedzy jest jak najbardziej słuszny z punktu widzenia wymagań współczesnej kryminalistyki. Przykładowo można wskazać pewne dyscypliny naukowe, których co najmniej fragmentaryczna znajomość powinna stanowić konieczne uzupełnienie tradycyjnego zakresu wiedzy funkcjonariusza. Należą do nich: psychologia, logika, medycyna, fizyka, chemia, biologia i cybernetyka.

Każdy funkcjonariusz służby śledczej powinien odznaczać się znajomością psychologii przede wszystkim dlatego, iż fakty psychiczne należą do powszechnych zjawisk życia codziennego, a umiejętność naukowej analizy pewnych procesów psychicznych niewątpliwie ułatwi poznanie osobowości podejrzanego i świadków, co pozwoli na stosowanie adekwatnych metod przesłuchania i trafnej oceny materiału dowodowego.

Szczególnie istotne dla efektywności śledztwa i dla późniejszej oceny dowodów jest kształcenie kryminalistyczne. Kształceniem z zakresu kryminalistyki w pewnym zakresie muszą być objęci wszyscy policjanci. Znaczną rolę odgrywa kształcenie policjantów – techników kryminalistyki i ekspertów, pracujących w laboratoriach kryminalistycznych⁷,

⁵ B. Hołyst, *Japonia. Przestępczość na marginesie cywilizacji*, Warszawa 1994, s. 165–167.

⁶ K. Sławik, *Ujawnianie przestępstw i wykrywanie ich sprawców*, Warszawa 1994, s. 76, 77.

⁷ Zob. m.in. S. Gruszka, *Szkolenie policjantów w zakresie techniki kryminalistycznej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 1, s. 229–231; S. Gruszka, *Szkolenie policjantów techniki kryminalistycznej w świetle standardów europejskich*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2002, t. 5, s. 81–84;

a także ekspertów cywilnych⁸. Jednakże kształcenie z zakresu kryminalistyki powinno się odbywać na studiach prawniczych⁹, a także na aplikacjach, w szczególności prokurator-skiej, sądowej i adwokackiej. Niestety, na większości wydziałów prawa kryminalistyka jest obecnie przedmiotem nieobowiązkowym, a kształcenie na aplikacjach jest prowadzone w ograniczonym zakresie. Ze względu na brak środków technicznych na większości wydziałów prawa trudne jest przedstawienie kryminalistyki, w tym szczególnie techniki kryminalistycznej, w sposób, który dałby studentom pełną wiedzę kryminalistyczną¹⁰. Istotną funkcję w rozpowszechnianiu wiedzy kryminalistycznej wśród studentów prawa spełniają studenckie koła naukowe organizujące konferencje, spotkania tematyczne lub wyjazdy naukowe. Jak wskazał P. Girdwoyń, jednym ze sposobów podniesienia poziomu wiedzy kryminalistycznej sędziów byłaby edukacja adwokatów, która przyczyniłaby się do zwiększenia kwalifikacji w tej materii także organów procesowych¹¹.

Wiedza psychologiczna konieczna jest nie tylko funkcjonariuszom policji, ale także prokuratorom, sędziom i adwokatom, którzy korzystają z osobowych źródeł dowodowych¹².

Również znaczny wpływ na przebieg rozumowania funkcjonariusza służby śledczej ma właściwe posługiwanie się zasadami logiki¹³. Nie można oczywiście przyznawać supremacji ani metodzie dedukcji, ani metodzie indukcji, każda bowiem z tych metod poznawania prawdy znajduje odpowiednie zastosowanie, wzajemnie się uzupełniające. Często w śledztwie rozumowanie dedukcyjne daje logiczną podstawę do pierwszego rozpoznania, lecz bardzo ogólnego, natomiast dopiero zebranie jak najliczniejszych elementów szczegółowych zdarzenia w zestawieniu z nabytym doświadczeniem w podobnych przypadkach i zastosowanie analizy indukcyjnej może prowadzić do bardziej konkretnych ustaleń.

Pracownicy organów ścigania muszą mieć umiejętności analizowania informacji, zdarzeń, faktów i zjawisk oraz syntetycznego myślenia. Prawidłowo przeprowadzona analiza zebranych materiałów może wskazywać kierunki, w jakich powinna rozwijać

S. Gruszka, P. Trojanowski, *Szkolenie policjantów techniki kryminalistycznej a jakość dokumentacji techniczno-kryminalistycznej* [w:] *Rozprawy z Jałowcowej Góry. Materiały z III Zjazdu Katedr Kryminalistyki, Dobczyce, 11–13 czerwca 2003*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków 2004, s. 93–98; J. Kasprzak, *Metoda inscenizacji w dydaktyce kryminalistyki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2002, t. 5, s. 91–96; J. Jerzewska, *Z problematyki kształcenia kryminalistycznego. Samoocena słuchacza a absolwenta. Propozycje rozwiązań*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 1, s. 261–268; B. Młodziejowski, *Modelowe kształcenie na poligonach ćwiczeniowych z zakresu kryminalistyki i medycyny sądowej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2002, t. 6, s. 151–154; H. Malewski, *Kształcenie kryminalistyczne na studiach prawniczych na Litwie* [w:] *Rozprawy z Jałowcowej Góry. Materiały z III Zjazdu Katedr Kryminalistyki, Dobczyce, 11–13 czerwca 2003*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków 2004, s. 73–84; P. Kościelniak, W. Piekoszewski, *Krajowy program szkolenia ekspertów nauk sądowych*, „Z Zagadnień Nauk Sądowych” 2000/XL, s. 128–134.

⁸ M. Goc, E. Grzechnik, *Efekty kształcenia w zakresie techniki kryminalistycznej na tle praktyki eksperckiej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 1, s. 257–260.

⁹ Zob. m.in. K. Sławik, M.A. Wasilewska, *Wybrane problemy dydaktyczne i naukowo-badawcze kryminalistyki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2002, t. 5, s. 167–177.

¹⁰ Odnośnie do postrzegania nauczania kryminalistyki przez studentów zob. m.in. M. Korneć, *Nauka kryminalistyki w ocenie studentów*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2002, t. 5, s. 113–116; A. Budnicka, J. Lewandowska, M. Stanisławski, *Kształcenie kryminalistyczne w opinii słuchaczy (studentów)*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 1, s. 233–236.

¹¹ P. Girdwoyń, *Zarys kryminalistycznej taktyki obrony*, Kraków 2004, s. 343.

¹² Zob. V. Kwiatkowska-Darul, *Znaczenie przygotowania psychologicznego prawników*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2002, t. 5, s. 123–127.

¹³ M. Tokarz, *Elementy pragmatyki logicznej*, Warszawa 1993, s. 15 i n.

się praca organów ścigania w zakresie rozpoznania i zapobiegania przestępczości. Analiza, jako jedna z metod, powinna być nie tylko dobrze znana wszystkim pracownikom organów ścigania, ale również poprawnie przez nich przeprowadzana. Można wyróżnić następujące etapy analizy operacyjnej: określenie przedmiotu analizy, sprecyzowanie celu, ustalenie kryterium, opracowanie planu, zgromadzenie materiałów niezbędnych do badań i zapewnienie stałego dopływu nowych informacji przydatnych w trakcie przeprowadzania analizy, rozłożenie całości przedmiotu analizy na części składowe i badanie poszczególnych elementów¹⁴.

Konieczność współpracy z biegłymi różnych specjalności stwarza potrzebę ogólnej orientacji funkcjonariuszy służby śledczej w zakresie nauk przyrodniczych i technicznych. W ten sposób powstaną warunki do należytego wykorzystania znawców tych dyscyplin w procesie karnym i wszechstronnej oceny dowodowej przedstawionych opinii.

Tendencja do wykorzystania komputerów na potrzeby śledztwa, w szczególności w dziedzinie służby informacyjno-identyfikacyjnej, wyłania konieczność zaznajomienia pewnego kręgu pracowników służby śledczej z zagadnieniami cybernetyki.

Podnoszenie się poziomu kulturalnego i umysłowego szerokich kręgów społeczeństwa zmusza także policję śledczą do podejmowania wysiłków w kierunku lepszej wykrywalności.

Poważny wpływ na efektywność czynności śledczych mają również odpowiednie wyposażenie techniczne oraz umiejętność właściwego jego zastosowania¹⁵. Wymienić tu można wiele różnych urządzeń technicznych służących do usprawnienia systemu łączności i informacji zarówno zewnętrznej (między obywatelem a organami ścigania karnego), jak i wewnętrznej (wymiana meldunków między poszczególnymi jednostkami), szybkości poruszania się (specjalne pojazdy mechaniczne), zwiększenia efektywności badań kryminalistycznych przez stosowanie właściwych środków zabezpieczających materiał dowodowy i aparatury pozwalającej na wszechstronne przeprowadzenie ekspertyzy, podniesienia poziomu obserwacji (noktowizory, aparaty fotograficzne wyposażone w teleobiektywy itp.).

Duży stopień technizacji czynności śledczych w połączeniu z wysokimi kwalifikacjami funkcjonariuszy stwarza dobre warunki do osiągnięcia pozytywnych wyników działania w każdym stadium postępowania karnego – od ujawnienia i zabezpieczenia materiału dowodowego aż do właściwej jego oceny.

Poszczególne czynności taktyczno- i techniczno-śledcze będą przedmiotem dalszych szczegółowych rozważań. Tu podkreślić tylko należy, iż doniosła rola w śledztwie – wbrew niektórym poglądom – przypada osobowemu i rzeczowemu materiałowi dowodowemu. Stąd też równie ważne są czynności śledcze z zakresu oględzin miejsca zdarzenia, badań kryminalistycznych, jak i przesłuchania podejrzanego, świadków, sprawdzania alibi itp.

Ponadto trzeba wskazać, że uwaga organów ścigania karnego musi być w równym stopniu skoncentrowana na osobie ofiary (szczególnie w przypadku zabójstw), jak i na okolicznościach przestępstwa oraz motywie czynu.

¹⁴ J. Godlewski, *Analiza sytuacji problemowych w pracy organów ścigania*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 6, s. 63–86.

¹⁵ W. Steinke, *Kriminaltechnik: Entwicklung, Stand und Perspektiven – ein Überblick* [w:] *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, t. 2, red. E. Kube, U. Störzer, K.J. Timm, Berlin–Weimar–Dresden 1994, s. 1–21.

Przez dłuższy okres w centrum badań znajdowały się bądź samo przestępstwo (klasyczna szkoła prawa karnego), bądź osoba sprawcy (włoska szkoła pozytywistyczna). Zagadnienia dotyczące ofiary pozostawały na marginesie głównego nurtu zainteresowań zarówno teorii, jak i praktyki, a przecież w strukturze przestępstwa tkwią trzy zasadnicze elementy: sprawca – czyn – ofiara (pokrzywdzony).

Od wielu lat w literaturze naukowej wskazuje się na potrzebę prowadzenia studiów nad osobą ofiary z punktu widzenia biologicznego, psychologicznego, socjologicznego i kryminologicznego, zorganizowania międzynarodowego instytutu wiktymologii oraz zwoływania międzynarodowych kongresów poświęconych omówieniu tej problematyki. Na podkreślenie zasługuje także kryminalistyczny aspekt badania ofiary przestępstwa¹⁶.

Celem wiktymologii jest rozwijanie szczegółowych studiów nad osobą ofiary w celu głębszego poznania przyczyn popełnienia przestępstwa, opracowania skuteczniejszych zasad profilaktyki, a także stworzenia lepszych warunków w zakresie pełniejszej wykrywalności. Dokładne ustalenie danych o osobie ofiary – z punktu widzenia kryminalistyki – należy do ważnych zadań czynności śledczych. Z tego też względu wszechstronna analiza osoby ofiary i stosunków, które mogły ją łączyć z otoczeniem, ma niezwykle duże znaczenie dla określenia kierunku śledztwa.

Analizując osobę ofiary, należy uwzględnić tryb życia, kontakty w pracy, środowisko rodzinne i towarzyskie, konflikty w pracy i w domu, nawyki, nałogi itp. Szczególnie ważne jest ustalenie: jak, z kim i gdzie ofiara spędziła ostatnie godziny przed przestępstwem oraz jak się zachowywała (czy była zdenerwowana, czy zdradzała negatywny stosunek do którejkolwiek osoby ze swego otoczenia, czy wyrażała obawę o swoje życie itp.). Wreszcie na podstawie całokształtu okoliczności można wyciągnąć pewne wnioski w odniesieniu do roli ofiary w genezie przestępstwa, co ma poważne znaczenie przy ustalaniu sprawcy.

Uzyskanie dokładnych danych dotyczących czasu, miejsca i sposobu dokonania przestępstwa stanowi nieodzowny warunek wysunięcia prawidłowej wersji co do osoby sprawcy.

Znajomość motywu umożliwia w wielu przypadkach osiągnięcie pozytywnego rezultatu śledztwa. Dotyczy to zwłaszcza śledztwa w sprawach o zabójstwa, których motywy są szczególnie zróżnicowane. Osoba ofiary, wyniki oględzin miejsca zdarzenia, okoliczności zabójstwa, wreszcie zeznania świadków – wszystko to stanowi poważne źródło informacji na temat przypuszczalnych motywów czynu.

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na wyniki śledztwa jest właściwa metodologia opracowywania wersji kryminalistycznych. W wielu przypadkach na wynikach postępowania przygotowawczego zaciążyło jednokierunkowe prowadzenie śledztwa; gdy wysunięta wersja nie znalazła potwierdzenia w zebranych materiałach, śledztwo z braku innych wersji stawało w martwym punkcie. Ani przyjęcia wątpliwej wersji co do osoby sprawcy, ani ograniczenia wszystkich czynności do sprawdzenia jednej hipotezy nie można uznać za spełnienie zadań śledztwa. Zdarzają się również i takie sprawy, w których nie przyjmuje się żadnej wersji, a śledztwo prowadzi się bez żadnego planu.

¹⁶ B. Hołyst, *Criminalistic issues in penal victimology* [w:] *Victimology in Comparative Perspective*, red. K. Miyazawa, M. Ohya, Tokyo 1986, s. 125–132.

DOCHODZENIA „WIKTYMOLOGICZNE”

Zdanie „wykrycie, jak ofiara żyła, pozwoli ustalić, jak zmarła” odnosi się do tych ważnych śladów, jakie można uzyskać, gdy się zagłębi w przeszłość zmarłej osoby. Celem jest odnalezienie tyłu szczegółów o zmarłym, ile można. Proces ten często określa się terminem „wiktymologia”. Wiąże się z tym wnikliwe poszukiwanie osobistych i dokładnych informacji, co często wymaga dużej ostrożności i taktu. Może on obejmować dokładne sprawdzenie rzeczy należących do ofiary, pokoju, domu, by znaleźć informacje pomocne w dochodzeniu. Powody takiego postępowania powinno się dokładnie wyjaśnić rodzinie i krewnym ofiary, informując ich, że może ono ułatwić dochodzenie. Zbadanie przeszłości zmarłego, jego stylu życia, stanowi strategię charakteryzującą główne kierunki dochodzenia.

Uzyskanie tych szczegółów powinno stanowić priorytet w działaniu. Jest nieszczęsnym „produktem ubocznym” w przypadku morderstwa, że prowadzący dochodzenie muszą wgłębiać się w osobiste życie ofiary w poszukiwaniu śladów. Jednakże te działania często dają dobre wyniki przez połączenie faktów dotyczących ostatnich czynności osoby, jej współpracowników, stylu życia, obyczajów, drzewa rodzinnego itp.

Lista kontrolna – informacje wiktymologiczne

- pełne nazwiska, adresy, opis (i ostatnie fotografie), tło społeczne, wykształcenie, kwalifikacje, szczególne zdolności, charakter i osobowość, uczęszczane miejsca;
- styl życia, wcześniejsze skazania, przestępczość, wcześniejsze, istotne zdarzenia, takie jak: zatrudnienie, zwyczaje, działalność społeczna, hobby i zainteresowania, szczegóły dotyczące pojazdów, środki transportu, upodobania i niechęci, nadużywanie narkotyków i inne wady, tajemnice, orientacja seksualna i preferencje, podejmowanie ryzyka, informacje finansowe, inwestycje itd.;
- bliscy współpracownicy i krewni, bieżące i byłe związki seksualne: partnerskie, agencje towarzyskie;
- rutyna, działalność codzienna, odwiedzane miejsca, z kim były utrzymywane kontakty i kiedy, ostatnie znane posunięcia, kiedy ostatnio ofiara była widziana, o czym rozmawiano, jakie były nastroje;
- zaangażowanie w poprzednie działania, zdarzenia, wypadki;
- posiadane rzeczy osobiste, telefony, dzienniki, bezpieczne miejsca magazynowania, laptopy, tablety, komputery, gdzie przechowywane były pieniądze i cenne przedmioty, kto miał dostęp do tych rzeczy i czy coś zginęło;
- szczegóły leczenia, dane o lekarzach, chorobach, poziom sprawności fizycznej i umysłowej, operacje chirurgiczne, przepisane leki, ułomności, alergie, niezwykle blizny, tatuaże, przekłucia, historie dentystyczne i dane o dentystach;
- słabe punkty, niezdolności;
- wszelkie specyficzne informacje, takie jak np. w przypadku kobiet – czy były w ciąży;
- dane cyfrowe i komunikacyjne profilujące informacje z korzystania z mediów publicznych, dane z billingów telefonicznych, korzystanie z komputera (np. z gier komputerowych), odwiedzane strony internetowe lub dostęp do innych danych cyfrowych, kontakty z Facebooka itp.

Źródło: T. Cook, S. Hibbitt, M. Hill, *Crime Investigator's Handbook*, Oxford 2016, s. 343–344.

Istnieją regulacje dotyczące planów śledztwa lub dochodzenia. Zalecenia dotyczące ich sporządzania opisane są w zarządzeniu nr 4 Komendanta Głównego Policji 9.02.2017 r. w sprawie niektórych form organizacji i ewidencji czynności dochodzeniowo-śledczych Policji oraz przechowywania przez Policję dowodów rzeczowych uzyskanych w postępowaniu karnym (Dz.Urz. KGP z 2017 r. poz. 9 ze zm.). Zgodnie z zarządzeniem, plan

śledztwa powierzonego Policji do przeprowadzenia w całości lub w określonym zakresie albo plan czynności śledczych sporządza się tylko wówczas, jeżeli prokurator uzna, że zachodzi potrzeba jego sporządzenia (§ 2 zarządzenia).

Plany mają na celu w szczególności:

- zapewnienie prawidłowej organizacji prowadzenia czynności;
- wskazanie środków niezbędnych do osiągnięcia celów czynności lub postępowania;
- zapewnienie systematyczności czynności w postępowaniu;
- wskazanie sposobu postępowania i środków niezbędnych do zapewnienia bezpieczeństwa policjantom dokonującym czynności oraz osobom uczestniczącym w tych czynnościach (§ 5 zarządzenia).

We wspomnianym zarządzeniu wymieniono także elementy, które powinny znaleźć się w planie. Są to:

- analiza materiałów postępowania;
- w zależności od sytuacji wszystkie możliwe, nawet wzajemnie się wykluczające, wersje zdarzenia i wynikające z nich kierunki działań;
- wykaz planowanych czynności, z podaniem sposobów i terminów realizacji oraz ich wykonawców, a w razie potrzeby także ze wskazaniem niezbędnych środków rzeczowych (§ 6 zarządzenia).

Planu postępowania karnego nie można jednak traktować mechanicznie. Musi on ulegać zmianom w zależności od ujawnienia nowych faktów. Prawidłowy plan śledztwa stanowi zatem odbicie dynamiki różnych stadiów postępowania karnego. W toku śledztwa istnieje konieczność dokonywania stałej analizy uzyskanego materiału, aby zweryfikować prawidłowość kierunku postępowania organów ścigania karnego. Dotyczy to zwłaszcza spraw, w których dominuje materiał poszlakowy¹⁷.

W wielu przypadkach organy ścigania nie wykorzystują należycie materiału poszlakowego, którego dokładne analiza i ocena mogłyby dostarczyć przesłanek do przyjęcia jednoznacznego poglądu na przebieg zdarzenia i zidentyfikowania osoby sprawcy. W pierwszej polskiej monografii poświęconej problematyce poszlak Z. Papierkowski podkreślił, że: „dowód poszlakowy jest tak samo dobrą drogą prowadzącą do osiągnięcia pewności, jak i dowód bezpośredni, albowiem istotnym momentem w zakresie wytworzenia się przekonania sędziowskiego jest materiał dowodowy, tj. treść poszczególnych faktów, ich wzajemne ustosunkowanie się i harmonijne połączenie w pewną całość oraz trafność wysuwanych wniosków”¹⁸.

Przeciwstawianie dowodów pośrednich (poszlak) dowodom bezpośrednim jest kontrowersyjne i chyba słusznie wskazuje się, iż w zasadzie każdy środek dowodowy stanowi jedynie przesłankę ostatecznego wnioskowania, a więc ma charakter pośredni. Różnice między tzw. dowodem bezpośrednim a poszlaką można sprowadzić do dystansu logicznych i faktycznych powiązań oddzielających dowody pośrednie od głównego elementu, jakim jest przestępstwo. Stopień powiązania wszelkiego materiału dowodowego z elementem głównym, szczególnie w przypadkach zabójstw, nie jest przecież nigdy tak absolutnie bezpośredni, aby nie pozostawiał miejsca dla konieczności logicznego wnioskowania. Nawet zeznanie bezpośredniego świadka stwier-

¹⁷ Na trudności związane z dowodowym wykorzystaniem poszlak wskazuje J. Nelken, *Dowód poszlakowy w procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 154–190; por. także R. Englestone, *Evidence, Proof and Probability*, London 1983; A. Nack, *Indizienbeweissführung und Denkgesetze*, „Neue Juristische Wochenschrift” 1983/36, s. 1035–1037.

¹⁸ Por. Z. Papierkowski, *Dowód poszlakowy w postępowaniu karnym*, Lublin 1933, s. 98.

dzającego oddanie strzału pozwala na wyciągnięcie tylko pośredniego wniosku wymagającego weryfikacji w drodze badań lekarskich, iż śmierć nastąpiła w wyniku ran postrzałowych. Również ostateczna opinia co do przyczyny zejścia śmiertelnego nie może być pozbawiona elementów logicznego wnioskowania opartego na przesłankach naukowych.

Jeżeli więc utrzymamy pojęcie poszlaki, to chyba tylko jako termin roboczy wskazujący na bardziej odległy od elementu głównego zespół środków dowodowych dopuszczających interpretacyjną możliwość różnych wersji. W istocie trudno byłoby mówić o wyraźnej granicy między kategorią dowodów pośrednich i bezpośrednich, stanowią one bowiem szeregi ciągle o różnej wartości dla ostatecznych wyników rozumowania.

O wartości poszlak nie zawsze stanowi ich wielość, czasem nieliczne poszlaki są tak ważne, że prowadzą do nieodpartego wniosku o sprawstwie podejrzanego i wykluczają przyjęcie jakiegokolwiek wersji konkurencyjnej.

Prawidłowe rozumowanie nie powinno w zasadzie prowadzić do błędnych wniosków. Wnioski takie są przede wszystkim wynikiem niedostatecznej znajomości zjawisk empirycznych, niepewnych metod badań naukowych lub przedstawienia nieautentycznego materiału (osobowego i rzeczowego).

Dokładnej oceny wymagają także opinie biegłych. W praktyce śledczej i sądowej obserwuje się tendencje do przekazywania w ręce biegłych istotnych zagadnień związanych z prowadzonym postępowaniem karnym. Organy śledcze, a nawet sądy często szukają w opiniach biegłych gotowych rozwiązań zagadnienia sprawstwa czynu przestępnego lub też zajmują stanowisko wobec ich opinii bez przekonującego uzasadnienia. W związku z tym M. Hirschberg słusznie podkreśla, iż większość sędziów wykazuje „ślepą wiarę” (*der blinde Glaube*) wobec biegłych¹⁹. Ta kwestia nabiera szczególnego znaczenia w przypadkach opinii sądowo-psychiatrycznych²⁰.

Właściwy poziom czynności pozaprosesowych (tzw. operacyjnych) ma duże znaczenie dla wyników śledztwa. Posiadanie dokładnych informacji o przeszłości kryminalnej i aktualnym trybie życia potencjalnych przestępców jest ważnym czynnikiem warunkującym dobrą pracę policji w zakresie ustalania sprawców. Wiadomości te uzyskują organy policji w drodze szeroko pojętej obserwacji, poufnych doniesień itp.²¹

Istotnym elementem działania operacyjnego jest również planowanie, które w konkretnych przypadkach zakłada penetrację określonych środowisk z uwagi na motywy, okoliczności, sposób dokonania czynu oraz domniemany typ osobowości sprawcy.

W sprawach, w których istnieją małe szanse uzyskania materiału dowodowego, należy poświęcić szczególną uwagę wersjom powstającym w środowiskach zainteresowanych danym przypadkiem. Opinia publiczna zawsze żywo interesuje się przypadkami zbrodni, komentuje je, tworzy hipotezy co do okoliczności przestępstwa i osoby sprawcy, a niekiedy dostarcza nawet materiałów na ich potwierdzenie.

Zastosowanie aresztu tymczasowego wobec domniemanego przestępcy czy lekko-myślne opublikowanie informacji o rzekomym ustaleniu sprawcy uspokaja opinię publiczną, wywołując przekonanie, iż faktyczny sprawca został ujęty, podczas gdy świadomość, że niewykryty przestępca żyje wśród społeczeństwa, stanowi poważny impuls mobilizujący do własnych dociekań i poszukiwań.

¹⁹ Por. M. Hirschberg, *Das Fehlurteil im Strafprozess*, Frankfurt am Main–Hamburg 1962, s. 59.

²⁰ M. Faulk, *Basic Forensic Psychiatry*, Boston–Paolo Alte–Melbourne 1988, s. 1–50.

²¹ G.T. Marx, *Undercover. Police Surveillance in America*, Berkeley–Los Angeles–London 1988.

Ujmując to ostatnie zagadnienie w szerszym zakresie, należy podkreślić umiejętność współdziałania ze społeczeństwem jako często konieczny warunek osiągnięcia pozytywnych rezultatów śledztwa²². Można wyrazić przekonanie, że często sprawców przestępstw ustala się właśnie przy pomocy społeczeństwa. Dlatego – jak wskazuje praktyka – jednostki policji, które rozwijają prawidłową współpracę ze społeczeństwem, osiągają lepsze wyniki w zwalczaniu przestępczości.

Organy policji zawdzięczają bardzo wiele społeczeństwu. Pomoc ta wyraża się nie tylko w składaniu zameldowań o przestępstwie (o czym bliżej będzie mowa w następnym rozdziale), lecz również we wskazywaniu sprawcy. Z danych statystycznych wynika, iż przeciętnie 20–37% wszystkich osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa w sześciu podstawowych kategoriach (zabójstwo, rozbój, wymuszenie rozbójnicze, kradzież z włamaniem do obiektów uspołecznionych, kradzież z włamaniem do obiektów prywatnych i kradzież mienia prywatnego) zostaje ustalonych dzięki bezpośredniej pomocy społeczeństwa przez wskazanie tych osób przy złożeniu zameldowania o przestępstwie.

Poważnej pomocy udziela społeczeństwo w zakresie ujawniania przestępstw zagrożenia mienia publicznego i sprawców zatrudnionych na wysokich stanowiskach w administracji i gospodarce. Jednakże w przypadku przestępstw „typu aferowego” pomoc obywateli jest mniejsza niż w wykrywaniu czynów dokonanych w sposób niezorganizowany.

Wydatna jest z kolei pomoc społeczeństwa w ustalaniu sprawców zgwałceń, ponieważ to przestępstwo – z uwagi na swój charakter – spotyka się z ostrym potępieniem społecznym. Zadaniem organów ścigania karnego jest podejmowanie działań mających na celu aktywizowanie sił społecznych do jeszcze większego udziału w zwalczaniu i zapobieganiu przestępczości.

W niektórych środowiskach obserwuje się zjawisko zмовy milczenia (powszechne zwłaszcza w sprawach o przestępstwa gospodarcze). Spotyka się je również nawet w sprawach o zabójstwa.

Przychylny stosunek świadków do sprawcy lub obawa przed konsekwencjami złożenia obciążających zeznań w wielu sprawach utrudniają prowadzenie śledztwa, a w niektórych nawet uniemożliwiają osiągnięcie pozytywnych rezultatów. Podobne zjawisko obserwuje się w przypadku, gdy ofiara nie miała w swoim środowisku dobrej opinii, w związku z czym np. zabójstwo nie spowodowało dostatecznie negatywnej oceny moralnej.

Usunięcie tych barier, które tworzą zмовę milczenia świadków, należy do ważnych zadań organów śledczych. Organy śledcze mogą liczyć na wszechstronną pomoc społeczeństwa szczególnie wówczas, gdy cieszą się autorytetem, m.in. ze względu na wysokie wskaźniki wykrywalności sprawców.

Literatura uzupełniająca

Alvarez T., *Undercover Operations: Survival in Narcotics Investigation*, Springfield 1993; Bleibtreu E., *Notwendige Massnahmen zur Steigerung von Effektivität und Effizienz der Polizei*, „Der Kriminalist” 1999/4; Brandl S.G., *Criminal Investigation*, Los Angeles 2021; Bulsiewicz A., Kulicki M., *Dowód poszlakowy z ekspertyzy wariograficznej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2003, t. 7, cz. 2; Butler A.J.P., *Police Management*, Aldershot, Brookfield, Hongkong 1992; Büring A., *Die geistige und praktische Tatrekonstruktion im Licht der kri-*

²² B. Hołyst, *Crime control. A public duty*, „Justice Assistance News” 1981/1; R.R. Friedmann, *Community Policing. Comparative Perspectives and Prospects*, New York 1992; J.H. Skolnick, D.B. Baley, *Community Policing. Issues and Practices around the World*, Washington, D.C., 1988; M.K. Sparrow, M.H. Moore, D.M. Kennedy, *Beyond 1991. A New Era for Policing*, New York 1990.

minalistischen Denklehre, Stuttgart–München–Hannover 1992; Clair J.J., *Crime laboratory management*, San Diego 2003; Dana A., *Czynności dochodzeniowo-sledcze i operacyjno-rozpoznawcze w działaniach Policji* [w:] Jurgilewicz M., Sulowski S., *W kręgu nauki o bezpieczeństwie*, Warszawa 2018; Falk B., *Polizeiliche Bekämpfungszustände*, „Kriminalistik” 1998/1; Filar M., *Dowód z DNA – nowa epoka prawa dowodowego czy zawiedzione nadzieje* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywność. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004; Filipiuk R., *Organizacja, przebieg i wyniki wstępnych czynności wykrywczych w sprawach rozbojów mieszkaniowych*, „Policja” 2003/1–2; Grzegorzczak P., Wardak Z., Bogusz Z., Thiel W., *Przygotowanie do przeszukania* [w:] *Kryminalistyka i inne nauki pomocowe w postępowaniu karnym*, red. J. Kasprzak, B. Młodziejowski, Olsztyn 2009; Gurgul J., *Studium konkretnej sprawy o zabójstwo*, „Problemy Kryminalistyki” 2005/249; Horswell J. (red.), *The Practice of Crime Scene Investigation*, Boca Raton 2004; Häusler K., *Kommissar Zufall als Helfer*, „Kriminalistik” 1991/6; Ignaczak W., Woźniak A., *Przewodnik metodyczny. Taktyka działań dochodzeniowo-sledczych*, Szcztytno 2001; Innes B., *Niezbity dowód (metody wykrywania zbrodni)*, przekład A. Czerwiński, Warszawa 2001; Kasprzak J., Bryk J., *Prawo, kryminalistyka, policja : księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Bronisławowi Młodziejowskiemu*, Szcztytno 2008; Kobus I., Dziugiel I., *Metodyka ścigania karnego (akty prawne)*, Szcztytno 2005; Kolodkin L., *Fehler im Ermittlungsverfahren*, „Kriminalistik” 1994/7; Kołakowska W., *Psychologia śledcza w służbie organów ścigania i sprawiedliwości*, „Przegląd Policyjny” 2004/1–2; Kudrelek J., *Kilka spostrzeżeń o nowej instrukcji dochodzeniowo-sledczej. Próba wstępnej oceny*, „Policja” 2005/4; Kudrelek J., Lisiecki M.J., *Konfrontacja specjalistów w procesie karnym* [w:] *Procesowo-kryminalistyczne czynności dowodowe. Materiały pokonferencyjne*, red. M. Lisiecki, M. Zajder, Szcztytno 2003; Kulicki M., Kwiatkowska-Darul V., Stępka L., *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2005; Kwiatkowska-Darul V. (red.), *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach. Materiały z konferencji naukowej i IV Zjazdu Katedr Kryminalistyki*, Toruń, 5–7 maja 2004 r., Toruń 2004; Lisiecki M.J., *Wykorzystanie osób posiadających wiadomości i umiejętności specjalistyczne do pomocy w prowadzeniu czynności procesowo-kryminalistycznych* [w:] *Doctrina multiplex veritas una. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu*, red. A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004; Lisiecki M., Zajder M. (red.), *Procesowo-kryminalistyczne czynności dowodowe. Materiały pokonferencyjne*, Szcztytno 2003; Marek A. (red.), *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa profesora Andrzeja Bulsiewicza*, Toruń 2004; Marszał K., *Proces karny*, Katowice 1998; Nervell N., Belles D., *Psychological and physical benefits of circuit weight training in law enforcement personnel*, „Journal of Consulting and Clinical Psychology” 1993/3; Newbold G., *Crime and Deviance*, Auckland 1992; Noon R.K., *Forensic Engineering Investigation*, Boca Raton 2001; O’Hara Ch.E., O’Hara G.L., *Fundamentals of Criminal Investigation*, Springfield 1994; Polańska U., *Rola studenckich kół naukowych w rozpowszechnianiu wiedzy kryminalistycznej*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2006, t. 10; Randles J., Hough P., *Niezwykły detektyw. Wykorzystanie zdolności nadprzyrodzonych w wykrywaniu zbrodni*, przekład A. Czerwiński, Warszawa 2002; Raine A., *The Psychopathology of Crime: Criminal Behaviour as a Clinical Disorder*, San Diego, Cal., 1993; Rea L., *The Skills of Training*, Aldershot 1991; Schmidt V., *Aktenführung bei verdeckten Ermittlungen*, „Der Kriminalist” 1997/4; Schneider V., Maxeiner H. (red.), *Die Spur aus der Sicht des medizinischen und technischen Sachverständigen*, Berlin 1991; Sikorska A., *Znaczenie działalności studenckich kół naukowych w rozpowszechnianiu wiedzy*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2006, t. 10; Siuta J., Wójcikiewicz J., *Hipnoza kryminalna*, Kraków 1999; Sławik K., *Ujawnianie przestępstw i wykrywanie ich sprawców (w teorii i praktyce)*, Warszawa 1994; Stelmach J., *Organizacja pracy na stanowisku funkcjonariusza pionu dochodzeniowo-sledczego*, „Policja” 2005/1; Swanson C.R., Taylor R.W., Territo L., Fox B., *Criminal Investigation*, XIII, New York 2022; Swół J., *Kilka uwag o miernikach policyjnej skuteczności*, „Policja” 2003/1–2; Tomaszewski T., *Proces amerykański. Problematyka śledcza*, Toruń 1996; Tuffner M., *Öffentlichkeitsfahndung nach Terroristen zugleich ein Beitrag zum Wert von Plakafahndungen*, „Kriminalistik” 1991/7; Valenta J., Porada V., Straus J., *Biomechanics. Aspects of General and Forensic Biomechanics. Criminalistics and Forensic Application*, Praha 2004; Wälter H., Stienkemeier B., *Beweissicherung im Ermittlungsverfahren*, „Kriminalistik” 1994/2; Ważny A., *Planowanie śledztwa – kilka uwag* [w:] *Kryminalistyka i inne nauki pomocowe w postępowaniu karnym*, red. J. Kasprzak, B. Młodziejowski, Olsztyn 2009; Weisburd D., Uchida C., Green I. (red.), *Police Innovation and Control of the Police: Problems of Law, Order and Community*, New York 1993; Wojtuszek R., *Procedury postępowania policji podczas organizowania i przeprowadzania czynności w niezbędnym zakresie po ujawnieniu przestępstwa, w kontekście europejskich standardów postępowania na miejscu zdarzenia* [w:] *Procesowo-kryminalistyczne czynności dowodowe. Materiały pokonferencyjne*, red. M. Lisiecki, M. Zajder, Szcztytno 2003; Zittlau D., *Bewegte Bilder-Wahre Bilder? Über das durch Film und Fernsehen vermittelte Bild der Polizei in der Öffentlichkeit*, „Kriminalistik” 1991/4.

ZAWIADOMIENIE O PRZESTĘPSTWIE

W polskiej literaturze prawniczej dotyczącej w szczególności wszczęcia postępowania karnego często używa się dwóch określeń: informacja o przestępstwie i zawiadomienie o przestępstwie. Wbrew pozorom nie są to jednak terminy tożsame. Informacja jest pojęciem dużo szerszym i oznacza „wszelką wiadomość o istniejącym prawdopodobieństwie popełnienia czynu przestępnego”¹. Musi istnieć nadawca tej informacji, ale również jej odbiorca. Nadawcą, a więc źródłem informacji, może być zarówno człowiek, jak i rzecz. Zawiadomienie natomiast może wypływać wyłącznie od osoby. Poza tym informacja może być mimowolna, zawiadomienie zaś jest zawsze zamierzone.

Określenia „informacja o przestępstwie” i „zawiadomienie o przestępstwie” są pewnymi skrótami. Należałoby raczej mówić o prawdopodobieństwie czy też możliwości popełnienia przestępstwa. Przecież podstawą wszczęcia postępowania karnego nie zawsze jest fakt popełnienia przestępstwa, niekiedy tylko prawdopodobieństwo jego zaistnienia, w przeciwnym bowiem razie nie byłoby umorzeń śledztwa oraz wyroków uniewinniających wobec niestwierdzenia przestępstwa.

Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję. Jeżeli zatem zachodzi uzasadniona obawa użycia przemocy lub groźby bezprawnej wobec zawiadamiającego (lub osoby najbliższej) w związku z jego czynnością (składaniem zawiadomienia), może on zastrzec dane dotyczące miejsca zamieszkania do wyłącznej wiadomości organu przyjmującego zawiadomienie (w ramach instytucji tzw. małego utajnienia).

Obowiązek ten, jako społeczny tylko, nie może być egzekwowany za pomocą środków prawnych. Wyjątek przewiduje art. 240 § 1 k.k., wprowadzający (z wyłączeniem sytuacji wskazanych w art. 240 § 2, 2a i 3 k.k.) odpowiedzialność karną osób, które – mając wiarygodną wiadomość – nie zawiadomią niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego określonego w art. 118, art. 118a, art. 120–124, art. 127, art. 128, art. 130, art. 134, art. 140, art. 148, art. 156, art. 163, art. 166, art. 189, art. 197 § 3 lub 4, art. 198, art. 200, art. 252 k.k. lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym (chodzi o niektóre przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości, wojenne, przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, przeciwko obronności, porządkowi publicznemu oraz – zabójstwo).

¹ M. Lipczyńska, *Zawiadomienie o przestępstwie*, „Problemy Kryminalistyki” 1965/56–57.

Przewidziany w art. 240 § 1 k.k. prawny obowiązek zawiadomienia nie obejmuje jednak adwokatów i duchownych, jeżeli dowiedzieli się o popełnieniu przestępstwa w sytuacjach określonych w art. 178 k.p.k.

Stosownie do treści art. 63 ust. 1 ustawy z 23.12.1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (Dz.U. z 2022 r. poz. 623) w razie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa organy NIK zawiadamiają organy powołane do ścigania przestępstw oraz informują o tym kierownika jednostki nadrzędnej i właściwy organ państwowy lub samorządowy. Zgodnie natomiast z art. 15 ustawy z 20.07.1991 r. o Inspekcji Ochrony Środowiska (Dz.U. z 2021 r. poz. 1070 ze zm.) w razie stwierdzenia, że działanie lub zaniechanie kierownika jednostki organizacyjnej, jej pracownika lub innej osoby fizycznej wyczerpuje znamiona przestępstwa przeciwko środowisku, organy tej inspekcji kierują do organu powołanego do ścigania przestępstw zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, dołączając dowody dokumentujące podejrzenie.

Na instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, nałożony został obowiązek prawny niezwłocznego zawiadomienia o tym prokuratora lub Policji².

Prawidłowo opracowane zawiadomienie powinno zawierać³:

- 1) zwięzły opis faktu z określeniem czasu i miejsca oraz wszystkich okoliczności istotnych dla kwalifikacji prawnej i wymiaru kary (rozmiary szkody, motyw czynu, dane o stosunku podejrzanego do pokrzywdzonego itp.),
- 2) imię i nazwisko (ewentualnie pseudonim), adres, zawód osoby, przeciwko której zawiadamiający skierował swoje podejrzenie, ewentualnie inne dane personalne tej osoby, zwłaszcza jeśli mają one znaczenie dla danej sprawy lub ułatwią jej wykrycie lub ujęcie,
- 3) wymienienie dowodów osobowych i rzeczowych oraz podanie nazwisk i imion świadków, ich adresów domowych i ewentualnie zakładów pracy,
- 4) jeśli zawiadamiający stworzył jakąś wersję zdarzenia, powinien ją podać, uzasadniając odpowiednią argumentacją i dowodami na to, dlaczego wybrał tę, a nie inną wersję,
- 5) jeżeli zawiadamiający dysponuje odpowiednią wiedzą prawniczą, powinien podać również przyjętą przezeń kwalifikację prawną i w razie potrzeby uzasadnić ją,
- 6) wnioski dotyczące środków zapobiegających uchylaniu się podejrzanego od sądu,
- 7) wnioski dotyczące zabezpieczenia dowodów rzeczowych,
- 8) jeżeli zawiadamiający dysponuje dowodami rzeczowymi i dokumentami, powinien je dołączyć, jeżeli ich właściwości na to zezwalają, jeśli zaś nie – podać miejsce, gdzie się znajdują, i ewentualnie ich stan,
- 9) ewentualne wnioski dotyczące proponowanego trybu postępowania,
- 10) wnioski w zakresie roszczeń cywilnych i ich zabezpieczenia, podpis zawiadamiającego, adres, zawód i stanowisko, miejsce pracy oraz numer telefonu.

Zdaniem M. Lipczyńskiej informacje w szerokim znaczeniu przybrać mogą w postępowaniu karnym dwojaką formę: zawiadomienia lub własnych obserwacji organów ścigania. Stąd też z uwagi na osobę autora możemy je podzielić na⁴:

- 1) zawiadomienia organów ścigania podporządkowanych wobec organów nadrzędnych (np. policyjnych w stosunku do prokuratur),

² T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009.

³ M. Lipczyńska, *Zawiadomienie...*

⁴ M. Lipczyńska, *Zawiadomienie...*, s. 493.

- 2) zawiadomienia organów nadrzędnych w stosunku do podrzędnych związane z określonymi poleceniami,
- 3) własne obserwacje organów ścigania, utrwalone najczęściej w formie notatki,
- 4) zawiadomienia wpływające do sądów cywilnych i karnych (np. o przestępstwie fałszywych zeznań),
- 5) zawiadomienia organów powołanych do kontroli (np. NIK),
- 6) zawiadomienia innych instytucji państwowych i społecznych, które nie są pokrzywdzonymi (np. pogotowie ratunkowe, szpitale),
- 7) zawiadomienia publicznych środków przekazu (prasa, radio, telewizja),
- 8) zawiadomienia pokrzywdzonych i ich pełnomocników,
- 9) zawiadomienia świadków czynu przestępnego niebędących pokrzywdzonymi,
- 10) zawiadomienia innych osób prywatnych,
- 11) zawiadomienia anonimowe,
- 12) samooskarżenia.

Ze względu na osobę podejrzanego należy odróżnić:

- 1) zawiadomienia kierowane przeciwko anonimowemu podejrzanemu (*in rem*) oraz przeciwko podejrzanemu określonym nazwiskiem, pseudonimem lub za pomocą opisu (*in personam*),
- 2) zawiadomienia przeciwko jednej osobie oraz większej liczbie osób podejrzanych.

Kolejnym kryterium wyróżniającym jest treść zarzutów. Z uwagi na to kryterium wymienić należy:

- 1) zawiadomienia dotyczące czynów przestępnych karanych sędownie (zbrodni, występków),
- 2) zawiadomienia dotyczące czynów niestanowiących przestępstw sędownie ściganych, np. czynów karanych dyscyplinarnie.

Ze względu natomiast na skonkretyzowanie zarzutu M. Lipczyńska wymienia:

- 1) zawiadomienia dotyczące czynów dokładnie skonkretyzowanych co do czasu, miejsca i sposobu popełnienia czynu zabronionego,
- 2) zawiadomienia, w których brak jest wyłącznie pewnych szczegółów, jak również zawiadomienia zupełnie ogólnikowe.

Z kolei biorąc pod uwagę materiał dowodowy przedstawiony przez denuncjatora, należy wymienić zawiadomienia:

- 1) gołosłowne,
- 2) poparte wnioskami dowodowymi,
- 3) poparte nie tylko wnioskami, lecz także dołączonymi dokumentami lub dowodami rzeczowymi.

Ze względu na formę odróżnić możemy:

- 1) zawiadomienia publiczne i niepubliczne;
- 2) zawiadomienia ustne (bezpośrednie i telefoniczne):
 - ujęte w postaci protokołu,
 - ujęte w postaci notatki;
- 3) zawiadomienia pisemne (np. opracowane przez adwokata czy radcę prawnego działającego w charakterze pełnomocnika).

Ze względu na rolę, jaką zawiadomienie odgrywa w procesie, autorka wyróżniła:

- 1) z uwagi na możliwość wszczęcia procesu – zawiadomienia:
 - których treść jest tak wyczerpująca, że na ich podstawie wszcząć można niezwłocznie postępowania,

- wymagające realizacji dodatkowych warunków, by proces mógł się toczyć,
 - niedające podstawy do wszczęcia ścigania;
- 2) z uwagi na rolę dowodową:
- zawiadomienia, które w postępowaniu sądowym stanowią źródło dowodu,
 - zawiadomienia niestanowiące źródła dowodowego.

Wymienić należy także zawiadomienia:

- 1) zasługujące na rolę inicjatora procesu,
- 2) uzasadniające natychmiastową odmowę ścigania.

Doniesieniem o przestępstwie w rozumieniu przepisów Kodeksu postępowania karnego nie jest informacja anonimowa o popełnieniu przestępstwa. Pismo anonimowe nie jest pismem procesowym, gdyż nie odpowiada warunkom stawianym tego rodzaju czynności (zgodnie z art. 119 § 1 pkt 4 k.p.k. pismo procesowe musi zawierać podpis składającego je). Ponadto za nieuznaniem anonimu za doniesienie o przestępstwie przemawia art. 305 § 4 k.p.k., który nakazuje zawiadomić m.in. o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia osobę, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie, co jest niemożliwe do zrealizowania, gdyby anonimową informację o przestępstwie traktować jako doniesienie o przestępstwie⁵. Mimo wszystko jednak zawiadomienia anonimowe w istocie swej są ważnym źródłem informacji dla organów ścigania.

Zawiadomienia anonimowe same w sobie nie stanowią podstawy do wszczęcia śledztwa lub dochodzenia, choć w doktrynie rozbieżne są poglądy co do tego, czy sam anonim może stanowić podstawę wszczęcia śledztwa lub dochodzenia z urzędu. Przeciwnicy uznania doniesienia anonimowego za wystarczającą podstawę śledztwa lub dochodzenia twierdzą, że anonimowość podważa zaufanie do autora ze względu na trudności w sprawdzeniu wiarygodności, pobudek działania i stosunku do osób pomawianych o popełnienie przestępstwa; anonim zobowiązuje jednak do zainteresowania się jego treścią⁶.

Podkreśla się, że informacja anonimowa powinna być przyjmowana krytycznie, z największą oględnością, przy czym przy sprawdzeniu powinno się unikać rozgłosu, by nie narażać dobrego imienia osób, przeciwko którym świadczy treść anonimu⁷. Podstawę do wszczęcia śledztwa lub dochodzenia może dać potwierdzenie anonimu w drodze czynności operacyjnych lub sprawdzających⁸.

Podnosi się także, że zawiadomienie anonimowe może być uznane za podstawę do wszczęcia postępowania, jeżeli zawiera wiarygodne informacje o popełnieniu przestępstwa, na co mogą wskazywać przytoczone w nim okoliczności i konkretne fakty, natomiast wymaga sprawdzenia w ramach czynności operacyjnych, gdy nie daje podstaw do przyjęcia za prawdopodobne, że przestępstwo zostało popełnione, chyba że jest oczywiste, iż nie popełniono go w ogóle.

Anonimy nie stanowią dużego procentu zawiadomień, ale w praktyce często bywają pomocne w wykryciu poważnych przestępstw. Motywy anonimowości są różne. Najczęstszym motywem napisania listu anonimowego jest chęć zwrócenia uwagi danej osoby lub instytucji na pewne zdarzenia lub zjawiska, oceniane negatywnie przez autora, które jego zdaniem nie zostały dostrzeżone przez adresatów. Równie częstym motywem jest strach

⁵ R.A. Stefański i in., *Kodeks postępowania karnego*, Warszawa 1998, t. 2, s. 37.

⁶ P. Filipiak, *Anonim jako źródło informacji o przestępstwie*, „Przegląd Prawa Karnego” 1994/20, s. 26

⁷ M. Lipczyńska, *Zawiadomienie...*, s. 491.

⁸ R. Wolny, *Anonim jako podstawa wszczęcia postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1969/6, s. 964.

przed możliwymi negatywnymi konsekwencjami ujawnienia swojej osoby wobec własnego środowiska.

Zdarzają się jednak i takie pobudki napisania anonimów jak chęć zemsty na nieuczciwym współniku przestępstwa czy zemsta zawiedzionej kobiety.

Wszystkie te motywy prowadzą w niektórych przypadkach do ujawnienia czynów, które rzeczywiście zostały popełnione, w innych – do fałszywych zawiadomień. Te ostatnie nie tylko narażają dobre imię obywateli, ale także powodują niepotrzebną pracę organów ścigania. Dlatego też zawsze powinny być ścigane pomimo często żmudnych i kosztownych badań powziętych w celu wykrycia autora anonimu.

Ponieważ anonimowa informacja o przestępstwie nie stanowi doniesienia o przestępstwie, nie wymaga się wydania postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia w razie niepotwierdzenia się informacji.

Zawiadomienia ogólnikowe również nie uzasadniają same w sobie odmowy ścigania. Nawet zawiadomienia sporządzone przez fachowców – adwokatów, radców prawnych – mogą charakteryzować się brakiem konkretnych szczegółów (najczęściej ze względu na skromne środki i możliwości zbadania i skonkretyzowania zarzutu). Absolutnie niecelowe jest natomiast formułowanie na podstawie zawiadomień osób prywatnych zawiadomień do prokuratury tego typu, jak np. zawiadomienia o posiadaniu nielegalnych źródeł dochodu, popełnieniu prawdopodobnie bliżej nieokreślonych przestępstw, oraz stawianie wniosku co do stosowania w tych przypadkach aresztu. Areszt przy istnieniu tak ogólnikowych podejrzeń jest niedopuszczalny, a poza tym jak najbardziej niecelowy. Może także doprowadzić do spłoszenia szajki przestępców, podczas gdy obserwacja pozostawionego na wolności podejrzanego może się okazać najpewniejszym źródłem informacji.

Forma, w jakiej będzie udokumentowana wiadomość o przestępstwie, uzależniona jest w szczególności od tego, czy źródłem informacji są:

- 1) osoby fizyczne, które zgłosiły się do organów ścigania bezpośrednio lub powiadomiły ją w inny sposób,
- 2) instytucje państwowe, społeczne lub organy kontroli,
- 3) własne spostrzeżenia funkcjonariuszy Policji,
- 4) fakty ujawnione w drodze czynności dochodzeniowo-śledczych,
- 5) inne źródła.

Zawiadomienie o przestępstwie może być złożone ustnie lub na piśmie. Z przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie sporządza się protokół (art. 143 § 1 pkt 1 k.p.k.). Przyjęcie ustnego zawiadomienia o przestępstwie w formie protokołu rozpoczyna się od zapytania składającego o imię, nazwisko, wiek, miejsce zamieszkania, karalność za fałszywe zeznanie lub oskarżenie oraz stosunek do stron. Przyjmując zawiadomienie o przestępstwie, należy dążyć do uzyskania wszelkich informacji o przestępstwie, okolicznościach jego popełnienia, sprawcy i miejscu jego pobytu, pokrzywdzonych, wysokości i rodzaju powstałej szkody, przedmiotach i narzędziach przestępstwa. Uzyskanie tych danych umożliwi ocenę wiarygodności popełnienia przestępstwa, jak też jest niezbędne do przyjęcia trafnej wersji zdarzenia. Odbieranie ustnego zawiadomienia o przestępstwie nie może być *de facto* przesłuchaniem świadka; przyjęcie zawiadomienia o przestępstwie jest samodzielną instytucją procesową⁹.

⁹ B. Gronowska, *Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym. Zagadnienia karnoprosowe i wiktymologiczne*, Toruń 1989, s. 30.

Jeżeli zawiadomienie o przestępstwie następuje w innej formie, np. telefonicznie, natomiast informujący o przestępstwie nie chce stawić się do organu procesowego w celu sporządzenia protokołu, należy z tejże rozmowy telefonicznej sporządzić notatkę urzędową. Nie będzie ona sama w sobie stanowiła zawiadomienia o przestępstwie, gdyż dla tej czynności przewidziana jest forma protokołu (art. 143 § 1 pkt 1 k.p.k.), ale będzie potraktowana jako inna informacja o przestępstwie skierowana do organu ścigania. Kodeks postępowania karnego nie przewiduje szczególnych wymogów dla doniesienia o przestępstwie złożonego w formie pisemnej; wystarczające jest, by wynikało z niego, że zostało popełnione przestępstwo.

Należy pamiętać, że osobie zawiadamiającej o przestępstwie stworzyć należy warunki do swobodnej wypowiedzi, czasami nawet zapewnić dyskrecję nie tylko co do faktu zameldowania o przestępstwie, ale i okoliczności mogących wpłynąć na reputację tej osoby. Spełnienie tego warunku zależy w znacznej mierze od przyjmującego zameldowanie, a w szczególności od sposobu stawiania pytań osobie zawiadamiającej. Pytania powinny dotyczyć przede wszystkim istoty czynu przestępnego i okoliczności popełnienia go z uwzględnieniem osoby domniemanego sprawcy. Przyjmujący zawiadomienie nie powinien pytaniami wytwarzać atmosfery, która mogłaby mieć wpływ na wycofanie zawiadomienia. W praktyce jednak zdarzały się, niestety, takie sytuacje, że przyjmujący zawiadomienie celowo stwarzał taką atmosferę, zwłaszcza wtedy, gdy z informacji wynikało, że będą poważne trudności w wykryciu sprawcy przestępstwa.

W wypadkach kiedy zawiadomienie o przestępstwie wpłynęło od instytucji państwowej lub społecznej, a jego treść budzi wątpliwości lub zawiera braki, można spowodować złożenie przez jej kompetentnego pracownika dodatkowego wyjaśnienia, którego treść powinna być ujęta w odpowiednim protokole. Można również spisać protokół z zawiadomienia o przestępstwie wówczas, gdy organ ścigania otrzymał już z innego źródła informację, lecz niedostateczną, a o tym samym przestępstwie zawiadamia go dodatkowo inna osoba. Zawiadomienie o przestępstwie spisane w formie protokołu ma bowiem tę wyższość nad notatką urzędową, że sporządzenie go zobowiązuje funkcjonariusza organów Policji do szczegółowego ustalenia okoliczności zdarzenia i wyjaśnienia nasuwających się wątpliwości. Stwarza to możliwość obustronnej kontroli treści protokołu, chociażby przez fakt odczytania i podpisania go; ogranicza także możliwość wpisania nieścisłych sformułowań czy określeń. Sam zresztą fakt zaprotokołowania zawiadomienia o przestępstwie i uprzedzenia osoby zawiadamiającej o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego zawiadomienia ma także znaczenie natury psychologicznej. Osoba przesłuchiwana może się niekiedy powstrzymać od wypowiedzi niezgodnych z rzeczywistością i przypomnieć sobie rzeczywisty przebieg zdarzenia, nie pomijając istotnych okoliczności. Jednak nie każda wiadomość o przestępstwie może być udokumentowana w formie protokołu. Czasami niezwłoczne spisanie go nie jest możliwe. W takiej sytuacji należy zapisać personalia osoby zgłaszającej i niezbędne dane o przestępstwie, sporządzić notatkę urzędową, a po ustaniu przeszkód wezwać daną osobę i spisać protokół.

Niektóre informacje o przestępstwie dokumentowane są wyłącznie w formie notatki urzędowej, bez późniejszego uzupełniania ich spisaniem protokołu (chodzi tu głównie o informacje ze spostrzeżeń funkcjonariuszy lub pochodzące z innych źródeł niż wspomniane). Notatka urzędowa natomiast powinna być sporządzona z dużą dokładnością, z uwzględnieniem istotnych okoliczności zdarzenia. W praktyce organów ścigania dość liczne są przypadki, w których notatki urzędowe w sposób zdecydowanie zbyt lakoniczny rejestrują stan faktyczny zdarzenia. Treść ich nie zawiera istotnych okoliczności, ustala

się je dopiero w drodze czynności sprawdzających lub w postępowaniu przygotowawczym. Rezultatem tak sporządzonych notatek jest duży odsetek spraw karnych umarzanych wobec braku znamion przestępstwa lub niestwierdzenia czynu przestępnego.

Literatura uzupełniająca

Curilo J., *Przyjęcie informacji o przestępstwie; postępowanie sprawdzające, odmowa wszczęcia postępowania, wszczęcie postępowania przygotowawczego*, Piła 2011; Dudka K., *Anonim a wszczęcie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2005/4; Dudka K., *Prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie a odpowiedzialność pokrzywdzonego za czyn z art. 240 k.k.*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005/1; Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, IX, Warszawa 2014; Klejnowska M., *Oskarżony jako osobowe źródło informacji o przestępstwie*, Kraków 2004; Kmiecik R., *Postępowanie sprawdzające a czynności sprawdzenia „własnych informacji”*, „Prokuratura i Prawo” 2005/10; Kube E., Stärzer H.U., Timm K.J. (red.), *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, t. 2, Stuttgart i inne 1994; Łagoda K., Częścik R., *Vademecum interwencji policyjnych. Interwencje od A do Z. Podręcznik dla policjantów*, IX, Szczytno 2012; Łagodziński S., *Przedmiot odmowy wszczęcia postępowania przygotowawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2003/9; „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2004, t. 8; Podraza-Majewska N., *Spółeczny oraz prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie ściganym z urzędu*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2020/68(4); Razowski T., Tomaszewski A., *O właściwym rozumieniu skargi o wszczęcie postępowania w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego (art. 488 § 1 k.p.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2005/6; Stachowiak S., *Źródła informacji o popełnionym przestępstwie w polskim postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2005/2; Stefański M., *Podejmowanie interwencji policyjnych*, „Policja” 2003/3; Stefański M., *Sytuacyjne i podmiotowe uwarunkowania podejmowania interwencji policyjnej. Działania i skuteczność służb patrolowo-interwencyjnych*, Słupsk 2003; Stefański M., Wójcik D., *Procedury podejmowania interwencji policyjnych*, „Policja” 2004/1–2; Stefański R.A., *Zawiadomienie o niepopelnionym przestępstwie w świetle prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2005/10; Wilk L., *Obowiązek denuncjacji w prawie karnym (art. 240)*, „Prokuratura i Prawo” 1999/1.

POŚCIG, ZASADZKA, POSZUKIWANIE, PRZESZUKANIE

1. Pościg

Działania pościgowe to zespół przedsięwzięć organizacyjnych, taktycznych i technicznych zmierzających do ujęcia osób ściganych. Przez **osobę ściganą** należy rozumieć sprawcę przestępstwa lub osobę podejrzaną o popełnienie czynu przestępnego, która bezpośrednio po swoim działaniu podjęła ucieczkę w celu uniknięcia zatrzymania i odpowiedzialności karnej.

Organy Policji mają prawo podjąć pościg w celu zatrzymania:

- 1) osoby, która popełniła przestępstwo, bezpośrednio po popełnieniu czynu, jeżeli zachodzi obawa ukrycia się tej osoby lub nie można ustalić jej tożsamości;
- 2) osoby podejrzaney, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła przestępstwo, a zachodzi obawa ukrycia się tej osoby lub zatarcia śladów przestępstwa;
- 3) osoby, co do której sąd w toku postępowania sądowego wydał postanowienie o zastósowaniu tymczasowego aresztowania.

Pościg należy prowadzić za niebezpiecznymi sprawcami lub sprawcami ciężkich przestępstw, a mianowicie w przypadkach: nielegalnego przekroczenia granicy, dezercji z bronią, zabójstwa, uprowadzenia osoby, rozboju, kradzieży z włamaniem, ucieczki z zakładu karnego lub konwoju albo aresztu, czynnej napaści na cywilnych funkcjonariuszy publicznych lub funkcjonariuszy Policji oraz w innych uzasadnionych przypadkach.

W działaniach pościgowych wyróżnia się: doraźne czynności podejmowane przez pojedynczych funkcjonariuszy Policji, którzy pierwsi przybyli na miejsce przestępstwa lub zetknęli się z osobami ściganymi, oraz zorganizowane działania podejmowane przez jednostki Policji na podstawie danych o dokonaniu lub usiłowaniu dokonania przestępstwa albo o pojawieniu się osób ściganych.

Funkcjonariusz Policji, który zetknął się z osobą podlegającą ściganiu bądź ją ujawnił, powinien wszcząć i prowadzić za nią pościg, korzystając w miarę możliwości z pomocy innych funkcjonariuszy i ewentualnej pomocy społeczeństwa. Obowiązany jest on również spowodować zawiadomienie najbliższej jednostki Policji o zaistniałej sytuacji i powziętej decyzji (czynności). W zależności od zaistniałych okoliczności funkcjonariusz powinien jednak przede wszystkim udzielić pomocy osobom poszkodowanym, np. rannym, a w miarę możliwości zabezpieczyć ślady przestępstwa.

Jednostka Policji po otrzymaniu wiadomości powinna udzielić bezpośredniej pomocy funkcjonariuszowi prowadzącemu pościg, a w miarę potrzeby podjąć inne stosowne czynności, np. działania zaporowe, powiadomienie sąsiednich jednostek.

Działania pościgowe z udziałem kilku jednostek Policji mają charakter zorganizowany i są podejmowane bądź z własnej inicjatywy z chwilą otrzymania wiadomości o poważniejszym przestępstwie, bądź też na prośbę albo polecenie innych jednostek. Obejmują one z reguły znaczny obszar, bierze w nich udział większa liczba funkcjonariuszy, a efekt uzależniony jest niejednokrotnie od właściwej koordynacji działań pościgowych, umiejętnego korzystania z wszystkich form i sposobów działań policyjnych, użycia odpowiednich środków technicznych itp.

W zależności od okoliczności i potrzeb stosuje się następujące formy działań pościgowych:

- a) pościg czołowy,
 - b) działania zaporowe,
 - c) zasadzki,
 - d) działania przeszukiwawcze,
- a jako ostatni etap: zatrzymanie osób ściganych.

Pościgem czołowym nazywamy pościg po śladach ucieczki lub po ustalonej albo domniemanej trasie ucieczki. Pościg czołowy wszczyna się z miejsca przestępstwa lub ucieczki bądź z miejsca pojawienia się osób ściganych albo z siedziby jednostki Policji i prowadzi się go do momentu ujęcia osób ściganych lub zagubienia śladów. W przypadkach gdy pościg czołowy nie jest wszczęty bezpośrednio, celowość zarządzenia tej formy pościgu jest uzależniona od upływu czasu, jaki minął od momentu ucieczki osób ściganych z miejsca przestępstwa, bądź od momentu ich pojawienia się. Czas ten powinien być możliwie jak najkrótszy. Przy sprzyjających warunkach atmosferycznych i sytuacyjnych używa się psa tropiącego. Może on dopomóc w ustaleniu drogi ucieczki sprawcy, doprowadzić do jego kryjówki, odnaleźć porzucone przez niego przedmioty, a także pomóc w obezwładnieniu sprawcy.

Działania zaporowe to zespół przedsięwzięć organizowanych przez jednostki Policji zmierzających do możliwie szybkiego zamknięcia (zablokowania) określonego terenu lub kierunku przez wystawienie posterunków, zorganizowanie zasadzek i zaktywizowanie patroli w miejscach najbardziej dogodnych do osiągnięcia celu działań. Działania zaporowe mają za zadanie niedopuszczenie do wydostania się osób ściganych z określonego terenu.

Zasadzka polega na ukrytym rozmieszczeniu funkcjonariuszy Policji w miejscu, do którego może przybyć osoba ścigana (szerzej o tym w następnym punkcie).

Działaniem przeszukiwawczym jest zespół czynności wykonywanych przez funkcjonariuszy Policji, który ma na celu ujawnienie osób związanych z popełnionym przestępstwem albo uzyskanie wiadomości o tych osobach. Działania przeszukiwawcze mogą być prowadzone w każdej fazie pościgu, w przypadku gdy brak jest danych o kierunku ucieczki osób ściganych, a znane są rysopisy lub dane personalne, oraz wiadomo, że osoby ścigane znajdują się na określonym terenie, w danej miejscowości, dzielnicy miasta, na obszarze leśnym itp., a nikomu nieznanie jest dokładne miejsce ich pobytu¹.

Ostatnim etapem pościgu jest **zatrzymanie** osoby ściganej i przewiezienie jej pod konwojem do jednostki Policji.

¹ Z. Uniszewski, *Przeszukiwanie. Problematyka kryminalistyczna*, Warszawa 2000.

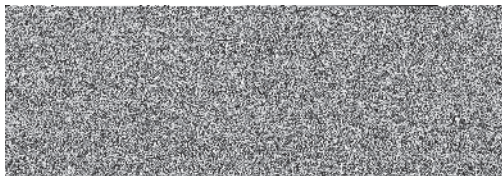
Zarządzenie nr 45 Komendanta Głównego Policji z 21.06.2018 r. w sprawie organizowania i prowadzenia przez Policję działań pościgowych (Dz.Urz.KGP poz. 75) wymienia następujące rodzaje pościgów:

- 1) zorganizowane działania pościgowe – zespół przedsięwzięć związanych z prowadzeniem pościgu, prowadzonych w formie posterunku kontrolno-blokadowego, rozpoznania, działań blokadowych, działań kamuflowanych, patrolowania lub przeszukiwania terenu;
- 2) pościg transgraniczny – pościg lub zorganizowane działania pościgowe prowadzone w trybie art. 41 Konwencji Wykonawczej do Układu z Schengen z 14.06.1985 r. (Dz. Urz. UE L 239 z 2000 r., s. 19, ze zm.);
- 3) działania blokadowe – formę zorganizowanych działań pościgowych zmierzających do odizolowania określonego obszaru, realizowanych poprzez:
 - a) blokadę krajową,
 - b) blokadę wojewódzką,
 - c) blokadę powiatową, w tym miasta stołecznego Warszawy;
- 4) blokadę – formę zorganizowanych działań pościgowych realizowaną poprzez system posterunków kontrolno-blokadowych wystawianych na ustalonym lub prawdopodobnym kierunku ucieczki osoby ściganej lub wokół określonego obszaru;
- 5) posterunek kontrolno-blokadowy – wyznaczone i odpowiednio wyposażone miejsce pełnienia służby przez co najmniej dwóch policjantów, których zadaniem jest ujawnienie i zatrzymanie osoby ściganej;
- 6) rozpoznanie – formę zorganizowanych działań pościgowych, której celem jest uzyskanie informacji umożliwiających zatrzymanie osoby ściganej, w szczególności w wyniku prowadzonej obserwacji, wywiadu środowiskowego lub na podstawie danych uzyskanych ze środków masowego przekazu;
- 7) działania kamuflowane – formę zorganizowanych działań pościgowych, których celem jest zatrzymanie lub zmniejszenie prędkości pojazdu, którym porusza się osoba ścigana, prowadzonych w sposób uniemożliwiający identyfikację wykonywanych czynności z działaniami policyjnymi.

W trakcie zorganizowanych działań pościgowych rozpoznanie prowadzi się w szczególności w celu uzyskania informacji o:

- 1) okolicznościach popełnionego przestępstwa, wykroczenia lub czynu karalnego, czasie jego popełnienia, śladach pozostawionych na miejscu, osobach pokrzywdzonych i świadkach – jeżeli zorganizowane działania pościgowe prowadzone są za sprawcą przestępstwa, wykroczenia lub czynu karalnego;
- 2) rzeczach skradzionych – jeżeli w wyniku zdarzenia doszło do zaboru mienia;
- 3) osobach ściganych, ich liczbie, rysopisach, dokumentach którymi się posługują, przedmiotach które przy sobie posiadają;
- 4) posiadaniu przez osobę ściganą broni palnej lub niebezpiecznego narzędzia;
- 5) stanie zdrowia oraz uzależnieniach osoby ściganej;
- 6) członkach rodziny osoby ściganej lub osobach, z którymi utrzymywała ona kontakt oraz adresach zamieszkania tych osób;
- 7) adresach miejsc, w których może przebywać osoba ścigana;
- 8) kierunku ucieczki osoby ściganej;
- 9) rodzaju i cechach charakterystycznych środka transportu, jeśli osoba ścigana z niego korzysta lub korzystała;
- 10) topografii terenu i charakterystyce obiektów do przeszukania.

Ryc. 10.1. Schemat poglądowy posterunku kontrolno-blokadowego z wykorzystaniem pojazdów służbowych

Ryc. 10.2. Schemat poglądowy posterunku kontrolno-blokadowego z wykorzystaniem pojazdów służbowych i kolczatki drogowej

1. Dowódca
2. Zespół informujący
3. Zespół osłaniający
4. Zespół kontrolujący

Źródło: Załącznik do zarządzenia nr 45 Komendanta Głównego Policji z 21.06.2018 r.

Źródło: Załącznik do zarządzenia nr 45 Komendanta Głównego Policji z 21.06.2018 r.